

KUNGL. VITTERHETS HISTORIE
OCH ANTIKVITETS AKADEMIEN

KONFERENSER 69

ASTRID LINDGRENS LANDSKAP

HUR LANDSKAPETS KULTURARV
FÖRÄNDRAS, FÖRSTÅS,
FÖRVALTAS OCH FÖRMEDLAS

Astrid Lindgrens landskap

Hur landskapets kulturarv
förändras, förstås, förvaltas och förmedlas

Redaktör: *Magnus Bohlin*

Konferenser 69

KUNGL. VITTERHETS HISTORIE OCH
ANTIKVITETS AKADEMIEN

Astrid Lindgrens landskap. Hur landskapets kulturarv förändras, förstås, förvaltas och förmedlas. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, *Konferenser* 69. Stockholm 2009. 156 s.

Abstract

(The landscape of Astrid Lindgren – How landscape heritage is changing, interpreted and managed.)

In several of Astrid Lindgren's books and films the landscape of the province of Småland plays a central part. The image of this rural landscape and small towns from the late nineteenth and early twentieth century is shared by many.

This volume is a collection of revised versions of papers presented by participants at a symposium arranged in 2007 in Vimmerby, Småland, to mark the centennial of the birth of Astrid Lindgren. The symposium addressed the question of cultural landscape change from five different perspectives: the effect of policies; agribusiness; the future; history and heritage; and the production of experiences.

The first three perspectives attempt to present forces of change and what we may expect. The latter two deal with the production of knowledge regarding historic landscapes and how this can be interpreted and used in tourism development focusing on experiences.

However, landscapes can only to a limited extent be preserved. Books and films have created both imagined and real pictures of the cultural landscape of Småland. Tourism developers can benefit from this but have to understand the potential that lies in interpreting the landscape on the basis of research.

Keywords

Cultural landscape research, literary tourism, film tourism, interpreting landscapes, landscape change and preservation.

© 2009 Författarna och Vitterhetsakademien

ISBN 978-91-7402-385-5/pdf

ISSN 0348-1433

Utgivare	Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Box 5622, 114 86 Stockholm www.vitterhetsakad.se
Distributör	eddy.se ab, Box 1310, 621 24 Visby http://vitterhetsakad.bokorder.se
Omslag, typografi	Lars Paulsrud
Grafisk form	Bitte Granlund/Happy Book
Tryck	Motala Grafiska AB, Motala, 2009

Innehåll

Förord	7
Inledning	9
LANDSKAPETS POLITIK	
<i>Anders Åkesson</i> , Landsbygdspolitiken och kulturpolitiken. Betydelsen för det småländska landskapet	11
LANDSKAPETS EKONOMI	
<i>Carola Gunnarsson</i> , Ekonomi och landskapets brukare	15
FRAMTIDENS LANDSBYGD	
<i>Erik Westholm</i> , Det mest troliga scenariot? Kulturlandskapets långsamma puls ger svar	19
<i>Ewa Bergdahl</i> , Landskapets kulturarv i ljuset av landskapskonventionen	25
FORSKNING OM KULTURLANDSKAPET	
<i>Torvald Gerger</i> , Odling, bebyggelse och människor under ett sekel. En bildkavalkad från Astrid Lindgrens Småland	37
<i>Ulf Sporrang</i> , Vitterhetsakademiens kulturfastigheter. Om att fördjupa kunskapsunderlaget och anta pedagogiska utmaningar	57
<i>Clas Tollin</i> , Brännhult – gården som försvann	71

FORSKNING OM TURISM OCH UPPLEVELSEINDUSTRI

BASERAD PÅ KULTURLANDSKAPET

<i>Dieter Müller, Astrid Lindgrens landskap för tyska turister</i>	85
<i>Lotta Braunerhielm & Susanna Heldt Cassel, Berättelsedestinationer.</i>	
Från Astrid Lindgrens ideallandskap till vandringar i deckarförfattarnas fotspår	101
<i>Daniel Brandt, Turism och mobila informationssystem</i>	113
<i>Per Strömberg, Astrid Lindgrens upplevelselandskap.</i>	
Där sagor blir verklighet och där verkligheten blir sagor	127
<i>Ebbe Westergren, Kulturmiljöpedagogik – liv, lust och lärande</i>	135
<i>Magnus Bohlin, Kulturlandskapet som råvara i turismens upplevelseindustri</i>	143
Författarförteckning	155

Förord

Denna skrift är en dokumentation av det symposium som hölls i Vimmerby 19–20 september 2007 med anledning av 100-årsminnet av Astrid Lindgrens födelse. Seminariets tema var *Astrid Lindgrens landskap* med undertiteln *Hur landskapets kulturarv förändras, förstås, förvaltas och förmedlas*. Grundidén till symposiet tillskrivs docent Torvald Gerger som bedrivit omfattande forskning kring kulturlandskapet i Vimmerbys nejder. Gerger har också genom sina goda kontakter både lokalt och nationellt varit något av spindeln i det nät som organisationen kring detta symposium utgjort. På det nationella planet har Kungl. Vitterhetsakademien, företrädd av akademiens dåvarande sekreterare professor Ulf Sporrong, varit den som tillsammans med Vimmerby kommun skapat de ekonomiska förutsättningarna för seminariet. Vitterhetsakademien har dessutom bekostat utgivningen av denna konferensskrift. (Författarna har sett över och uppdaterat sina texter inför utgivningen våren 2009.) Sporrong och Gerger är båda portalfigurer i den svenska forskningen om kulturlandskapet. Med deras uppbackning är Astrid Lindgrens landskap en utmärkt utgångspunkt för ett symposium där dåtid, samtid och framtid blir infallsvinklar.

Från Vimmerby kommun har flera personer medverkat på olika vis. Birgitta Karlén är den från kommunen som har hanterat alla praktiska arrangemang med den äran. Det har varit en ovärderlig tillgång att, när man ska arbeta med ett arrangemang på distans, kunna förlita sig på en person som är så ordningsam och förutseende. Kommunalrådet Carl-Axel Centerstig som invigningstalade har varit en viktig supporter i symposiets genomförande.

Symposiet som omfattade två dagar inleddes med en rad presentationer varav de allra flesta återfinns i denna skrift. Kontakter med forskarna, som låg på under-tecknads bord att sköta, var en alltigenom positiv erfarenhet där alla som kunde också gärna medverkade. Den andra dagen ägnades åt en exkursion. Den började

i det lindgrenska landskapet med nedslag i Sevedstorp och Gibberyd, mera kända som Bullerbyn och Katthult, och i ett fossilt landskap i närheten av Rumskulla under ledning av fil.dr Johan Berg. Eftermiddagen ägnades Astrid Lindgrens Näs följt av museet Näktergalen och en stadsvandring. Denna del hade flera medverkande: Kjell-Åke Hansson, intendent på Näs, museiansvarig Gertove Gustafsson, antikvarie Örjan Molander, fil.dr Christina Gerger, antikvarie Richard Edlund samt universitetsadjunkt Daniel Brandt. Den sistnämnde serverade Storgatan i form av en e-guide där Torvald Gerger, i digitaliserat skick apterad i en handdator med GPS-funktion, leder de församlade i gatans riktning berättandes om ett urval av byggnaderna och de personer som en gång har bott där.

Till alla dessa nämnda och många onämnda som bidrog till att göra symposiet kring Astrid Lindgrens landskap till en minnesvärd och intresseväckande sammankomst riktas ett stort och varmt tack. Det är allas vår förhoppning att denna skrift kan inspirera till fortsatt diskussion och idéutveckling inom området.

Magnus Bohlin

professor i kulturgeografi och vetenskapligt ansvarig
Högskolan Dalarna

Inledning

Magnus Bohlin

På senare tid har turismens utveckling allt mer kommit att förknippas med upplevelser. Resenärer efterfrågar iordninggjorda tjänster av detta slag. Begrepp som upplevelseindustri är nu allmänt omfattade och det har blivit tydligt att kulturarvet utgör en av upplevelseindustrins grundstenar. Denna tjänsteproduktion, som utvecklas i turistnäringens hägn, får en allt större ekonomisk betydelse för vårt land. Astrid Lindgren har genom sitt författarskap lyft fram det småländska landskapet och samspelet mellan land och småstad. Bondekulturen och dess plats i utvecklingen av Sveriges ekonomiska geografi har på detta sätt inte bara bidragit till folkbildningen i och om vårt land utan också adderat kulturarvsaspekter och landskapsmiljöer till bilden av Sverige utomlands.

Det landskap som Astrid Lindgren ofta har tagit sin utgångspunkt i är statt i förändring. Allt färre personer har i dag någon direkt kontakt med detta historiska landskap, och förmågan att förstå det man ser av kvardröjande spår i landskapet är i snabbt avtagande. För att turismindustrin ska kunna forma produkter som baseras på ett kulturarv krävs flera ingredienser. För det första krävs kunskaper om landskapet, för det andra krävs kunskaper om turisterna och för det tredje krävs att den som ska koppla ihop kunskaper om landskapets kulturarv med turisternas behov och preferenser är förmögen att forma en produkt som vinner turisternas gillande. Turistindustrin får ofta kritik för att autenticiteten går förlorad när kulturarvet blir föremål för upplevelseproduktion, eller att de produkter som bjuds ut på marknaden är slätstrukna, andefattiga och allmänt kunskapsstunna. Det är nog inte rimligt att göra turistindustrin ensamt ansvarig när den inte förmår utmana sina kunder så att dessa efterfrågar upplevelser med betydande kunskapsstoff och intellektuell spänst. Här finns förstås en uppgift för forskningen i att popularisera sina resultat så att de väcker intresse i en vidare krets.

Det ovan sagda behandlar hur vi skapar förståelse för landskapet och hur dessa kunskaper förmedlas. Men vi befinner oss i en fortgående utvecklings- och omvandlingsprocess. Astrid Lindgrens landskap försvinner allt mer. Jordbruket och landsbygdens villkor förändras. Strukturförändringarna i det småskaliga jordbruk som karaktäriserat Småland gör att allt mindre öppen mark består. Förändringar sker också på annat vis, inte minst gäller det olika demografiska förhållanden. Frågan om vilken jordbruks- eller kanske snarare landsbygdspolitik landet har och kan driva inom ramen för det europeiska samarbetet är också viktiga i perspektivet av hur landskapets kulturarv förstås och lever vidare.

Detta kanske något annorlunda symposium kring en svensk författare kommer därför att speglas i *fem perspektiv* som vart och ett har en relation till det som här utan närmare definition benämnts Astrid Lindgrens landskap. Det första temat gäller hur landsbygdens och landskapets *politik* kommer att formuleras. I nästföljande teman diskuteras vilka bedömningar som kan göras om landsbygdens och landskapets *ekonomi* samt hur samspelet mellan politik och ekonomi kommer att forma *framtidens landsbygd* och, inte minst, i vilken utsträckning detta begränsar eller underlättar möjligheten att upprätthålla en länk till *gårdagens landskap*. Därefter behandlas hur kunskapen om *landskapets kulturarv* samlas och byggs upp, och hur kunskapen förmedlas så att den kan ligga till grund för *produktion av upplevelser*. Slutligen infinner sig frågan hur stor marknaden för upplevelser – som tar sin utgångspunkt i landskapets kulturarv – är eller kan bli. Vad betyder det, eller kan betyda, för en ort som Vimmerby att Astrid Lindgren har ritat in den och det småländska landskapet i folks mentala karta? Hur blir platser och händelser i detta författarskap besöksvärda och hur kan turistnäringen återanvända ett landskap som inte längre brukas på gängse vis? Kan en sådan upplevelseproduktion bli lönsam och samtidigt bidra till att bevara åtminstone landskapsfragment och en levande kunskap om detta landskaps tillkomst? Det är några av de centrala frågor som symposiet ställer.

Landsbygdspolitiken och kulturpolitiken

Betydelsen för det småländska landskapet

Anders Åkesson

Bakgrund

Kalmar län är, efter storstadsområdena och Dalarna, det län i landet som har störst besöksnäring – eller uttryckt som störst mängd besökare, med tre miljoner ”frivilliga” besökare varje år. För några år sedan, vid en regional överläggning på temat ”De viktigaste miljöåtgärderna i Kalmar län för en fortsatt positiv utveckling”, rankades, vid sidan av insatser för att klara havs- och kustmiljön (algbloomning etc.), att klara ”mulens landskap” eller landskapet som kulturarv – eller om man så vill Astrid Lindgrens landskap – som den viktigaste insatsen i Kalmar län.

Den retoriska frågan gäller ju: vem vill besöka Astrid Lindgrens landskap om det består av en tät granskog?

Landsbygds- och kulturpolitikens betydelse för det småländska landskapet?

Landsbygdspolitik är fortfarande nationell politik men drivs i dag genom och med hjälp av EU, det så kallade ”landsbygdsprogrammet”. Det är finansierat och beslutat av både Sverige och EU och innebär statsstöd motsvarande 35 miljarder svenska kronor fördelat på sju år. Detta program är i sin tur uppdelat på tre delar:

- Konkurrenskraftiga företag.
- Innovativa affärsidéer.
- Bevarande av landsbygdens unika landskap och miljö, populärt kallat ”miljöersättning”.

Om man kopplar företeelser på svensk landsbygd till dessa tre inriktningar utfaller:

- *De gröna näringarna*: de kommer att vara fullständigt centrala i produktion och förädling av livsmedel, industriråvara, energi etc.
- *Småskalig livsmedelsproduktion*: i budgetproposition 2008 "att underlätta för småskalig och lokal livsmedelsproduktion".
- *Förvaltning av natur och kulturmiljöer*: den rent näringslivsmässiga kopplingen till detta exempel är självklart "landskapets attraktivitet" som grund för en växande besöksnäring.

Det viktigaste i frågan om landsbygdens framtid och utveckling är och kommer att vara *de enskilda människorna och deras initiativförmåga och vilja att utveckla sin bygd*.

Regionförbundet i Kalmar län fick våren 2003 efter en massiv företagsnedläggelse skäl att fundera över länets framtidsplanering. Detta funderande tog sig uttryck i att revidera det regionala utvecklingsprogrammet RUPEN till en fjärde reviderad upplaga. I denna framställs under rubriken "Kultur och upplevelse som kreativ kraft" dels attraktiva fysiska och sociala miljöer, dels landsbygdsdimensionen som tillväxtfaktor. Tre punkter kan exemplifiera detta:

- Kultur och upplevelse som kreativ kraft = tre miljoner frivilliga besökare.
- Attraktivitet = från frivilligt besök till permanent bosättning är det effektivaste sättet att vinna inflyttare och nya bosättare.
- Hållbarheten i denna process klaras genom att det vi gör grundas i vårt gemensamma kulturarv, t.ex. i landskapsbilden och i våra kulturhistoriska miljöer. Astrid Lindgrens hembygd och landskap är exempel på detta.

Kulturpolitikens inriktning

Den nya kulturpolitiska utredningen presenterades i början av 2009. Den innebär en översyn av 1974 års kulturpolitiska beslut (lätt reviderade 1996). Uppdraget bestod bland annat i att utreda och tydliggöra statens långsiktiga uppgifter och åtaganden inom kulturområdet. Man skulle också peka på hur ett ökat samspel skulle kunna ske mellan kulturpolitik och andra samhällsområden, dvs. att inte se kulturpolitiken som skild från andra samhällsområden. Detta leder självklart till logiska kopplingar av typ:

- Kulturens betydelse för ett kreativt näringsliv.
- Att se sambanden mellan insatser för kultur och regional utveckling i en politik för både landsbygd och städer.

Sammanfattningsvis vill jag anföra följande. Först det politik på områden som kom-

mer att påverka den småländska landskapsbilden? Självklart, och det kommer till uttryck genom EU, den svenska staten, regionala politiska program, kultur- och utbildningspolitik etc., men:

- individen, människan och det enskilda företagandet,
- samt globala händelser (som ett exempel kan nämnas bojkotten av Arla utifrån Muhammedteckningarna),
- liksom miljöomställning och växthuseffekt,

... kommer tillsammans med politiken att innebära förändringar i framtiden. Därför blir politikens viktigaste uppgift att inte skapa hinder för den enskilda människans kreativitet och vilja att både utveckla och förvalta det landskap hon eller han lever i. De kreativa och företagsamma människorna i denna bygd ska ges möjligheten att ta ansvar för sitt liv och sin hembygd. Det är med deras insatser som framtiden kan se ljus ut för Astrid Lindgrens landskap!

Ekonomi och landskapets brukare

Carola Gunnarsson

Jag har fått förmånen att prata ekonomi utifrån ett verklighetsperspektiv – som varande en av landskapets brukare. För mig som företagare är ekonomifrågor det som genomsyrar verksamheten under dygnets alla 24 timmar, oavsett om det är mina kor som mjölkar sig i robotarna eller om vi kör på entreprenad med någon av våra maskiner.

För att ni ska hänga med i mina tankegångar behövs en kort resumé av mitt liv som företagare på landsbygden. Jag är gift med Anders och tillsammans har vi fyra barn (Ida, Magnus, Lisa och Emelie). De första åren är Anders hemma och sköter företaget och själv arbetar jag borta som tågklarerare. I april 1993 övertar vi en arrendegård efter mina svärföräldrar. Då fanns det plats för 24 kor i ladugården men vi tänkte oss en utökning till 30. Till arrendet hör 126 hektar fördelat på åker och betesmark. I juni samma år brinner ladugården ner till grunden. Inför återuppbyggnaden funderade vi mycket på om vi skulle utöka eller inte, eftersom Sverige vid den tidpunkten var på väg in i EU. En central fråga var hur stor mjölkkvot vi skulle tilldelas eller – i klartext – hur många mjölkkor vi skulle få tillstånd att bygga för. Resultatet blev 44 kor. Trots utökat bestånd så var vår arbetsfördelning densamma med Anders hemma på gården och jag borta som tågklarerare.

1997 hamnar vi i en praktiskt ohållbar situation. Att arbeta som tågklarerare med dygnetrunttjänst, ha fyra barn och vara gift med en mjölkproducent, det blev till slut en omöjlig ekvation. Vi var nästan alltid tvungna att be någon utomstående hjälpa till med logistiken. Det var inte lätt att sitta på en station i Hovmantorp och i telefon få höra vilket ”liv” det var i bakgrunden. Det gällde att få logistiken med alla skjutsar att fungera, våra barn är som alla andra och vill vara med överallt i olika aktiviteter.

Vi försörjer nu hela familjen genom vårt företag som vi utökat till 66 kor. År

2000 kompletterades arealerna med ett tilläggsarrende om 70 hektar inklusive två ladugårdsbyggnader. Denna utvidgning av verksamheten innebär att vi kan behålla och föda upp alla djur som föds på gården. Vi har sedan år 2007 robotmjölkning med plats för 118 kor. En av alla drömmar går nu i uppfyllelse. Vi får möjlighet till ett helt nytt socialt liv. Borta är alla tidiga morgnar och sena eftermiddagar när det var dags för mjölkning. Men det kostar pengar att utvecklas!

Att vara bonde och lantbruksföretagare är att ha ett mångfasetterat yrke. Du måste vara en bra ekonom, administratör, mekaniker, snickare, elektriker, rörmokare, psykolog, logistiker, maskinförare och väl insatt i allt från EU till djurkunskap. Men det är samtidigt ett fantastiskt yrke: man får så fröet på våren och skörda resultatet på hösten, liksom inseminera kon och förlösa kalven 9 månader senare. Ett smolk i bägaren är dock att så många andra har åsikter och synpunkter på hur man ska driva och sköta sitt företag, alltifrån den vanliga konsumenten till myndigheter i olika konstellationer.

Globalisering – marknadsanpassning – vad händer här?

År 1993 fanns cirka 20 000 mjölkproducenter i Sverige. År 2007 handlar det om cirka 7 000. Antalet lantbruksföretag har alltså minskat otroligt mycket sedan 1993 och fram till i dag. Men jag tror inte att vi har sett slutet på den minskningen. Fram till för något år sedan hade visserligen antalet företag minskat men vi behöll fortfarande antalet djur i landet. Men nu har även trenden för antal djur brutits, dvs. antalet har minskat. Här kommer det att bli ett bekymmer vad gäller den vackra kulturmiljön, som alla vill värna om. Vem ska hålla landskapet öppet när antalet mular bara blir färre och färre?

När det gäller lantbruksföretagarens anpassning till den nya tiden är det självklart omvärldsanalys som gäller, även här. Ett belysande exempel: just nu är världsmarknadslagren tömda vilket innebär efterfrågan på våra varor, vilket i sin tur leder till prishöjning på dessa. Med andra ord är det marknaden som styr. Här kan man dra en liknande parallell – till bristen på lantbruksföretagare i vissa områden samtidigt som det finns en önskan att trots det kunna hålla kulturlandskapet fortsatt öppet. Här ser jag en helt ny affärsidé, där en aktiv lantbrukare leasar ut sina djur mot betalning under betesperioden och sedan tar tillbaka dem och tar hand om dem under resten av året.

Emil-idyllen – vad har hänt?

De allra minsta lantbruksföretagen har redan lagts ner. De mindre enheterna har svårt att överleva. Det går inte att betala barnens jeans med livskvalitet. Lantbruks-

företagaren behöver också tjäna pengar. Visst finns idyllen, eftersom landskapet finns kvar. Företagen har emellertid blivit mer rationella, men framför allt mer arbetsvänliga och anpassade till djuren. Tänk efter – på Emils tid, under årets mörka tid, hur starkt var ljuset i ladugården? I dag finns sådant reglerat och det kontrolleras att det efterföljs.

Vi här i våra trakter kan inte konkurrera på lika villkor med produktion på slättmark. Som exempel har vårt företag 196 hektar fördelat på 125 olika skiften. Vi är ändå lyckligt lottade, skiftet längst bort ligger endast 3 km från oss. Det finns de som har det mycket värre, med flera mil mellan varje skifte. Detta ska jämföras med en lantbrukare på slätten som kan ha samma areal men enbart fördelat på två skiften runt huset. Men varje lantbruk ska syssla med det som bäst lämpar sig. Därför har vi i våra trakter en mycket blandad verksamhet: djur, vallodling, entreprenad, skog och olika former av turism. Här kan vi odla mycket gräs och det är vi duktiga på. Därför lämpar sig alla former av djurproduktion. Det är viktigt att inte glömma att "utan mulen så finns det inget kulturlandskap". Mulen är sannolikt den bästa landskapsvårdare vi har. Här gäller det att vi får ett bra och fungerande regelverk. Ett regelverk som grundar sig på sunt förnuft och naturlighet utifrån djurens och naturens bästa, och inte på någon idyllisk bild som saknar verklighetsförankring.

Var det verkligen alltid bättre förr? Jag tänker mest utifrån djurhållningen. Nu gäller det att vi öppnar upp för möjlighet till effektiv livsmedelsförädling, både i smått som stort, liksom för möjligheter till effektivare användning av jordbruksmaskiner och större enheter med djur på ett enda ställe.

Vi har ett skiftande kulturlandskap. Ibland kan man undra om verkligen varenda stenmur eller röse behöver bevaras till eftervärlden? Här är det också viktigt att man för diskussioner tillsammans med kommunerna och andra myndigheter i ett tidigt skede. Alltså – turismen är ett bra komplement och ger en möjlighet till mer betalning för tjänster och produkter. Men turismen äter inte gräs. Det krävs fortfarande lönsamhet i produktionen. Vem ska annars föda upp de djur som behövs för att beta vårt fantastiska kulturlandskap i Emils anda? Någon måste ta hand om kulturlandskapet också under resten av året.

När det gäller ersättning för kulturvård/bevarandet av landskapet, vem betalar i framtiden? Ska detta även i fortsättningen finansieras tillsammans med EU, eller kan man ta betalt för ett vackert landskap? I folkmun säger man EU-bidrag, men det är helt fel. Det är ju en ersättning för utfört arbete. Lantbrukaren åtar sig att sköta detta kulturarv och givetvis vill man ha ersättning för de timmar man lägger ner på detta jobb. Även om det är djur som sköter arbete via betning på sommaren, är det lantbrukaren som får ta hand om och utfordra djuren resten av året. Det är inte gratis!

I Stockholm inför man vägtullar för att få trafiken att minska i innerstaden. Vi

kanske ska ta betalt av stadsbor för att de kan njuta av det fina landskap som, tack vare det arbete som vi och våra djur lägger ner, bevaras för framtiden?

Kan man ta betalt för ett vackert landskap?

Vi kanske ska börja marknadsföra stenmärkt mjölk och kött? Hur hittar man en balans mellan bevarandet och lönsamheten? Utan lönsamhet finns inget landskap kvar. Måste vi bevara varenda sten till eftervärlden? Är det verkligen det viktigaste för framtiden? Är det inte viktigare att identifiera de finaste tillgångarna vi har, de som hör ihop med en historia, och i andra fall kunna tillåta en utveckling och effektivisering av landsbygden? Allt givetvis fört i diskussion med berörda myndigheter och kommuner. Trots allt ska lantbruket kunna överleva. Vi konkurrerar på en allt mer global marknad. Vi i våra bygder har betydligt fler hinder för utveckling än många av våra konkurrenter och kollegor har.

Hur ska kulturlandskapet kunna lösa framtidens energiförsörjning?

Är det rätt väg att gå att inrätta fler och fler naturreservat? Blir det alltid bättre när en myndighet lägger en i det närmaste död hand över vissa områden, jämfört med när samma mark brukas enligt gammal hävd? Vad gäller energifrågor är vi mitt inne i skogsriket, en energikälla. Men här har också naturen visat oss vilken makt den har, genom stormarna Gudrun och Per. Fortfarande finns mycket skog kvar. Men vi vet inte hur många nya stormar vi har framför oss. Kanske fixar det sig automatiskt – när antalet djur minskar så ökar ju igenväxten av åker och betesmark som en naturlig följd av detta.

Jag läste för ett tag sedan i en kvällstidning en artikel angående de välkända Ale stenar. En person i artikeln var väldigt bekymrad över att djuren kliade sig alldeles för våldsamt mot stenarna, och att dessa i förlängningen kunde ramla omkull. Man var också väldigt bekymrad över att korna hade trampat upp riktiga kostigar, och dessa var givetvis leriga efter en sådan här så kallad sommar. Förslaget till lösning på problemet var helt enkelt: bort med djuren, anställ en vaktmästare och asfaltera kostigarna. Är detta den framtid vi ser för vårt kulturarv? Eller kan vi använda den upplevelse det innebär att trampa en kostig med ett par gummistövlar på fötterna? Och samtidigt få njuta av stillheten och anblicken av det fantastiska arbete som mulen utför som landskapsvårdare och bevarare av våra kulturmiljöer?

Vi som lantbruksföretagare tar gärna en aktiv del i bevarandet av våra kulturmiljöer. Men det ska vara på rimliga villkor. Vi konkurrerar på en global marknad och vi måste få chansen att driva och utveckla våra företag vidare. Kort och gott: DET KOSTAR!

Det mest troliga scenariot?

Kulturlandskapets långsamma puls ger svar

Erik Westholm

Jag har lagt ut en transekt i landskapet. En provyta som jag alltid återkommer till för att studera hur kulturlandskapet förändras över tiden. Den är 12 mil lång och bredden varierar, från 10 till 20 meter på en del ställen till kanske någon eller några kilometer på andra. Jag har besökt min provyta flera gånger om året, år efter år, årtionde efter årtionde. Min transekt består av det landskap som jag ser när jag åker bil från hemmet i Falun till släktgården i Ramsberg i Bergslagen.

Skog och hus och åkrar rullas upp framför bilen. En rörlig bild men ändå fryst; landskapet berättar om tidlöshet. Inte mycket har förändrats under de 30 åren, inte mycket har byggts och bara någon lada har förfallit. Om EU-projekten har skapat utveckling och tillväxt så syns det i alla fall inte. Men de flesta åkrarna odlas tills vidare och faktiskt: här bor ungefär lika många som för 100 år sedan. Jag ser enstaka äldre män som travar ved onödigt fint. En kvinna rastar en stövare. Någon har redan hunnit in i bilen och visar byn baklusen.

Två timmar tar det att färdas från den ena änden av transekten till den andra. Ett 12 mil långt synintryck av skogsbygdens långsamma puls där jord och byggnader och människor nästan har sjunkit in i varandra. Tanken sträcker ut i tid och rum. Vad finns att säga om hur denna landsbygd är om 25 år? Det handlar om mitt liv, mitt landskap sedan barnsben. Egentligen tror jag att tanken på kontinuitet och förändring i landskapet följer med genom livet för de allra flesta som färdas bortom storstadsidéerna. Man gör motstånd mot tecken på uttunning, vill inte att det landskap där man präglats ska bli överblivet.

Tre tunga trender hjälper mig att förstå hur människolandskapet kan komma att omvandlas. Om vi håller oss till befolkningsfrågan får vi ganska mycket hjälp att tänka framåt. Alla som bor här kommer att bli ett år äldre varje år. Människan är på det viset absolut förutsägbart. Det är som en tickande klocka. Erfarenheten visar

också att de flesta kommer att stanna i sitt landskap länge. Över årtionden förändras produktion och konsumtion i en svindlande takt och försörjningen varar inte ett helt arbetsliv men människor bor kvar ändå. Butikerna slår igen och försvinner, men på något vis distribueras varor till de glesaste strukturer. När jobben är borta och servicen är slut återstår ändå boendet, det mest oföränderliga. På många håll bor människor vars viktigaste uppgift tycks vara att slå vakt om det som redan varit, det som haft sin tid. Gorbatsjov skrev i sin bok om perestrojkan att det är tur att människor lugnt fortsätter i sina livsbanor när nya vindar blåser, annars skulle samhällen gå under av för snabb förändring.

Känner vi till hur stor inflyttningen och utflyttningen är i olika åldrar så kan vi föreställa oss befolkningens sammansättning mer i detalj om 20 år. Inte bara här i Bergslagen, utan i stora delar av landet, tycks vi gå mot en situation då ålderspyramiderna ser ut mer som kantareller än som pyramider. De blir breda ovanför det lilla strecket som markerar pensionsåldern och smalare ner mot stammen. Allt färre ska försörja allt fler i landsbygdsområdena. I själva verket är hela det åldrande Sverige egentligen en fråga om ojämn geografisk fördelning av befolkningen inom landet. Det är på landsbygden och i småorterna vi kommer att mest behöva arbetande händer, det är där vi skulle vilja att flyktningarna kom till ro, det är dit vi vill att ny arbetskraft ska söka sig. Städerna tar hela tiden emot de färdigskolade unga så att de kan reproducera sig och vara produktiva i stadsmiljön.

Men samtidigt med avfolkningen växer det fram en ny relation mellan land och stad. Stadsborna behöver landsbygden: medelklass flyttar ut ur storstäderna till exklusiva landsbygdsmiljöer inom bilpendlingsavstånd, låginkomsthushåll söker billigt boende och de nya pensionärerna använder fritidshuset allt större del av året. Kanske kommer vi att uppfatta alla landskap som befolkade men inte hela tiden utan i pulser; vissa säsonger, under helger, på veckoslut eller arbetsdagar, dag men inte natt osv. Ett landskap som återspeglar rastlösheten, en tid av ständiga uppbrott och förflyttningar. Eller blir det tvärtom ett komplement till stadens flyktighet, en reträttpost från Europas miljonstäder? Det är inte svårt att tänka sig att fler människor från andra länder i framtiden söker sig till den specifika nordiska landsbygden med sin rikedom av natur och möjlighet till avskildhet. Vi har redan en stadig ökning av holländare och tyskar i stugorna och vi ser det i ökningen av skidturism och i framväxten av *airparks* och isturism.

I min transekt lyser det ännu i stugorna men det är inte så lätt att se vad ljuset står för. Är det bara ett minne från förr? Är det nybyggare på plats eller är det bara ny teknik där solcellslampan laddas på dagen och lyser för sig själv i mörkret medan den som äger fastigheten är i Stockholm eller Berlin?

Den andra tunga trenden handlar om teknologisk utveckling. När datorn gjorde bred entré för 15–20 år sedan så var det många som tänkte att detta skulle bli lands-

bygdens renässans. Nu kommer människor att kunna arbeta från vilken punkt som helst i landskapet. Som så ofta med tekniksprång följde en besvikelse. Koncentrationen av arbete och människor mot städerna fortsatte. Men ny teknik sprids ofta långsammare och i andra former än man tänkt sig. När ångmaskinen uppfanns på 1700-talet tog det 150 år innan den hade fått sitt stora genomslag och städerna till slut radade upp sig uteder järnvägen. När förbränningsmotorn såg dagens ljus skulle det dröja nästan 100 år innan samhället ställt om sig för att växla ut bilismens kraft. Det behövdes ju bilfabriker och vägar, kunskaper, regelverk och köpstarka konsumenter som kunde bygga de nya samhällena. Men bilen gjorde att landsbygden kunde behålla sin befolkning och storstäderna kunde breda ut sig över vida fält.

Hur är det med dagens kommunikationer? Står vi mitt i en ny teknikomvandling med kraft att förändra bosättningsmönstret? På bara en generation har både den faktiska och den virtuella rörligheten förändrats enormt. Datorer och mobiltelefoner och prisras på långväga resor har lyft människor ut ur sina lokala sammanhang och mångfaldigt de långväga relationerna. I princip alla samhällsfunktioner får sin geografi förändrad av Internet. Just nu är det statliga myndigheter som försvinner från småorterna och inlandet i en rasande takt. Efter följer boklådor och skivaffärer. Järnvägsstationer är obemannade och människor hämtar mer och mer av sitt kunande och sina erfarenheter från Internet. Å ena sidan blir land och stad mer lika när människor har tillgång till samma information oavsett var de bor. Å andra sidan töms både byar och städer på sina funktioner. Vad betyder det för det framtida bosättningsmönstret? Kan vi alla bo precis där vi vill då? Kommer människors längtan och känslomässiga anknytning till vissa platser eller miljöer att få större genomslag? Ja, kanske. Vi vet att boendemiljön har blivit viktigare för människor de senaste årtiondena. Långväga flyttningar har minskat i de flesta åldersgrupper.

I teknikoptimisternas drömmar kan man sköta alla relationer via Internet. Då spelar det inte längre någon roll var man bor. Man projicerar vänner och släktingar i realtid på väggarna hemma, man deltar i globala nätverk kring sina intressen, man är en del av en mänsklig kommunikation som stigit ur och lämnat den begränsande ram som erbjuds av den enskilda platsen. Men vänta nu – är vi verkligen på väg åt det hållet? Om människans platser inte längre spelar roll så borde väl fastighetspriserna jämnas ut sig över landet? Varför betala mer för kvadratmetrarna i storstäderna om alla platser ger samma möjligheter?

Den digitala teknikens inverkan på våra sociala relationer är i själva verket väldigt svårtolkad, med mängder av små skeenden som stärker och försvagar och förändrar utbytet mellan människor. Det är klart att det påverkar människans geografi men hur och på vilka sätt?

Så kommer vi till den tredje tunga trenden: naturresurserna i ett globalt perspektiv. Alla tillgängliga prognoser över de närmaste 30–40 årens utveckling i världen

pekar på en stark ekonomisk tillväxt. Jordens befolkning ökar med några miljarder och deras förväntade konsumtion växer ofattbart mycket. Man talar om den stora accelerationen och menar att alla kurvor över resursutnyttjande vände kraftigt uppåt efter 1950. Belastningen på de globala naturresurserna tycks under de kommande decennierna bli omöjligt stor. Det är inte meningsfullt att dra ut trenden så långt. Naturens resurser räcker inte för att förverkliga tillväxtprognoserna om inte människans beteende förändras drastiskt. På ena eller andra sättet måste vi alltså tänka oss ett ganska annorlunda samhälle. Klimatförändring och höjda energipriser reser frågor om hur vi ska bo och organisera vårt arbetsliv med minimalt transportarbete. Svaren kan hamna ganska långt ifrån dagens Sverige där det faktiskt fortfarande är ett mål för regionalpolitiken att den dagliga pendlingen ska öka. Det är den bisarra doktrin som styr tillväxtpolitiken; ju mer dagligt resande vi kan få våra invånare att acceptera, desto bättre blir livet.

För kanske 15 år sedan var de flesta överens om att klimatförändringen skulle komma och att den får enorma ekonomiska, politiska och sociala konsekvenser. I en bemärkelse kan vi betrakta dessa år som förlorade. I stort sett ingenting gjordes för att bromsa detta. Politiskt var det en verklig lättviktsfråga.

Den nuvarande situationen är att klimatförändringarna tränger sig på oss. Havet stiger faktiskt. Snön smälter, Nordvästpassagen är redan öppen. Kunskapen om detta genomtränger samhället från forskning till medborgare. På SMHI:s hemsida kan vem som helst själv se vilka översvämningar som väntar i hembygden. De flesta svenskar har förstått att detta kommer att påverka våra liv. Vi är på väg mot ett genomslag som vänder upp miljön allra högst på den politiska agendan. Politiska åtgärder kan bli möjliga även om de "drabbar" människors vardagsliv.

Hur inverkar detta på landsbygd och naturresurser? Kommer klimatförändringen, kanske i kombination med höjda bensinpriser, att göra att vi snart ropar efter en ny vision om hur boende och arbetsliv ska organiseras med minimalt transportarbete.

Det är åtminstone ingen särskilt vågad gissning att de biologiska resurserna kommer att få en ökad betydelse. Det glesa svenska landskapet, som i den kortsiktiga ekonomin i huvudsak är ett problem, kan snabbt nog komma att uppfattas som en livsnödvändig tillgång därför att det erbjuder relativt sett stora biologiska resurser. Hur långt är det till dess att den pågående jakten på fossila bränslen glider över i en allt intensivare jakt på de förnybara resurser som finns i jord och skog och hav? Den nu dominerande bilden av den svenska landsbygden som något slags tynande restprodukt från ett svunnet jordbrukarsamhälle kan snart nog komma att framstå som en kort parentes i människans historia. Det är ingen särskild vågad gissning att varenda produktiv hektar på jorden kommer att behövas. Hur detta till sist påverkar var människor kommer att bo och arbeta vet vi ganska lite om.

Man ska vara försiktig med tvärsäkra uttalanden om framtiden i min transekt. Både mjölkpriset och oljepriset far upp och ner som om de vill signalera fara å färde men kanske också vissa möjligheter. Finns det några vi unnar ett inkomstlyft mer än de uthålligaste mjölkbönderna i skogsbygden? De som vände alla trender ryggen, de som vågade investera mot alla odds, de som inte visste bättre eller, som det kanske skulle visa sig, visste bättre. Vad betyder det för landskapet?

... samtidigt i en annan del av världen. Kina som världens fabrik behöver råvaror. Det går som en ryckning över kontinenterna och skakar till i de stora skogarna; i Bolivia, i Kanada, i Sverige. De allra mest dödsdömda orterna, de mest nedlagda gruvor lyfts åter upp till prövning. Några får nytt liv, för en tid, faller åter i finanskris. I min transekt väntar kanske nya sprängningar och nya transporter som ska rulla över havet. Inget av detta kommer emellertid att ändra storstadsregionernas övertag. Vad klimatförändringarna har för geografiska omfördelningseffekter vet vi ännu mycket litet om.

Landskapets kulturarv i ljuset av landskapskonventionen

Ewa Bergdahl

Vad är egentligen ett landskap?

När vi använder begreppet landskap gör vi det på flera olika sätt och menar olika saker. I historiskt källmaterial kan vi finna att benämningen landskap används redan under tidig medeltid i Sverige. Det vittnar t.ex. de svenska landskapslagarna om. Begreppet landskap har därför kommit att betyda ett landområde som hålls samman av flera olika komponenter som exempelvis geografi, topografi, flora, fauna, tradition och dialekt. Landskapsblommor, landskapsdjur, landskapsrätter och landskapstraditioner lyfts fram och används som signum för landskapet. Begreppet landskap som geografisk indelning är högst levande i det moderna samhället. Samtidigt förknippar vi ordet landskap med ett typiskt visuellt intryck.

Föreställningar och bilder av landskap och av hur landskap ska se ut har påverkats framför allt av bildkonstnärer, dels genom naturmåleriet i Holland och England under 1600-talet, dels genom landskapsmåleriet i Tyskland och Skandinavien i slutet av 1800-talet. Natursvärmeriet under nationalromantiken och den framväxande hembygdsrörelsens lansering av begreppet hembygd runt förra sekelskiftet har också kommit att bidra till vår uppfattning om vad ett landskap är. Den svenska urbilden av landskapet är nog den lilla röda stugan nere vid sjön omgiven av ljusa lövträd – gärna björkar – och med skogen som en fond mot de i fjärran blånande åssträckningarna. Gläntan i skogen blir synonym med människans livsrum och symboliserar kulturen i naturen.

Begreppet landskap förknippas nästan alltid mest med naturen, vilket gett begreppet en förhållandevis statisk karaktär. Landskapet blir därmed betraktat som en stillastående fond som omger oss med eviga och tidlösa upplevelsevärden. Svenska Naturskyddsföreningen har varit bidragande till ett sådant synsätt, trots att SNF vid bildandet år 1909 var en strikt vetenskaplig sammanslutning. Den lilla exklusiva gruppen av vetenskapsmän och naturforskare som bildade Naturskyddsföreningen

FIGUR 1. *Drängstugan i Katthult 2007. Foto: Ewa Bergdahl, Riksantikvarieämbetet.*

hade syftet att framför allt skydda vetenskapligt intressant natur. Man ville värna och skydda naturen från människans ingrepp och användande, som man menade hade en förstörande inverkan på naturlandskapet. Samma år, dvs. 1909, fick vi vår första naturskyddslag. Genom avsättandet av naturreservat och genom fridlysning av sällsynta och därmed skyddsvärda arter och växter ville man behålla orörd natur och gynna mångfald. Naturskyddslagen visade sig dock vara rätt tandlös eftersom naturskyddet inte fick komma i konflikt med den ekonomiska tillväxten eller den enskildes rättigheter.

Under flera decennier på 1900-talet pågick en strid inom Naturskyddsföreningen mellan de så kallade traditionalisterna, som ville värna naturen mot människan, och nytänkarna, dvs. modernisterna som ansåg att naturen inte skulle bevaras för sin egen skull eller för forskningens utan för att den var till nytta och glädje för människan. Sten Selander var en av förespråkarna för den senare riktningen. I egenskap av ordförande i föreningen och skribent i *Svenska Dagbladet* under många år, hade han stort inflytande. I nyttobegreppet, som betonades bland modernisterna, innefattades även människans kulturella och psykiska välbefinnande. Naturen ansågs

viktig för människan som en rekreationskälla. Av det skälet började man diskutera bevarandet av naturområden som låg nära tätorter och städer. Samtidigt växte friluftsrörelsen fram i Sverige, lagstadgad semester infördes och Svenska Turistföreningen lanserade mottot: *Känn ditt land*.

Människor började allt mer vistas utomhus i skog och mark. Därmed blev även allemansrätten återupptäckt. Denna uråldriga sedvänja, som gav den enskilde rätt att plocka bär, svamp och hämta pinnved ur skogen, fick renässans och användes som argumentation mot markägare som ville begränsa allmänhetens rörelsefrihet. Ett uppmärksammat fall var avstängningen av utsiktsplatsen vid Tännforsen, som ägdes av en privat markägare. Han stängslade in sin mark och började ta upp entréavgift av besökarna. Sten Selander skrev en upprörd artikel om detta ofog i *SvD* den 25 juni 1936 och hänvisade då till den svenska allemansrätten. Allemansrätten aktualiserades även några år senare i samband med en statlig utredning om fritid och friluftsliv.

Det renodlade reservatstänkandet fick på många håll i landet ödesdigra konsekvenser. De landskapsutsnitt man på detta sätt velat värna om, förvandlades efter ett par decennier till något annat. På 1950-talet började man förstå att reservatsbildning inte skyddade ett kulturlandskap. Och alla landskapsutsnitt man talade om var mer eller mindre präglade av olika mänskliga aktiviteter och därför att betrakta som kulturlandskap. I och med reservatsbildningen upphörde människans naturliga och kontinuerliga brukande av landskapet. Därmed växte beteshagar och ängsmarker igen och åkertegarna förvandlades snabbt till slymarker och täta granskogar.

Alla sorters landskap behöver brukas och användas i större eller mindre utsträckning och med olika metoder för att kunna bevaras levande, och bevarandet är också en förändringsprocess, om än en långsammare sådan, eftersom den är styrd av användandet av bruksmetoder som upprätthåller vissa arter och utestänger andra. Detta synsätt har vi helt anammat i dag.

Upplevelsevärdena var tidigare delvis synonyma med landskapets nyttoaspekter. Ett brukat landskap upplevdes som estetiskt tilltalande. Och det är nyttoperspektivet som har dominerat fram till i dag i vår syn på landskapets värden, även om ett mer pluralistiskt synsätt har växt fram och tillämpas. Landskap betraktas i dag som kulturella processer och som något ständigt föränderligt. För att bevara landskap levande måste vi betrakta dem i förändring. Bruket och användandet av landskapets resurser är en del i bevarandet och en förutsättning för vissa landskapstypers överlevnad. Den svenska landsbygden kan t.ex. bara överleva i sin nuvarande form om den är bebodd.

Den europeiska landskapskonventionen

Konventionen formulerades år 2000 av Europarådet och har i dag undertecknats av nästan samtliga europeiska länder. Initiativet till konventionen togs av regionerna Toscana i Italien och Katalonien i Spanien. Dessa båda regioner hade några år tidigare tillsammans arbetat fram en rekommendation för ett gemensamt landskapsbevarande runt Medelhavet (The Mediterranean Landscape Charter 1993). Till skillnad från ett "charter" är en konvention ett juridiskt bindande avtal mellan de stater som undertecknar och ratificerar konventionen. Det vill säga mellan de länder som har anpassat den egna nationella lagstiftningen till konventionens övergripande mål och stadgande. Konventionen lyder visserligen under internationell rätt, men utöver internationella påtryckningar mellan länderna i Europa finns egentligen inga sanktionsmöjligheter om ett land inte följer det som avtalats. I dag återstår för ett tiotal länder i Europa att ratificera konventionen. Beroende på ambitionsnivå och utformningen av varje lands lagstiftning tar detta arbete olika lång tid. I dag är det bara Sverige bland de nordiska länderna som ännu inte har genomfört ratificeringen.

Vad är det då som är så speciellt med den europeiska landskapskonventionen? Framför allt kan vi notera att konventionen i användandet av landskapsbegreppet helt tar avstånd från den gamla uppdelningen i natur vs kultur. Landskap är enligt konventionens definition ett område sådant som det uppfattas av människor och vars karaktär är resultatet av påverkan av och samspel mellan naturliga och/eller mänskliga faktorer. (*"Landscape" means an area, as perceived by people, whose character is the result of the action and interaction.*) Det är en anmärkningsvärt holistisk definition av begreppet landskap, men inte ny. I Sverige hävdade Sten Selander redan 1936 att "naturskydd och kulturskydd är djupare sett entydiga begrepp".

En sådan mycket bred definition inkluderar i princip alla sorters livsmiljöer. Den betyder att alla slags områden kan definieras som landskap oavsett sitt innehåll. Det kan handla om naturmarker, landsbygder, stadsbebyggelse, förortsområden och transitplatser. Ingen åtskillnad görs heller mellan landskap med höga natur- eller kulturvärden och de landskap som inte har pekats ut som speciella. Det högst vardagliga och vanliga – ja till och med det vanvårdade – landskapet kan därmed ställas i fokus. Utgångspunkten är nämligen att människor uppfattar det som ett "landskap".

Det är viktigt att notera att landskapskonventionen varken är en kulturarvskonvention eller naturvårdskonvention. På Naturvårdsverkets hemsida har den tidigare presenterats som en konvention för naturvård. Eftersom svenskt myndighetsutövande är sektoriserat är det givetvis svårt att placera in en övergripande konvention som denna i vår myndighetsstruktur. Den berör arbetet inom flera centrala myn-

digheter: Naturvårdsverket, Glesbygdsverket, Riksantikvarieämbetet, för att bara nämna några. Och på motsvarande sätt kommer tillämpningen av konventionen i den svenska lagstiftningen att innebära motsvarande sektorsövergripande arbetsformer både på regional som lokal nivå.

Konventionen tar särskilt fasta på landskapets kulturella roll och dess sociala betydelse för människors välbefinnande. Målet med konventionen är att skapa ett brett och genuint intresse hos allmänheten för att delta i arbetet med att värdera, skydda, förvalta och planera landskapen med siktet inställt mot ett hållbart samhälle. Landskap ska också enligt konventionen vara en gemensam europeisk angelägenhet. Landskapsgränserna följer inte regionala eller nationella gränser. Det gemensamma internationella perspektivet har därför betonats i konventionstexten och utgör ett av flera sätt att uttrycka solidaritet mellan Europas länder, vilket är ett av Europarådets viktigaste verksamhetsområden.

Slutligen har konventionen också lagt stor tyngd vid den demokratiska aspekten. Europarådets främsta och ursprungliga uppgift är att främja demokratins utveckling i Europa. Det är alltså helt i enlighet med detta mål och därför naturligt att konventionen betonar att förutsättningarna för landskapens bevarande är att allmänhet och lokalsamhälle aktivt deltar i inventering, värdering, planering och beslut. Detta går som en röd tråd genom hela konventionens text. Beslut ska tas genom deltagande av allmänheten på alla nivåer. En sådan aktiv medborgarsamverkan under hela planeringsprocessen är något helt annat än det arbete som svenska myndigheter utför för att förankra sina beslut hos allmänheten genom samråd och planutställningar. Detta långtgående krav på medborgarnas aktiva deltagande i hela processen från värdering och urval till beslut kommer att innebära att vi måste skapa nya former för en mer fördjupad medverkan av allmänheten och lokalsamhället i alla led.

Riksantikvarieämbetet fick 2006 i uppdrag av regeringen att förbereda ett förslag till ratificering av landskapskonventionen. Uppdraget redovisades i januari 2008. I rapporten föreslår Riksantikvarieämbetet att konventionen ratificeras snarast och att en samlad politik för landskap utformas. I september samma år bad regeringen ämbetet att precisera de författningsändringar som föreslagits. Tilläggsuppdraget redovisades till regeringskansliet i december 2008 och rapporten har nu remitterats till ett 70-tal instanser.

Ratificeringskravet innebär att vår lagstiftning ska passas in i ramen för konventionens mål. Det betyder alltså att lagstiftningen ska motsvara de krav som konventionen ställer. En viktig del i detta är att införa begreppet landskap i lagtexterna på alla nivåer. I dag finns inte ordet landskap omnämnt. Inte heller finns det i lag stadgat vad landskapet betyder för människor eller för vår identitet, och vi saknar lagskydd och hänsynstagande till upplevelsevärden i landskapet. Arbetet med anpassningen innebär också att vi måste arbeta fram planer för hur vi uppnår en ökad

medvetenhet hos allmänheten om landskapens betydelse och en ökad kunskap om dem. För att landskap som helheter ska kunna skyddas och värnas om, behöver därför begreppet landskap integreras i de planeringsinstrument som vi använder inom olika politikområden. Processer för aktiv medverkan av allmänhet och lokalsamhälle måste skapas och för varje identifierat landskap ska detaljerade kvalitetsmål utarbetas.

Landskapskonventionen öppnar för ett helt nytt synsätt på vår omgivning. Natur- respektive kulturarvsvärden har tidigare identifierats av olika myndigheter och experter och i bevarandesyfte getts olika former av lagligt skydd. Om människors upplevelser ställs i centrum för identifikationen och värderingen av landskapet, blir det nödvändigt att arbeta fram nya kriterier på landskapets värden. De visuella värdena – och de av experterna definierade värdena – måste kompletteras med identifiering av landskapets immateriella värden. De senare är förknippade med bruk, sedvänjor och traditioner och upprätthålls genom ett aktivt användande av landskapet där upplevelsen är grundläggande. Perspektiven och synsätten på landskapets värde kommer att skifta mellan brukaren och besökaren. Det ideala borde vara att brukarnas värderingar av landskapet sammanfaller med de upplevelsevärden besökare och turister i landskapet uppskattar. Så är det sällan. I olika hög utsträckning kommer dessa värderingar att ställas mot varandra. ”Varje landskapsupplevelse blandar det unika och personliga med det standardiserade. Varje landskap är både bildsatt, tonsatt och smaksatt i olika versioner, som flätas in i varandra. I ett och samma ögonblick blandas dessa historiska avlagringar med nuet på ett sätt som knappast låter sig fångas i ord. Samtidigt som vi står med fötterna stadigt planterade mitt i ett landskap reser vi samtidigt blixtnabbt genom tusentals andra. Det är dessa möten mellan erfarenhetens, fantasins, medievärldens, minnets och dagdrömmens landskap vi bör försöka förstå. Förslitningen av tolkningsmatriser lika väl som det oförutsägbara i varje landskapsupplevelse förhindrar en enkel evolutionistisk berättelse. Varje generation erövrar landskapet utifrån högst skiftande villkor och personliga förutsättningar.” (Löfgren 1997.)

Det saknas i dag lagstiftning i Sverige som möjliggör skydd av och hänsyn till människors upplevelser. Det är dessutom mycket svårt att definiera upplevelser utifrån något annat perspektiv än det individuella, även om försök görs. Det finns bara några få exempel på domstolsutslag där upplevelsevärdena varit avgörande. I en utredning som juristen Peggy Lerman gjort på uppdrag av Riksantikvarieämbetet (Lerman 2007), nämns t.ex. att Miljödomstolen i Vänersborg (2004-II-30) godtagit att skäl mot uppförandet av en radiomast är att ”dess förfulning av landskapet kan ge upphov till estetisk störning”. Ett annat ärende som Lerman beskriver är ett överklagande av en miljödom mot utökad dämning i Alsterån i anslutning till vattendragets mynning i Vänern. Övermiljödomstolen avslag överklagandet med hänvisning

till att området hade utgjort en viktig inspirationskälla för Gustaf Fröding och varit ett område som han ofta vistats i. Motivationen var ursprungligen länsstyrelsens. Att förändra landskapsbilden i detta landskapsutsnitt som förknippades med en känd svensk skönlitterär författare, skulle med andra ord innebära att betydelsefulla kulturhistoriska värden förstördes. Skyddet av upplevelsevärdena vägde här tyngre än det ekonomiska skälet.

Landskapets immateriella värden

Både i fallet med förbudet mot radiomasten och i fallet med förbud mot uppdämning av Alsterån i Värmland utgör det avgörande argumentet i Miljödomstolens beslut att estetiska upplevelsevärden skulle gå förlorade om de föreslagna aktiviteterna skulle tillåtas. Här har alltså nyttoaspekten och människans rätt till användande av landskapet fått ge vika för en allmän syn på vad som är visuellt vackert eller historiskt bevarandevärt i ett landskap.

Om människors upplevelser av landskapet ska bilda utgångspunkt för hur dessa hanteras och vilka värden de tillskrivs, blir inte bara de visuella intrycken av landskapen viktiga. Det kan även handla om landskapets speciella dofter, dess ljudmiljöer eller motsvarande rum för tystnader, dess förmåga att framkalla känslor och dess tillhandahållande av specifika smaker.

Kenneth Olwig, forskare vid SLU i Lund, har intresserat sig för hur människors uppfattning om och användning av landskap hänger samman med varandra. Han pekar t.ex. på att smakupplevelser av lokalt tillverkade matprodukter kan räknas som en del av ett landskaps inneboende värden fullt jämförbara med landskapets visuella uttryck. "Eat the view" är ett sätt att uttrycka detsamma. Uttrycket är titeln på ett engelskt landsbygdsprogram 2000–2006. Vill man gå vidare kan man hävda att även lokala benämningar på företeelser i landskapet och landskapets lokala ortnamn är en viktig del av landskapets immateriella värden.

Ett spännande exempel på hur man tagit hänsyn till ett landskaps immateriella värden finns i norra Västmanland. Den lilla f.d. järnvägsorten Uttersberg är belägen i en dalsänka omgiven av skog. På den här platsen upptäckte man av en slump att den naturliga akustiken var anmärkningsvärt god. Konserter och musikevenemang arrangerades utomhus på den nedlagda järnvägsstationens perrong. Platsens unika ljudkvaliteter innebar därför att Assi Domän 1992 avsatte 2,5 hektar skog runt dalgången som ett "akustikreservat" för att skydda områdets speciella akustiska värden.

Det litterära landskapet

Författare har i alla tider haft förmåga att skildra enskilda specifika landskap på ett sådant sätt att det i hög grad präglat vår uppfattning om dem. Till exempel är Astrid Lindgrens Lönneberga och Bullerbyn för alltid inskrivna i vårt medvetande, som karaktäristiska småländska landsbygdsidyller präglade av bondevardag och småskaligt jordbruk, så som det bedrevs kring förra sekelskiftet. Tack vare att många skönlitterära skildringar är platsbundna, har många olika landskapstyper synliggjorts och blivit älskade av läsarna. På det sättet har dessa skildrade landskap tillförts värden för många fler än enbart de egna brukarna och invånarna. Att detta ofta är värden som skiljer sig från de landskapsvärden som lokalsamhället och befolkningen i ett område tidigare har identifierat kan utgöra en komplikation.

En del i dag identifierade och kända landskap har i modern tid skapats utifrån ett områdes särpräglade natur och/eller kultur. Begreppet Höga kusten är i dag välkänt och rankat som ett av Sveriges världsarv på Unescos världsarvslista, men benämningen Höga kusten tillkom så sent som på 1980-talet. Benämningen var ett uttryck för områdets mycket speciella karaktär av kuperad terräng i kustläge. Begrepp som Bergslagen kan också ge associationer till geografiska områden med speciella förutsättningar och speciellt utseende.

Gränserna för ett landskapsområde kan vara mycket flytande och omdefinieras med jämna mellanrum. Områden och landskap med hög status har alltid en förmåga att växa ut och bli större medan landskap utan status tenderar att krympa samman. Den mäklare som vill sälja ett hus i östra Skåne använder sig gärna av Österlen som områdesbestämning även om huset i fråga inte ligger inom det område som traditionellt benämns Österlen. Många boende i Botkyrka kommun svarar hellre att de bor i Salem, som utgör ett låghusområde med äldre villor till skillnad från större delen av Botkyrka där stora komplex av höga hyreshus dominerar landskapsbilden och invandrare från olika länder präglar gatulivet.

Med det ökande resandet i västvärlden har också olika former av turism och turistiska aktiviteter vuxit fram. En av dessa i dag väl utbredda förgreningarna är litteraturturismen. Den är av stor betydelse för de samhällen och orter som har förstått att använda litteraturen i sin marknadsföring. I Sverige är några av de mest bekanta exemplen Västergötlands marknadsföring av riddaren Arns färder genom landskapet, Ystads kommuns satsningar på vandringar med Henning Mankells privatdetektiv Knut Wallander och Pajalas användning av Mikael Niemis bok om sin hembygd.

Fenomenet med litteraturturism är varken nytt eller specifikt för Sverige. Det finns på många platser i Västeuropa och har i vissa städer blivit ett framgångsrikt koncept för besöksnäringen. Dan Browns mycket populära böcker *Da Vinci-koden*

FIGUR 2. En guidad tur i riddaren Arns fotspår genom landskapet. Foto: Ulf Brage, Västergötlands museum.

och *Änglar och demoner* med intriger som utspelar sig i europeiska storstäder, har betytt mycket för turismnäringen i Rom och Vatikanstaten de senaste åren.

Litterära gestalter och kända författare som kan knytas till fysiska platser fascinerar oss. Att resa i litterära gestalters fotspår och besöka deras hem var populärt i England redan vid slutet av 1700-talet. Kopplingen mellan fiktion och verklighet var och är fortfarande kittlande. Den kanadensiska forskaren Shelagh Squire (1996) menar t.ex. att ett lands litterära kanon är en betydelsefull och integrerad del av landets kulturarv. Hon hävdar vidare att litteraturen mycket ofta är geografiskt platsbunden och därmed synliggör och karaktäriserar en bygd, ett område, ett landskap.

Att ett landskap ofta har stor och avgörande betydelse för många författares, konstnärers och musikers inspiration, vet vi. Deras upplevelser har varit starka och de har dessutom haft förmågan att skildra sina upplevelser på ett sådant sätt att vi andra har kunnat föreställa oss och leva oss in i det landskap som de beskrivit. Ett välkänt exempel är Ulf Lundells låt *Öppna landskap* som han lanserade i början av 1980-talet med stor framgång. Texten exemplifierar för många människor ett speciellt kustnära strandlandskap, som man har minnen och upplevelser av.

Men är landskap som skildrats i litteratur och musik av extra stort värde för oss?

Kan vi hävda skydd av "inspirationens landskap"? Ja, kanske kan detta bli möjligt i framtiden. Uppenbarligen var det just en sådan motivering som Övermiljödomstolen använde när man avtog överklagandet att få höja vattennivån i Alsterån med cirka en meter. På motsvarande sätt kan man fråga sig om inte det småskaliga småländska jordbrukslandskapet får sitt bevarandevärde tydligast definierat för oss genom att det förknippas med många av Astrid Lindgrens böcker. Men man kan även fråga sig om inte Astrid Lindgrens landskap också på samma gång är ett resultat av hennes böcker? Vi har genom vår speciella kärlek till hennes miljöer och gestalter förutsatt att det landskap som hennes böcker utspelar sig i också med självklarhet ska bevaras till framtiden. Men detta landskap är liksom alla andra livsrum ständigt föränderligt och måste så vara. Ett modernt jordbruk ger andra sorters avtryck i landskapet än gårdagens. Det som i går var en högst levande bondebygd har i dag mera blivit ett turistiskt landskap, dit besökare vallfärdar för att uppleva de autentiska platserna där Astrid Lindgrens böcker utspelar sig.

Vi önskar naturligtvis att landskapets utseende motsvarar de bilder som vi skapat oss genom berättelserna om Emil, Ida, Rasmus och alla barnen i Bullerbyn. Och så länge vi är beredda att ge stöd åt de brukare som har möjlighet att upprätthålla delar av detta odlade och brukade landskap genom traditionella metoder, kan vi bromsa upp förändringsprocessen något. Men vill dagens lantbrukare detta? Och kan han eller hon leva på sitt lantbruk under sådana förutsättningar? Turisters behov och önskemål om visuella upplevelser av ett svunnet produktionssätt i ett småskaligt mosaiklandskap ställs mot den moderna lantbrukarens ekonomiska villkor. Och när besökarens värdering av landskapet ställs mot brukarens, vems tolkningsföreträde kommer då att gälla? Ratificeringen av den europeiska landskapskonventionen kommer att innebära att frågor av det slaget blir ständigt närvarande.

REFERENSER

- Kylhammar, M. 1990. *Den okände Sten Selander. En borgerlig intellektuell*. Akademeja. Stockholm.
- Lerman, P. 2007. *Landskap i svensk rätt*. Underlag för Landskapskonventionens genomförande. Riksantikvarieämbetet, opubl. rapport. Stockholm.
- Löfgren, O. 1997. Vad rymmer en upplevelse? I: R. Jacobsson & G. Öqvist (red.) *Vetenskapens rymder*. Carlssons. Stockholm.
- Ogrin, D. 2005. *Mediterranean landscapes contribution to a better management*. A report commissioned by Priority Action Programme. Split. Göteborg.
- Raä 2008. Rapport Dnr 103-03188-2006. *Förslag till genomförande av den europeiska landskapskonventionen i Sverige*. Slutredovisning av regeringsuppdrag.

- Sillanpää, P. 2004. *Skönlitteraturens påverkan på bilden av en plats*. Rapport, European Tourism Research Institute (ETOUR). Östersund.
- Squire, S.J. 1996. Literary tourism and sustainable tourism: Promoting "Anne of Green Gables" in Prince Edward Island. *Journal of Sustainable Tourism*, 4, 3, 119–134.
- Stahre, U. 2002. Platsens betydelse. *Kulturella perspektiv: svensk etnologisk tidskrift*, 11, 2, 33–46.
- Watson, N.J. 2006. *The literary tourist: Readers and places in romantic and Victorian Britain*. Palgrave MacMillian. Basingstoke.
- Wigren, M. 2000. *Landskapsforskning som kulturforskning*. Inlägg på seminarium Kultur och hållbar utveckling. Kungl. Vitterhetsakademien. Stockholm.

Odling, bebyggelse och människor under ett sekel

En bildkavalkad från Astrid Lindgrens Småland

Torvald Gerger

Om en hälsning till Locknevi från Astrid Lindgren

I augusti 1985 arrangerades två ”hemvändardagar” på Lidhems skogsvårdsgård i Locknevi församling, Vimmerby kommun. Värddar var det kulturgeografiska Lockneviprojektet vid Stockholms universitet och Demografiska Databasen vid Umeå universitet. Många locknevivor besökte Lidhem för att få ta del av föredrag i varierande ämnen, allt från Locknevis historia till tuberkulosens härjningar i Sverige. De som så ville fick datorutskrift över de förfäder som bott i Locknevi under den tidsperiod som databasen bearbetat, framför allt 1800-tal. Det senare var möjligt tack vare att Locknevis kyrkböcker datorlagrats vid Demografiska Databasen. Locknevi ingick bland de sju försöksförsamlingarna i databasens första urval av socknar från olika delar av Sverige.

I samband med mötet på Lidhem inbjöds Astrid Lindgren att delta. Hon hade tyvärr inte tillfälle att närvara, men sände en hälsning via databasens Björn Arkhult till ”hemvändarna”. Brevet löd:

Hej, Björn Arkhult!

Kan du nånsin leva ett normalt liv, sen Demografen har fått dej i sitt våld? Jag skulle inte kunna det, jag skulle vilja veta precis allt om varenda bonne i Locknevi och annorstädes, tuberkulös eller inte. Det låter rent otroligt märkvärdigt, det där ni håller på med. Sverige är väl alldeles unikt med sin kyrkobokföring, finns det verkligen ingen motsvarighet i andra länder?

Locknevi, ockockock! På 1800-talet hade jag nog ingen släkting där, men på 1900-talet tvenne farbröder, en kusin som fick leva och en kusin som dog som spädbarn. Jag minns våra färder med hästskjuts till kalasen i Locknevi, det tog halva dan att komma dit och man fick ligga kvar över natt. Jo, Locknevi står i ljusaste skimmer för mej.

Men sidu, sidu, den 20 augusti far jag till England och kommer inte hem förrän ert möte för länge sen är förlidet. Men tack i alla fall. Det hade varit kul att komma till Lidhem, där bodde i min ungdom en baron Reh binder med tre barn, varav ett uppgavs vara fallet efter kusen Krantz – men detta framgår inte av kyrkböckerna, så där kommer Demografen till korta.

Kuskens son var den vackraste av barna, och honom dansade jag ivrigt med på Stadshotellet i Vimmerby, detta bara som en liten randanmärkning.

Göran Andrae kan du gärna hälsa från mej, han var en liten tvillingpojke i Näs prästgård, som far min arrenderade, ja, inte pojken utan prästgården. Han var jämnårig med mina brorsdöttrar, och hur ofta såg man inte honom och hans tvillingbror stå och hänga nere vid lagårdsstaketet ihop med mina brorsdöttrar och min doter. Nu är det slut med randanmärkningarna. Nej, förresten, på Locknevi herrgård bodde en godsägare Pettersson, han hade tre pojkar varav en gick i min klass i samskolan i Vimmerby. Jag minns en uppsats av honom. En utflykt skulle man skriva om. Gossen Pettersson berättade att han såg en orm. Och om en stund såg han ännu en orm. Sen minns jag inte vad som hände, men slutklämmen minns jag: "På hemvägen såg jag ingen orm!"

I förhoppning att Locknevi numera är någorlunda ormfritt tillönskar jag dej och de andra kursdeltagarna ett par angenäma dagar i mitt kära Småland. Medan jag är i England, ja ja!

Astrid Lindgren

© Astrid Lindgren/Saltkräkan AB

Några frågor vi kan ställa oss med anledning av Astrid Lindgrens brev till lockne-viborna är: Hur såg det kulturlandskap ut som mötte Astrid Lindgren vid hennes ungdomsbesök i Locknevi? Hur har landskapet förändrats sedan dess? Vad kan vi i dag rekapitulera av byggnader, odlingsmark och människor?

Förändringar under det senaste seklet i Astrid Lindgrens landskap

Den tid som förflutit sedan Astrid Lindgren gjorde sina ungdomsutflykter från Vimmerby till Locknevi har inneburit en dramatisk förändring på landsbygden runt staden. Vi har sedan länge lämnat det småbrukardominerade lantbruket bakom oss. Få människor bor kvar på gårdarna, om gårdarna ens är bebodda vintertid längre. Människors utkomst finns endast till en ringa del i lantbruket. Besluten som påverkar dagens jordbruk tas i stor utsträckning i Bryssel.

Prydliga gårdar med välhågnade åkrar och ängar är numera inte så vanligt förekommande. De gamla bostadshusen och ekonomibyggnaderna har rivits eller ersatts med nya. Gärdesgårdarna har bytts ut mot taggtråd.

Unga människor samlas inte längre inne i byarna eller vid en fotbollsplan eller vid en dansbana. Den gamla byskolan är nedlagd, till men inte bara för de unga människor som vill bo på landsbygden, utan även till men för byarnas liv som i mångt och mycket präglades av skolbarnens glada skratt.

Vimmerbys ljud- och bildarkiv kan ge oss hjälp

Liksom flera andra kommuner håller Vimmerby på att bygga upp ett ljud- och bildarkiv. Ett långsiktigt och systematiskt arbete, där allmänheten involveras, kan ge

både privatpersoner och forskare möjlighet att via fotografier och andra dokument uppleva och undersöka gamla tider.

Vimmerbys bildarkiv domineras än så länge av en stor mängd gamla fotografier som finns bevarade i kommunens egna arkiv. Locknevi hembygdsförening har under senare år samarbetat med ljud- och bildarkivet och tillfört ett stort antal foton från den tidigare delen av 1900-talet. På senare tid har också ett flertal färgfotografier digitaliserats. Huvuddelen av de äldre fotografierna är svartvita och kommer från locknevisors privata samlingar. Bilderna från markplanet i färg är tagna mellan 1975 och 2007 av författaren.

Med hjälp av några av dessa fotografier ska jag försöka illustrera den omvärld som var en del av Astrid Lindgrens. Kommentarer till fotografierna grundar sig på uppgifter inhämtade under mitt arbete med Lockneviprojektet, men också på den empiri som ett snart tjugoårigt boende i Locknevi givit.

Byn Vrångfall i fokus

De ännu bärkraftiga jordbruken i Locknevi ligger i den dalsträckning som går i nord-sydlig riktning genom församlingen. Några välskötta och välarronderade gårdar ger här socknen ett välmående intryck. Åkerholmar och betesmarker får tack vare EU-stöd ett nästan parkliknande utseende kring de lite större gårdarna.

I dalsträckningen återfinner vi också förhistoriska miljöer. På båda sidor om dalgången finns de små gårdarna och byarna. Här har de små jordbruken trängts tillbaka. Vi ser igenväxning, förbuskning och skogsplanteringar. Bebyggelsen i dessa trakter har i allmänhet medeltida eller yngre anor.

1950- och 1960-talens småbruksdöd slog hårt och i hela Locknevi finns just nu endast elva jordbruk med mjölkproduktion, varav tre är av en sådan storlek att de kan förväntas finnas kvar under överskådlig tid. Som jämförelse fanns år 1835 280 gårdar och torp i socknen och 1915 fanns 260 stycken. Därutöver fanns åtskilliga stugor.

Flera av fotografierna är hämtade från byn Vrångfall, belägen en dryg halvmil väster om Locknevi kyrka. Byn har medeltida anor. I den välförsedda bykistan finns dokument från senare delen av 1300-talet och framåt. Vrångfall ingick aldrig i Locknevi säteris domäner, något som större delen av församlingens nordvästra del har gjort.

Invånarantalet i byn var under större delen av 1800-talet mellan 70 och 80 personer. I början av 1900-talet sjönk invånarantalet till drygt 50 för att omkring 1960 återigen vara uppe i 80. Därefter har befolkningen minskat. I byn fanns fram till 1950-talet många händer som kunde sköta det dagliga arbetet i jordbruket och underhålla stängsel och byggnader.

Jordbruket har varit den huvudsakliga näringen, även om skogsbruket försett byn med arbetstillfällen, bland annat via ett sågverk och ett transportföretag. Skolan och en lanthandel gav också några människor arbete. Vrångfall var under lång tid en av Locknevis fyra skolrotar.

I början på 1800-talet gjordes en utdikning av den mosse som bredde ut sig öster om byn. Därvid vann de nio gårdarna en avsevärd åkeryta som gjorde att vrångfallsbönderna drastiskt förbättrade sitt försörjningsläge. Efter utdikningen bar åker och äng ”ymnigt all slags säd, gräs, kål och jordfrukter” enligt en samtida ögonvittnesskildring (Ekbaeck, A. 1828. *Utförlig Beskrifning öfwer Lochnevi Lofl. Församling.*)

Som i de flesta byarna i Locknevi skedde en stor omarrondering av marken när laga skiftet startades, i Vrångfalls fall 1851. Byn sprängdes. Fem av byns nio gårdar flyttade ut från den tidigare bytomten, dock inte några längre sträckor. Den mossmark, som kunde erövrats till åkermark i början av 1800-talet, försämrades nu snabbt. Buskar och träd tillsammans med torv- och tuvbildning förintar delar av den tidigare bördiga åkermarken. Inget aktivt jordbruk finns i dag kvar i byn.

Gårdarna i Vrångfall har inte lagts samman i någon större utsträckning, inte under någon tidsperiod. I stället för att alla tillsammans utgöra ett potentiellt underlag för ett bärkraftigt jordbruk löser varje gårdsägare tillfälligt sin utarrondering. Just nu, 2007, har en inflyttad familj från Tyskland, bosatt på en gård några kilometer bort, tillgång till betesmark och foderproduktion i Vrångfall. Familjen bedriver ett extensivt fritidsjordbruk med 80 köttdjur utplacerade på flera gårdar i socknen.

Odlingsmark och odlarmöda

Den första bilden från Vrångfall är en vinterbild (figur 1). Den är tagen på 1910-talet och visar den odlingsmark som fanns vid och den ägoindelning som gällde efter laga skiftet. Vi ser, till och med på en vinterbild, att den tidigare mossmarken öster om byn, och i bakgrunden på fotot, är välarronderad och välinhägnad. Gärdesgårdarnas landskap är tydligt.

Samma gärdesgårdarnas odlingslandskap i Vrångfall ser vi på nästa bild, också den från tidigt 1900-tal. Ett oxpar (figur 2) och en häst gör tillsammans med sina förare dagsverke med vält och såmaskin. Den före detta mossmarken gav fortfarande goda skördar.

Inlandsisen hade vänligheten att deponera en och annan sten även på det som senare blev ”Vrångfalle mås”. Ett idogt arbete genomfördes för att lyfta bort stenar (figur 3).

Fortfarande 1975 fanns det några småjordbruk kvar i Vrångfall. Även om gärdesgårdarna är borta, så ser vi brukad åkermark på den gamla mossmarken (figur 4). År 2007 har stora delar av den gamla åkermarken lagts i lång träda (figur 5).

FIGUR 1. *Vrångfall i vinterskrud 1910.*

FIGUR 2. *Gärdesgårdarnas odlingslandskap i Vrångfall under tidigt 1900-tal.*

FIGUR 3. *Bortforsling av stenar.*

FIGUR 4. *Brukad åkermark på den gamla mossmarken år 1975. Foto: Torvald Gerger.*

Hagmarken förändras snabbt i Locknevi. Två bilder från byn Juttersbo får illustrera detta. Den första bilden (figur 6) är tagen 1975. Den andra bilden är tagen från samma plats 2007 (figur 7).

Flera gårdar och byar i Locknevi ligger numera öde. Den gamla åker- och ängsmarken runt husen är i dag skogbevuxen.

Sina resor till Locknevi genomförde Astrid Lindgren före traktorernas odlingslandskap. Bönderna plöjde, gödslade, harvade, sådde och skördade med hjälp av kraften från egna armar och oxar och hästar. Figurerna 8 och 9 är från byn Åninge. En körvandring från samma by kompletterar bilderna på jordbruksarbetet (bild 10).

FIGUR 5. År 2007 ligger åkermarken i träda. Foto: Torvald Gerger.

FIGUR 6. *Hagmark i Juttersbo 1975. Foto: Torvald Gerger.*

FIGUR 7. *Samma hagmark 2007. Foto: Torvald Gerger.*

FIGUR 8. *Gödslingen skedde för hand.*

FIGUR 9. *Kaffepaus i höskörden.*

FIGUR IO. *Körvandring kunde vara ett barnarbete.*

FIGUR II. *I skogen fällde männen timret för hand.*

FIGUR 12. *Vägarbete med barn som åskådare.*

Några andra arbetsuppgifter på landsbygden

Skogsarbetet bedrevs långt in på 1900-talet med primitiva hjälpmedel. Som vi kan se i figur 11 från 1910-talet användes yxa liksom också såg, oxar och hästar i avverkning och transporter i skogen.

När gemensamhetssysslor som vägförbättringar och utdikningar skulle genomföras var arbetsstyrkorna stora. Barnen fick ofta en handgriplig lektion i det arbetsliv som väntade dem i vuxen ålder. (Se figurerna 10 och 12.)

Hus och hem

Byggnaderna stod tätt i Vrångfall och andra byar tidigt 1900-tal. I figur 13 poserar några unga män framför byggnader med dragspel. I bakgrunden ser vi timrade, grå ekonomibyggnader och skymtar ett – troligen – rödfärgat bostadshus. På samma bild till vänster anar vi en körvandring.

FIGUR I3. *Unga män under tidigt 1900-tal i Vrångfall.*

FIGUR I4. *Mangårdsbyggnad i Vrångfall.*

Under 1900-talets första hälft fanns flera av de äldre bostadshusen kvar, bland annat den mangårdsbyggnad som visas i figur 14. På 1950-talet revs många gamla bostadshus och ersattes med modernare. Huset i figur 14 ersattes av huset i figur 15.

Byn fick också på 1950-talet ett antal nybyggda småhus norr om den gamla bytomten. Ägarna till dessa arbetade i sågverks- och transportföretaget.

Vrångfalls skola byggdes 1926. Skolfotot från tidigt 1930-tal visar Vrångfalls skolrotes stora barnaskara med sina två lärare (figur 16). I dag är barnen få och ingen skola finns kvar i Locknevi. Vrångfalls skola revs 1966.

Några unga och några gamla

Bland de gamla fotografierna finns många bevarade kort på familjer, ofta fotograferade i anslutning till sina hem. Några familjer var stora, andra var något mindre (figur 17).

Då och då träffar man på lite mera vardagliga ögonblicksbilder som ett möte på landsvägen. Ett tillfälligt möte fångas i figur 18.

FIGUR 15. Mangårdsbyggnaden i figur 14 revs och ersattes av detta hus på 1950-talet. Foto: Torvald Gerger.

FIGUR 16. *Barnen i Vrångfalls skola från tidigt 1930-tal.*

FIGUR 17. *En något mindre familj. Bilden visar tre generationer och till vänster gårdens dräng.*

FIGUR 18. *Ett möte på landsvägen.*

Ett lite annorlunda skolkort kan vara exempel på ett arrangerat möte mellan en fotograf och några barn (figur 19).

Kalasen

Bland locknevibornas bevarade fotografier återfinns inte sällan högtidliga tillfällen som bröllop och symöten (figur 20).

Resorna till kyrkan och till stan

Astrid Lindgren nämner i sitt brev till lockneviborna att hon for med hästskjuts till kalasen i Locknevi. Dåtidens fortskaffningsmedel finns med på foton i vår databas (figur 21).

Lite längre in på 1900-talet kunde människorna färdas med bussen till stan (figur 22). Behöver det nämnas att det nu var länge sedan en tidtabellstyrd buss passerade Locknevi kyrka?

FIGUR 19. *Ett arrangerat gruppfoto av en skolklass.*

FIGUR 20. *Ett symöte.*

FIGUR 21. *Man för med häst och vagn på sommaren och med släde på vintern.*

FIGUR 22. *Ett modernare transportmedel.*

FIGUR 23. *Publik vid Närtenvallen på 1940-talet.*

Fotbollen finner fäste

Under 1900-talets första årtionden vinner fotbollen terräng, även på landsbygden. Många "byalag" ser dagens ljus, även i norra Småland. I Locknevi kyrkby bildades ett fotbollslag – Locknevi BK – som levde några år men som i brist på ledare överlämnade fotbollen till byn Vrångfall, där ett antal engagerade personer tog sig an uppgiften och 1934 startade Vrångfalls IF. Den fotbollsklubben las ner omkring 1960 i brist på ungdomar som kunde spela.

En publikbild från tidigt 1940-tal (figur 23) är tagen när Vrångfalls IF spelar en hemmamatch på Närtenvallen. I dag är fotbollsplanen en tallplantering.

Även Locknevi hade udda profiler

Vid den tid som Astrid Lindgren besökte Locknevi hade bygden åtminstone två original, Adick i Vrå och Jocke Ljungberg. Särskilt den senare är omgärdad med historier som ännu traderas i bygden (figur 24).

FIGUR 24.
Jocke Ljungberg.

FIGUR 25. *En dagsfärsk vy från gården Lilla Ekhult. Foto: Torvald Gerger.*

Som många udda personer hade Jocke Ljungberg flera specialkunskaper. Han vandrade omkring och sålde egentillverkade borstar. Han spelade munspel och lyckades vid ett tillfälle övertala kyrkoherden att få spela vid en gudstjänst. Jocke blev dock abrupt avbruten i kyrkan av kyrkoherden när han med liv och lust framförde "Kväsarevalsens". Men Jocke Ljungberg hade också djupa kunskaper i medicinalväxternas användning i sjukvården. Han upprätthöll goda kontakter och affärsförbindelser med Vimmerby apotek.

Odlingsrösenas landskap

Låt mig avsluta bildkavalkaden med en dagsfärsk vy från gården Lilla Ekhult, som visar en bit av odlingsrösenas Småland (figur 25). En yngre generation har där intresse av att hävda det äldre odlingslandskapet.

Till sist kan det vara lämpligt att citera Astrid Lindgren, som engagerade sig i stadsutbyggnaden kring sitt barndomshem Näs. I ett brev, som anlände till Kalmar den 23 januari 1975, skriver hon kortfattat: *Kära Landsantikvariern, odlingsrösenas beskyddare, härmed vill jag bara framföra mitt innerliga tack för att ni har räddat en bit kohage med rös och allting undan förstörelsen. TACK!*

Vitterhetsakademiens kulturfastigheter

Om att fördjupa kunskapsunderlaget och anta pedagogiska utmaningar

Ulf Sporrang

Om Kungl. Vitterhetsakademien

”Kongl. Swenska Witterhets Academien” instiftades den 20 mars 1753 på initiativ av drottning Lovisa Ulrika, mor till Gustav III. Uppdraget för ”drottningens akademi”, som den snart kom att kallas, var att främja ”vitterhet”. Därmed avsågs språk och litteratur, men också den lärda kultur som i dag räknas till humaniora i vid mening.

År 1786 flyttade Gustav III ansvaret för svenska språket till Svenska Akademien och gav i stället Vitterhetsakademien uppgiften att bland annat vårda landets fornminnen, antikviteter och vissa historiskt betydelsefulla byggnader, en uppgift akademien hade i symbios med Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museer ända fram till 1970-talet då dessa uppgifter helt och hållet överfördes till de nämnda myndigheterna. Sedan dess har akademien kunnat verka som ett fritt samfund till stöd för humaniora och samhällsvetenskap. Några av egendomarna, de som uttryckligen donerats till akademien, förblev dock i akademiens ägo. De fastigheter det gäller är Borgs by på Öland, Stensjö by i Småland, Stjernerunds slott i Närke, Skånelaholms slott i Uppland samt akademiens lokaler på Villagatan i Stockholm. Fastigheterna går under benämningen Vitterhetsakademiens kulturfastigheter.

Enligt nya, omformulerade stadgar från 1975 har akademien bland annat följande uppgifter:

- att främja humanistisk forskning i vid mening
- att utge vetenskapliga skrifter inom akademiens verksamhetsområde
- att stödja internationellt samarbete bland annat genom att hålla kontakt med utländska vetenskapliga organ
- att ge belöningar och ekonomiskt stöd åt forskare och forskarstuderande som verkar inom akademiens ämnesområden
- att verka för att bevara Sveriges kulturarv.

Akademien fullgör dessa uppgifter utan några statsanslag. Verksamheten bygger på egna medel som genom åren donerats till akademien. Medlen utnyttjas bland annat till att stödja en omfattande konferens- och symposieverksamhet samt projekt, som trots sitt höga vetenskapliga värde inte prioriteras av offentliga anslagsgivare. Akademien består för närvarande av cirka 130 ledamöter. Den leds av en styrelse om nio ledamöter med preses och sekreterare i spetsen.

Akademiens kulturfastigheter

Vitterhetsakademien fastställde år 2002 tre övergripande mål för vården av de egna fastigheterna, nämligen:

- att förvalta och utveckla akademiens uppgift som kulturmiljövårdande institution
- att vara en kontaktyta mellan akademien och allmänheten
- att vid olika tillfällen utnyttja dem för akademiens egen verksamhet.

Stensjö by – Astrid Lindgrens landskap

Stensjö by kom i Vitterhetsakademiens ägo under 1960-talet. En pionjärinsats utfördes av överantikvarie Karl Alfred Gustawsson och hans assistent Lars-Åke Kvarning genom restaureringen av kulturmarkerna och bebyggelsen enligt riktlinjer som senare skulle komma att gälla för kulturmiljövården i landet. Gustawsson hade redan på 1930-talet insett att gamla kulturlandskapsmiljöer behövde hävdas för att kunna bevaras, medan naturvården, som då hade hand om skyddet av kulturmarker, ansåg att de skulle lämnas orörda. Stensjö är en relativt typisk bebyggelseenhet i Småland. Den har uppstått i förhållandevis sen tid genom hemmansklyvningar, en byform som Sigurd Erixon benämnde släktbyar.

Nyligen utgavs en mera omfattande monografi som koncentrerar sig framför allt på människorna i byn och deras levnadsvillkor. Boken har titeln *Stensjö. En småbrukarby under förindustriell tid* (2008), dvs. tiden fram till åren strax efter 1940. Jag återkommer till denna forskning.

De undersökningar som nyligen genomförts om Stensjö by grundar sig på kvartärgeologiska fältundersökningar, studier av äldre kartor, omfattande släkt- och ägandetredningar samt studier av ekonomiska förhållanden genom bouppteckningar och arvshandlingar, vilka alla visar vilken betydelse som skogen och vattenkraften kom att få med tiden. Undersökningarna tar också upp socialhistoriska aspekter som visar hur jordägarna kunde stärka sina positioner medan människor utan jord fick allt svårare att försörja sig inom jordbruket. Allt färre stannade därför

FIGUR 1. *Stensjö by. Den lilla klungbyn ligger mitt i ett kulturlandskap med tusenåriga anor. Foto: Hasse Schröder.*

kvar inom modernäringen och byn förlorade befolkning under hela 1900-talet – en process som inletts redan tidigare genom emigrationen, främst till Amerika men också till andra länder. Man kan säga att Stensjö är representativ för flera av de miljöer som utgör underlaget för Astrid Lindgrens upplevelser från småbrukarsmåländ under barn- och ungdomsåren.

I det nämnda måldokumentet för akademiens fastigheter från år 2002 finns för Stensjös del följande mera detaljerade mål angivna:

1. Byn skall visa en svensk småbrukarmiljö från 1920- och 1930-talen.
2. Befintlig gäststuga moderniseras.
3. En vägledning för besökarna skall utarbetas.
4. En större vetenskaplig dokumentation av byn skall genomföras.

Dessa punkter är nu åtgärdade. Hur går vi nu lämpligen vidare så att byn blir än mera pedagogiskt illustrativ för olika grupper besökande? Jag återkommer till denna fråga i min avslutning.

Stensjö och Vitterhetsakademien

Syftet med akademiens köp av Stensjö 1960 var att konservera och för framtiden bevara de kulturhistoriskt betydelsefulla byggnaderna samt att återställa och bevara åkrar och ängar vid byn såsom de varit upptagna och brukade i äldre tider. Byn skulle bli ett kulturresevat.

Det huvudsakliga värdet av de i köpet ingående fastigheterna bestod av skogstillgångar. På fastigheterna fanns äldre delvis förfallna byggnader, som dock hade ett kulturhistoriskt värde. Jordbruket i byn lades ner 1945. Efter en del tvistigheter beslöt ägarna till två av byns bruksenheter att sälja dessa genom offentlig auktion. Affärs- och finansmannen Josef Anér, född och uppvuxen i Misterhults socken, donerade 1959 medel till Vitterhetsakademien för inköpet av Stensjö by. Den 1 februari 1960 gav akademien fullmakt åt Karl Alfred Gustawsson att å akademiens vägnar inköpa två fastigheter i Stensjö. År 1963 förvärvade akademien ytterligare två fastigheter i byn varvid akademiens hela innehav av mark omfattar cirka 1 000 tunnland eller 522 ha, varav 20 ha inägor, 47 ha slätter- och betesmark, resten skog.

Agrarhistorisk forskning om "Astrid Lindgrens landskap"

Vid sidan av våra kungars historia är det få områden som är så rikligt beforskade som vår agrarhistoria. Det finns en mycket lång tradition på just detta område som delvis kan förklaras genom landets rika källmaterial. Med traditioner från 1700-talet har arkeologer, historiker, ekonomiskhistoriker, kulturgeografer, språkforskare, etnologer och antropologer ägnat området en betydande uppmärksamhet – de sistnämnda dock framför allt i internationella sammanhang. De mest centrala källmaterialgrupperna som kastar ljus över en tusenårig utveckling finner vi i fysiska lämningar i fält av bebyggelse och odling, i centrala kamerala räkenskaper, ortnamn, äldre lantmäterikartor samt i befolkningsredovisningar av skilda slag. Ja, det är åtminstone teoretiskt möjligt att följa individerna i agrarsamhället från mitten av 1700-talet, i vissa fall längre tillbaka i tiden. De fysiska lämningarna har ingen bakre tidsgräns – de sover sin törnrosasömn under gräs, mossor och lavar. Jordbrukets moderna omvandling och landskapets igenväxning i modern tid påverkar emellertid möjligheterna till nya fynd i fält vid sidan av vad de stora markexploateringar som sker i vår tid kan bringa i dagen och därmed tillföra kunskapsbanken.

Man kan alltså säga att det agrarhistoriska kunskapsläget är tämligen gott, generellt sett, även om stora regionala skillnader ännu förekommer vad gäller redan genomförda studier – närheten till våra universitetsorter är påtaglig. Det sagda innebär inte att det inte skulle finnas outforskade fält inom genren och jag ska återkomma

till detta genom några färska exempel från undersökningarna i Stensjö. Men det innebär trots allt att behovet av fakta är ganska väl tillgodosett när det gäller att återge villkoren i det förindustriella samhället – ett behov som naturligt finns bland museer och friluftsmuseer, bevarandeplanering och kulturmiljövård. På senare tid har ju också upplevelseindustrin kommit in i bilden. Det kan tyckas självklart att utveckla ett samband mellan denna nya företeelse och historieforskningen i det fall då upplevelseindustrin bygger på en historisk faktabakgrund. För att förstå inslag i dagens samhälle krävs att man också har kunskaper om tidigare generationers levnadsvillkor och vilka förändringar som skett före vår tid. De historiska scener som spelas upp i museala sammanhang, t.ex. i samband med medeltidsveckor och andra spel samt inom upplevelseindustrin, riskerar annars att bli obegripliga eller missförstådda av den enskilde. Alla de detaljer vi lärt känna om befolkningens liv och leverne i olika bygder i vår nation kan sättas samman till en väv som speglar den dramatiska förändringen från självhushåll till marknadsekonomi.

Om man alltså kan säga att kunskapsläget vad avser den agrarhistoriska utvecklingen är tämligen gott har vi på långa tag inte nått ett stadium där denna forskning i god mening har populariserats och nått en bredare publik, om man undantar betydelsen av vad författare och konstnärer åstadkommit. Den akademiska forskningen har sina rāmärken inom vilken den agerar, och ska agera, men detta hindrar inte att kunskapsförmedlingen bör kunna ta nya och bredare former. Här borde man kunna utnyttja intresset kring upplevelseindustrin. I stor utsträckning handlar det om att vilka målgrupper forskningen vill vända sig till och vilket budskap man vill förmedla.

Forskning om Stensjö

Sedan 1960-talet har Stensjö beskrivits flera gånger. Äldst är en utredning om ägandet från medeltid till nutid, där de äldre förhållandena utretts av etnologen Göran Rosander och de yngre av överlantmätaren Gunnar Arnberg (1966). År 1976 kom *Stensjö by – ett levande kulturminne* författad av Karl Alfred Gustawsson och Lars-Åke Kvarning. I boken, som är rikt illustrerad, redogörs för markanvändningen inom namngivna delar av byn och utnyttjandet av olika resurser under årets gång samt de förbättringar av förutsättningarna för odling som skett i form av utdikningar och sjösänkningar under framför allt 1800-talets senare hälft. Den pionjärinsats som Gustawsson och Kvarning genomförde under senare delen av 1900-talet för att utveckla byn till ett sevärt kulturminne finns beskrivet i en vänbok till Kvarning med titeln *Mitt i strömmen*, där Staffan Helmfrids uppsats ”Stensjö by i våra hjärtan” särskilt framhåller denna arbetsinsats.

FIGUR 2. Björkhagen, en betespräglad svensk landskapstyp på byarnas moränmarker. Foto: Hasse Schröder.

Vitterhetsakademien har ambitionen att genomföra en förhållandevis djuplodande vetenskaplig historieförställning om sina respektive fastigheter. Sålunda föreligger antologin *Stjernerund i Närke. Slottet och godset* som behandlar slottet och dess högre ståndsliv. En motsvarande antologi, *Skånelaholm. Ett gods i Uppland*, handlar om ett gods starkt präglad av samlaren och hembygdsforskaren Herbert Rettig. Antologin *Gråborg på Öland. Om en borg, ett kapell och en by* beskriver Borgs by med sina iögonenfallande fornlämningar. Och slutligen den bok som behandlar den småländska byn präglad av bondekulturen: *Stensjö. En småländsk småbrukarby under förindustriell tid*. Redaktör är Birgitta Roeck Hansen och de medverkande författarna representerar ämnena historia, kulturgeografi och kvartärgeologi. När det gäller att fördjupa kunskapsunderlaget om det förindustriella bondesamhället ger boken en hel del nytt. Inte minst gäller detta byns befolkningshistoria.

Etnologen Sigurd Erixon benämnde ju tämligen sent etablerade byar av småländsk typ för släktbyar. Ingen har emellertid veterligen visat att det verkligen rör sig om en bebyggelseenhet som utvecklats ur en primär kolonisation med efterföljande släktgrenar och hur kopplingarna mellan släktgenerationerna såg ut, inte minst i samband med in- och utflyttningar. Detta omfattande arbete är nu genomfört för

Stensjös del, en pionjärinsats av Elisabeth Wennersten. Här följer ett avsnitt av referatkaraktär hämtat ur den ovan nämnda antologin om Stensjö by.

Bebyggelse, samhälle och arv

Under medeltiden hade släkten så kallad bördsrätt, dvs. förköpsrätt till jord. Det var när jorden skulle säljas som bördsmännen hade rätt att inlösa jorden. Priset var dock inte satt i relation till någon marknad. Bördsrätten har ofta tolkats som en rest av ett patrilineärt klansystem, där arvet går via männen. Efter hand räknades dock släktskap in inte bara via männen utan även via kvinnorna. Utgångspunkten för släkttillhörigheten var antingen individen, vilket gav upphov till bilaterala släktkretsar, eller en förfader/förmoder, vilket gav upphov till så kallade kognatiska linjer. Dessa båda system har levat sida vid sida fram emot i varje fall början av 1900-talet. Bördsrätten däremot inskränktes allt mer och upphörde att gälla 1863. Åsikten att priset på jorden skulle styras av efterfrågan blev allt mer förhärskande.

Överföring av jord från en generation till nästa (arvet) omfattar materiella tillgångar (hus, jord, boskap, redskap etc.) men också själva successionen av positionen som jordbrukare. En konfliktsituation uppstod vid varje generationsväxling: å ena sidan viljan att bevara gårdens resurser intakta, å andra sidan en önskan om att ge barnen möjligheter att försörja sig. Denna konfliktsituation är känd över hela världen i äldre jordbrukarsamhällen och man vidtog flera slags åtgärder för att komma till rätta med problemet. Ett sätt var införandet av förstfödsloften och odelat arv, vilken oftast kom att samverka med tankarna om det stora godsets odelbarhet, mest utvecklat i feodalstaten England under medeltiden. Samhället kom därigenom att byggas upp i en starkt hierarkisk ordning där mäktiga familjer kontrollerade befolkning och resursutnyttjande.

Ett annat sätt var att hålla egendomen samlad genom strategiska giftermål. I Småland arbetade man övervägande efter den senare modellen – man tillämpade så kallat realarv. Varje barn erhöll sin arvslott, i bästa fall i centrala åkerområden. Pojkarna ärvde dubbelt mot flickorna fram till 1845 då lika arvsrätt infördes i vårt land. Systemet erbjöd stor flexibilitet och passade bäst i mera marginella bygder som t.ex. i Smålands skogsområden, vilka i allmänhet koloniserades först under medeltiden. Undersökningarna visar att gårdsköpen nästan alltid ägde rum inom släktkretsen. Om ägandet splittrades upp genom arv kunde delarna föras ihop igen senare genom strategiska giftermål eller köp inom släkten. Naturligtvis fanns det en mängd glidningar mellan odelat arv och realarv. Till syvende och sist var det inom familjens krets som arvet utformades.

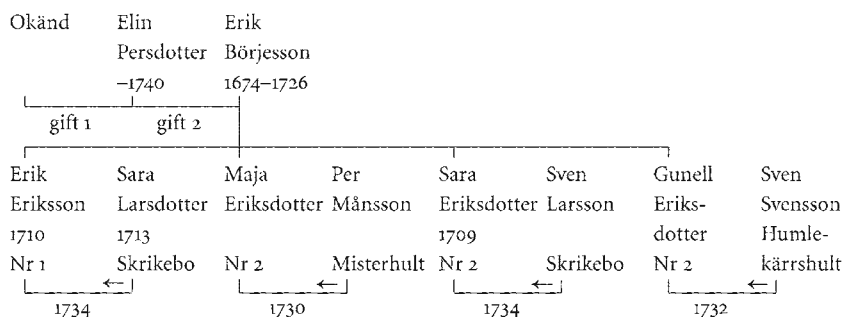
Bland skattebönderna samsjodelades ofta resurserna. Föräldrar och barn kom överens om hur gårdens resurser skulle delas, vilket inte var olagligt. Förfarande för-

bjöds så pass sent som 1963. För att studera arvsförhållandena i Stensjö har befolkningen följts individ för individ från cirka 1700 fram till det att Vitterhetsakademien övertog delar av byn, alltså fram till 1960.

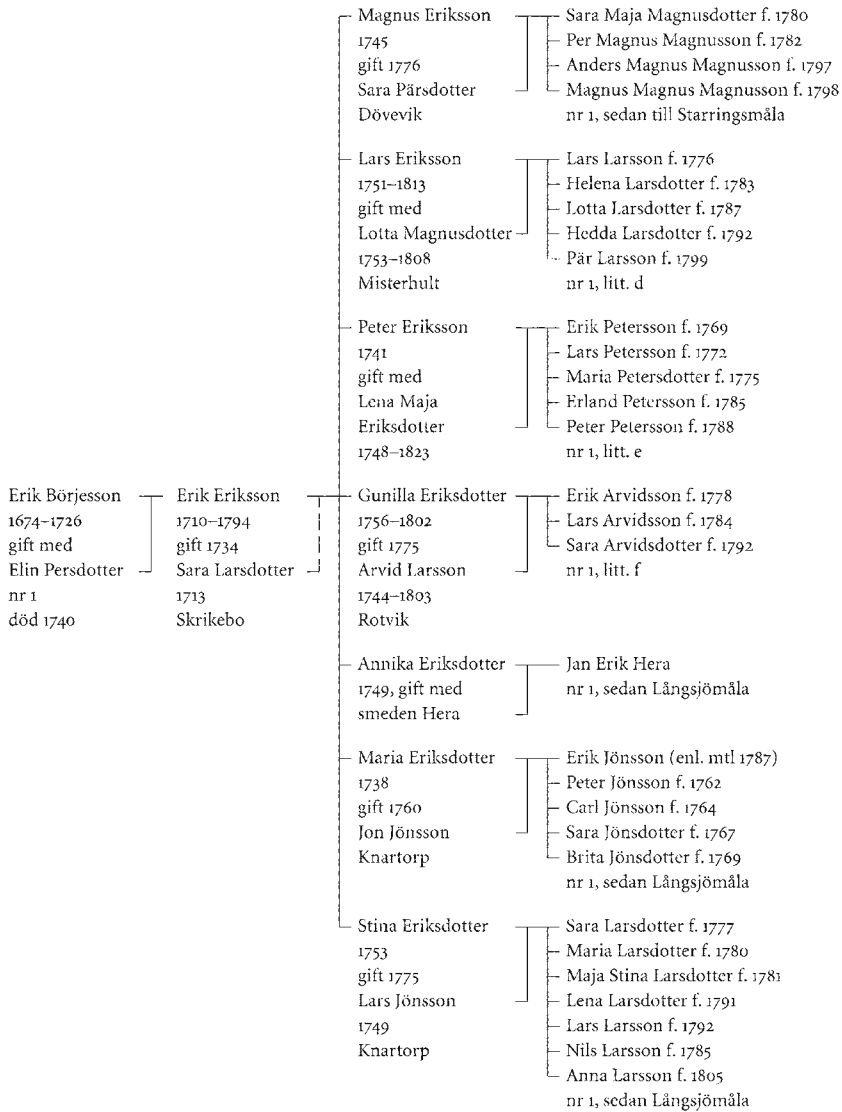
En släktby växer fram

För att kunna följa utvecklingen av Stensjö nr 1, skatte $\frac{1}{2}$ mantal (akademiens fastighet) så att personhistorien och gårdsutvecklingen kunnat klarläggas i detalj, har vi som ovan nämnts utnyttjat kyrkoböcker och mantalslängder, lantmäterihandlingar och jordeböcker, boutredningar och arvshandlingar, köp- och försäljningsbrev samt lagfarter. Genealogin för de många tiotals hushåll som funnits på Stensjö nr 1 under tiderna har studerats så att vi fått information om hur gårdens olika delar gått i arv och hur de var förbundna med varandra via giftermål och andra sociala relationer generation för generation. Vi har därigenom visat hur ägandet av Stensjö nr 1, från början av 1700-talet fram till 1960, hölls inom samma ursprungliga släkt genom just arv, köp och strategiska giftermål. (Se vidare Elisabeth Wennerstens båda kapitel i boken *Stensjö. En småländsk småbrukarby under förindustriell tid*, varifrån figurerna 3–5 är hämtade.)

Stensjö ägdes under 1600-talet av Wendela Hammarskjöld och Hans Rålamb men 1703 står änkan Elin antecknad för fastigheten Stensjö nr 1. Men redan året därpå har ägandet övergått till hennes nye make Erik Börjesson. Enligt ett fastebrev från 1726 (upprättat vid Eriks död) framgår att makarna Erik Börjesson och Elin Persdotter köpt fastigheten av Elins förre man. En släktgård hade bildats med förfadern Erik Börjesson som första namn. Erik, som var nämndeman, kom att utvidga

FIGUR 3. Familjerna på fastigheterna Stensjö 1 och 2 under 1700-talets första hälft. De fyra barnen blir kvar på gårdarna och gifter sig med inflyttare. De behåller sin sociala status.

FIGUR 4. Familjer i Stensjö under andra hälften av 1700-talet. I fjärde led tvingas barnen ut på torpställena Starringsmåla och Långsjömåla.

ägandet till att periodvis omfatta också frälsehemmanet Stensjö nr 2.

Jag kan här inte här räkna upp alla personer som sedan följer som ägare eller var bosatta på Stensjö nr 1 och 2, men figurerna kan få illustrera vad som hände. Hur man till att börja med kunde parera befolkningstillväxten genom fastighetsdelning. Ingen social utstötning skedde (figur 3).

Redovisningen av gården under 1700-talets senare del finns återgiven på figur 4 som redovisar fortsatta uppdelningar av fastigheten Stensjö nr 1.

Men nu tillkommer ett par intressanta detaljer. Några av barnen i generation fyra får inte plats som ägare av fastighetsdelar i själva byn utan hänvisas till omkringliggande torp. Det är för den skull inte givet att de för evigt kommer att degraderas socialt. Ett annat intressant fenomen är att återflyttning till byn sker efter det att utflyttning ägt rum under tidigare generationer – se figur 5 där två släktgrenar återförenas i fjärde generationen (nederst till höger i diagrammet).

De redovisade exemplen visar bland annat att antalet barn var en viktig faktor för familjens och gårdens välfärd men ju större barnaskara, desto fortare gick processen med gårdsarealens successiva reducering. Ett sätt att motverka detta var att hela tiden finna lämpliga giftermålspartners – att pussla ihop kontrahenterna så att de behöll sin sociala nivå. Ett annat sätt var att lösa ut sina syskon vid arvsdelningen. Ytterligare ett sätt var att *en* arvinge övertog gården medan övriga arvingar var samägande och erhöll ekonomisk avkastning på den del av jordinnehavet som man skulle ha förfogat över om realarvet genomförts fullt ut.

Men det fanns andra utvägar. Bönderna var ofta aktiva på jordmarknaden och man köpte upp fastigheter. Syftet var bland annat att tillgodose kommande generationers behov. På så sätt uppstod också nivåkillnader inom bondeklassen. När det gäller fastigheten Stensjö nr 1 har det kunnat visas att alla ägarfamiljer efter 1726 var släkt till Erik Börjesson och Elin Persdotter via antingen maken eller maken i ett visst bestämt äktenskap. Efter sju generationer i släkten såldes fastigheten till Vitterhetsakademien. Ättlingar till Erik och Elin fanns även på de skattlagda torpen under Stensjö by. Inom det geografiska område som byn Stensjö utgör kan man därför, lite drastiskt uttryckt, säga att alla var släkt med alla, men oftast på ett visst avstånd. Normalt höll man giftermålen utanför fyrmänningars krets. Detta visar sig vara mycket vanligt i bondesverige innan jordbrukets industrialisering och avfolkning. Inte sällan fick det arvshygieniska konsekvenser. Exemplet Stensjö visar hur nära människorna levde varandra på gott och ont. I det sociala systemet fanns såväl kontroll som trygghet. Jag har inte berört det här, men tvistigheterna var många.

Befolkningsstudien i Stensjö visar hur utstuderat och uttänkt bysamhället fungerade mellan människor och generationer. En intressant iakttagelse är att människor som flyttade ur byn i samband med giftermål – oftast kvinnor – fortfarande

Andra aspekter på det sociala livet i Stensjö by

För att på djupet förstå hur livet i en smålandsby gestaltade sig i förindustriell tid måste hela den sociala väv som byns territorium utgjorde kartläggas. Undersökningarna i Stensjö har därför tagit upp många andra aspekter än jordäggande och jordmobilisering till belysning. Viktigt är t.ex. att förstå de relativa skillnader som förelåg mellan olika sociala skikt. En gräns gick mellan besuttna och obesuttna, en annan mellan dem som hade ett eget hus och hem, även om det bara var ett torpställe, och byns fattiga. Arbetskraftens rörlighet i mikrosamhället var legio. Bondsöner och bonddöttrar tjänade periodvis på andra gårdar för att fylla arbetskraftsbehovet där. Detta var ett nödvändigt inslag på de gårdar som för tillfället saknade folk i lämplig ålder, men roteringen av unga människor hade säkert också andra skäl när det gällde kartläggning av kommande sociala positioner i samhället. Den äldre generationens plats i familjen var långt ifrån oviktig. Ofta beseglades föräldrarnas framtid i byn genom bestämmelser om så kallade undantag.

Frågan om moral och omoral har många aspekter och stränga regler följdes långtifrån alltid. I flera fall har det kunnat visas att försumliga personer måst fly arenan. En utväg var uppenbarligen då att emigrera.

Det sociala livet hade också många positiva sidor. Bundenheten till årsrytmen gav tillfälle till händelser av olika slag som visserligen kunde innebära tungt arbete men också fest. Bjudningar och samkväm var vanliga, särskilt i samband med de stora högtiderna. I självhushållets tid var det också en höjdpunkt när ambulerande affärsmän kom på besök för att sälja varor som man bara kunde drömma om, även om de rikare bönderna kunde utnyttja ett visst produktionsöverskott för inköp av ”kapitalvaror”.

Stensjö som pedagogisk utmaning

Livet i den förindustriella byn kan inte längre gestaltas – det görs bäst i dramaform eller inom upplevelseindustrin. Men den väl bevarade miljön i Stensjö borde kunna utnyttjas bättre när vi konkret önskar gestalta bondesamhället på lämpligt sätt. Miljöerna i Astrid Lindgrens berättelser från Småland är suggestiva och det vore intressant att närmare ta reda på hur nutidens barn uppfattar dessa miljöer, för att nu inte tala om de nya svenskarna, invandrarfamiljerna. Kort sagt den utmaning akademien står inför är att torgföra det lilla stycke av det genuina Småland som akademien förfogar över. Hittills har vi skött bebyggelse och landskap för att hålla kulturminnet Stensjö i hävd. Dessa insatser kostar oss netto cirka 1 miljon kr årligen. Det finns all anledning att fundera över hur dessa pengar ska ”utnyttjas” på ett så bra sätt som möjligt så att fler människor kan få ta del av resultatet och

uppleva gångna tiders bondesamhälle som ett komplement till framställningarna t.ex. i Astrid Lindgrens böcker.

Akademiens ambitioner gällande Stensjö by

En idé som vi har är att vi kunde associera oss med upplevelseindustrin kring Astrid Lindgrens Värld i Vimmerby. Inte så att vi tänker oss att särskilt mycket påverka den verksamheten i sig, även om vi naturligtvis gärna ser att författare till scener och skådespel förhåller sig till forskningens grundläggande fakta kring de miljöer som skildras i böckerna. Tanken kunde i stället vara att få draghjälp av upplevelseindustrin. Miljöerna i Stensjö by kunde t.ex. utnyttjas som komplement till upplevelsena besökarna får i Vimmerby. Ursprungligen hade vi planer att under symposiumets andra dag besöka just Stensjö. Nu räckte inte tiden till för detta, men tanken på ett samordnat arrangemang får leva vidare ett tag till.

Man kan tänka sig en projektidé där bussar tar barnen och deras familjer till Stensjö och möjligen andra platser i regionen – en modell som vi provat vid Stjernsund där flera iögonenfallande platser finns inom en relativt snäv omkrets runt slottet, som t.ex. Övralid, Medevi och Godegård. Mellan dessa platser finns arrangerade bussturer. Vid slottet förekommer guidning under maj till september. Här finns ett café som också kan arrangera fester i för ändamålet iordninggjorda lokaler, t.ex. i samband med bröllop. Båtförbindelse finns med Askersund. Akademiens syfte med detta program är naturligtvis att kunna visa ett bra exempel på en överklassmiljö med inslag från tidsepoken 1850–1950.

Stensjö har ännu inte denna kapacitet. Om ett vidare samarrangemang ska utvecklas måste praktiska frågor lösas som hör samman med vistelsen i byn – som uppehållsrum, moderna toaletter, guidning och kanske på sikt caférörelse. I dag har ett pedagogiskt utvecklingsprogram igångsatts av akademien.

Därmed blir akademiens utgifter för denna fastighet än mera meningsfulla, och Kalmar län blir en än bättre turistattraktion rikare i en framtid där kulturturismen väntas få allt större betydelse för vår ekonomi. Med dessa ord inbjuder jag till samverkan mellan Vitterhetsakademien och berörda personer och organisationer här i länet.

REFERENSER

- Almgren, Elisabeth (red.). 2004. *Välkommen till Stensjö by*. Turistbroschyr. Kungl. Vitterhetsakademien. Stockholm.
- Gustawsson, K.A. & Kvarning, L.-Å. 1976. *Stensjö by – ett levande kulturminne*.

Kungl. Vitterhetsakademien. Stockholm.

Helmfrid, Staffan. 1996. Stensjö by i våra hjärtan. I: Björklund, Anders et al., *Mitt i strömmen. En vänbok tillägnad Lars-Åke Kvarning*, s. 209–222. Statens sjöhistoriska museer. Stockholm.

Roech Hansen, Birgitta (red.). 2008. *Stensjö. En småländsk småbrukarby under förindustriell tid*. Kungl. Vitterhetsakademien. Stockholm.

Rosander, Göran. 1966. *Stensjö by i Döderhults socken. En byhistorik byggd på arkivaliska källor*. Stencil. Kungl. Vitterhetsakademien. Stockholm.

Strömberg, Per. 2007. *Upplevelseindustrins turistmiljöer. Visuella berättarstrategier i svenska turistanläggningar 1985–2005*. Uppsala universitet. Uppsala.

Brännhult, gården som försvann

Clas Tollin

Astrid Lindgrens landskap brukar förknippas med 1920-talet. Astrid Lindgrens barndomslandskap inrymde också lämningar från en lång agrar- och bebyggelsehistorisk utveckling. Inte minst digerdöden vid 1300-talets mitt och den efterföljande agrarkrisen skapade ett stort antal ödegårdar i nordöstra Småland. Den som söker kan fortfarande finna spår av dessa dramatiska händelser i dagens landskap i form av övergivna åkrar och husgrunder vid sidan om de idylliska ”Bullerbyarna” med sina reglerade tomter och faluröda bebyggelse.

År 1646 karterade lantmätaren Anders Larsson en gård som heter *Brennhult* i Vimmerbys socken (G4:71-72). Till gården hörde en utäng som låg i byn *Pärstorp* (G4:73). Detta är den äldsta kartan i sitt slag från Vimmerby socken.

Brännhult var på 1640-talet ett kronohemman med fyra små åker- och ängsgården samt en mindre särhågnad ängsvret söder om inägomarken. Åkern hade en sammanlagd areal av 6 ½ tunnland. Jordmånen var sandig. Ängen gav 5 ½ lass. Till gården fanns nödtorftig timmerskog och gott mulbete och något fiske. Genom inägomarken och utmarken i norr gick en väg. Hela gården var karterad och ägoområdet avskiljdes från grannarna av en röd pricklinje. Ägorna låg mellan två mindre bäckar. Vid den östra bäcken fanns en mjölkvarn som gick höst och vår. Kvarnen låg vid ett bäckmöte där Brännhults, Nååshults och Hörstahults ägor möttes. I söder mellan inägomarken och ängsvreten var en väg utmärkt. Även den norra gränsen utgjordes av en väg.

Brännhult finns skriftligt belagd i ett testamente från medeltidens senare del. Åren 1489–1494 innehade kung Karl Knutsson Bondes dotter Magdalena en gård i Brännhult som räntade 1 mark gutniska. Denna ärvdes år 1500 i sin tur av Erik Eriksson d.y. (Gyllenstierna) och hans dotter Magdalena Eriksdotter då den räntade 10 örtugar (DMS 4:4 s. 188).¹ (Se not s. 83.)

FIGUR I. Brännhult 1646. I söder syns sjön Nossen. Brännhults ägoområde är markerat med röd pricklinje. Rågån följer små vattendrag såväl i väster som öster. Centralt i åkergården ligger gårdstomten nästan osynlig av kartvecket. Littera B betecknar åker, C är ängsmark och D är en hage. Litt. F markerar vattenkvarnen. Vägar är utritade med en dubbel pricklinje. (G4:71-72.)

FIGUR 2. Brännhultsområdet på Gustav Ljunggrens karta över Vimmerbys stadsjorðar 1861. Namnet Brännhult är utsatt vid landsvägen strax söder om Höghult. Den äldre gården Brännhult låg möjligen längre österut mellan Skenninge och Borg.

Var låg Brännhult?

Någon bebyggelse med namnet Brännhult finns inte redovisad på officiella moderna kartor. Namnet Brännhult eller någon stavningsvariant på detta finns inte heller upptaget i Rosenbergs geografisk-statistiska lexikon över den svenska bebyggelsen omkring 1880.

På Wermings atlas över Vimmerby stad 1815 finns ett *Bränhult* utmärkt cirka 2 kilometer öster om själva staden. Skalan är dock för översiktlig för att tillåta en mer exakt placering (Wermings Atlas 42). Gustaf Ljunggrens karta över Vimmerby stad med underliggande ägor från 1861 ger emellertid detaljerad information. Alldeles norr om Kalmarvägen cirka 200 meter söder om lägenheten Höghult, och cirka två kilometer öster om själva staden finns ett par byggnader utritade som kallas Brännhult (se figur 2).

Problemet är att läget för Ljunggrens bebyggelse inte riktigt stämmer med de topografiska uppgifter som ges på den äldsta kartan. På 1640-talskartan finns flera ortnamn noterade. I norr står: ”på denna sidan tager *Wimmerby* ägor wedh.” I öster möter ägorna till byarna *Pärstorp*, *Hörsta hult* och *Nååshult*. I väster gränsar åter Vimmerby ägor. Strax söder om Brännhult ligger *Nååssjön*.

Dessa ortnamn går att identifiera som nuvarande Vimmerby, Perstorp, Hörestadshult och Nosseshult. Sjön heter numera Nossen och bäcken med kvarnen är Bodabäcken som också länge var Vimmerby stads östra gräns. Brännhults västra gräns följde också ett litet vattendrag. Möjligen låg 1600-talets Brännhult ett par hundra meter längre österut än vad Ljunggren har angivit. Enligt 1646 års karta borde brukningscentrum ha legat strax väster om den nuvarande lilla herrgården Borg och ridskolan, cirka 300 meter norr om Frödingevägen. Kartan är emellertid till vissa delar schematisk och det skulle behövas en fältbesiktning för att definitivt hitta den rätta platsen.

Varför försvann Brännhult?

Under medeltiden hade Vimmerby stadsrättigheter men dessa drogs in av Gustav Vasa 1532. I kronans jordebok 1554 räknades Brännhult som ett helt frälshemman (DMS 4:4 s. 189). Brännhult byttes dock till krono 1606. Anledningen till detta var att Vimmerby återfick sina stadsprivilegier i början av 1600-talet (Ahlberg 2005 s. 581 f.). I samband med detta donerade kronan den så kallade Bondebyn (Vimmerby) och 1612 delar av Brännhult till den nya staden som stadsägor (Almquist 4:1 1976 s. 228, 238). Avkastningen från stadens jordar skulle bidra till stadsbornas försörjning och de tidigare brukarna avhystes. Landskapet var fortfarande agrart men markanvändning och fredningssystem förändrades. De nya stadsägorna dela-

FIGUR 3. Vimmerby stads ägor 1648. Detalj av stadens ägor omedelbart väster om Brännhult. Nr 46 är skarp (mager) äng, som disponerades av Åbiörn Nilsson. I denna fanns $2\frac{1}{2}$ tunnland åker och äng till $2\frac{1}{2}$ lass. Nr 42 är också en skarp äng som disponerades av Måns Svensson. I denna fanns $2\frac{1}{2}$ tunnland åker och äng till 3 lass. Nr 14 bestod av en beteshage tämligen god äng som disponerades av Håkan Nilsson. Åkern var $6\frac{1}{2}$ tunnland och ängen gav 9 lass hö. Dessutom fanns en mjölkvarn. I söder syns sjön Nossen. (G105-1:1.)

FIGUR 4. Brännhultsområdet 1709. Det tidigare Brännhults ägor omfattade området mellan Björnebro och landsvägen till Västervik i norr och Nosskults kvarn och landsvägen till Kalmar i söder. Nr 3 utmärker staden Vimmerbys enskilda utmark. Nr 2 visar inhägnader, ägor bestående av åker, äng eller beteshagar. Sannolikt låg Brännhults inägomark i det inhägnade området (2) omedelbart nordost om Nosskults kvarn. (G105-1:3.)

FIGUR 5. Litt. A är Brännhults äng (Humpen) 1646. Ängen ligger väster om sjön Börstingen och norr om den lilla sjön Träsket. Runt omkring är Pärstorps ägor. (G4:73.)

des upp på ett 50-tal mindre bitar som fördelades mellan stadens borgare. Området omedelbart väster om Brännhult styckades i fyra delar som disponerades av tre olika personer vid 1600-talets mitt (G105-1:1). Sannolikt var det i samband med detta som Brännhults bebyggelse avhystes. Gården försvann därefter ur kronans jordeböcker och namnet glömdes mer eller mindre bort.

Det är inte omöjligt att lämningar från medeltidens och 1500-talets Brännhult finns kvar. En arkeologisk undersökning skulle möjligen kunna avslöja äldre kultur-lager och bebyggelserester från den gamla hustomten.

På en geografisk karta från 1709 av lantmätaren Samuel Frigeliuss framgår att ägorna är helt införlivade med staden (se figur 4). Markanvändningen hade också

ändrats. Brännhults gamla ägoområde betecknades i början av 1700-talet dels som stadens enskilda utmark, dels som hagar och vretar till staden (G105-1:3).

Perstorp och utängen Humpen

Det finns ytterligare en intressant företeelse på 1646 års karta. Enligt lantmätare Anders Larsson hörde en utäng som gav 12 lass hö till Brännhult (se figur 5). Denna äng låg inte i själva Brännhult utan två och en halv kilometer norr om Brännhult inom byn Perstorps ägoområde (G4:73).

Brännhults utäng omfattade ett område väster om sjön Borstingen och norr om en liten sjö som kallades *Träksjön*. Genom jämförelse med senare kartor framgår att det är fråga om den så kallade *Humpen* som vid 1600-talets slut tillhörde Vimmerby stad, trots att området låg inom Perstorps rågång och i Vimmerby landsförsamling. Humpen uppmärksammades av Ingela Nilsson i en uppsats om Perstorps markanvändning från 1600-talet till i dag. Nilsson framförde hypotesen att Humpen hade tillhört Vimmerby stad sedan medeltiden men hon gick inte vidare med denna fråga (Nilsson 1990).

FIGUR 6. Utängen Humpen i Perstorp 1712. Nr 24 är Humpen. Nr 12 är Perstorps Storäng. Väster om sjön Borstingen har man röjt skog för att öka ängsmarken: "nedfäld skog till ägeredning." Söder om Humpen mot Gölen står: "nederrödd fälle." (G104-40:I.)

Från 1712 finns en geometrisk avmätning av Perstorp av lantmätaren Samuel Frigeliuss (G104-40:1). Öster om bytomten finns en inhägnad ängsvret utmärkt med nr 24 (se figur 6). Lantmätaren skriver: "ett ängsstykke i Storängen, Humpen kallad, aff stenig dels sembre dels bättre hårdvall som häfda(s) under Wimmerby *pro jure* (med vilken rätt) är mig obekant. Storleken uppgavs till 10 tunnland (cirka 5 hektar) och höavkastningen till 1/3 palm per tunnland, dvs. sammantaget 3 1/3 palm. Palmen var ett hömått som vanligen motsvarade 1 1/2 sommarlass eller cirka 320 kilo.

Samma stycke finns med på storskifteskartan 1810 (se figur 7) med texten: "Humpen en äng under Wimmerby stad" (G104-40:2). På laga skifteskartan från 1835 (se figur 8) har lantmätaren visat att stycket nr 212 1/2 inte tillhör Perstorp genom att inte kartera det eller ge det någon färg (G104-40:3). Formen och avgränsningen var dock densamma som på tidigare kartor.

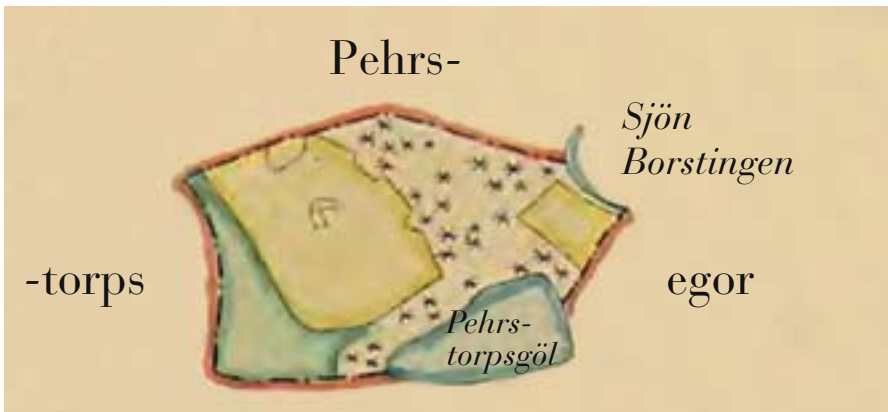
På Ljunggrens karta över Vimmerby stads jordar 1861 (se figur 9) är Humpen medtagen. Arealen var knappt 18 tunnland. Markanvändningen bestod av 10 tunnland åker och äng samt 8 tunnland skog. I åkern fanns dessutom en del stenrösen. Eftersom marken länge hade varit äng och åkern var nyupptagen borde det inte ha hunnit bildas några odlingsrösen. Tvärt emot en allmän föreställning har det aldrig

FIGUR 7. Storskiftet 1810. Till höger skymtar Perstorps bytomt. Humpen, en äng till Vimmerby stad, har inte karterats. (G104-40:2.)

FIGUR 8. Laga skifte 1835. Humpen är inte karterad eftersom den tillhör Vimmerby stad och inte ingår i skifteslaget. (G104-40:3.)

FIGUR 9. Utängen Humpen på Gustav Ljunggrens karta över Vimmerbys stadsjordar 1861. Humpen är helt omgiven av Perstorps ägor. Ängen är nu delvis beväxt med granskog. Endast den sydvästra delen är fortfarande slåttermark. (Texten i kartan är nysatt.)

byggts röjningsrösen i slättermark. Det krävs öppen jord för att få stenar att frysa upp och röjningsrösen avslöjar alltid att marken tidigare har varit odlad. Förklaringen till rösena i Humpen är förmodligen att det rörde sig om nyupptagen gammal åker och att rösena fanns kvar från en tidigare odlingsperiod.

Perstorp var enligt Vasatidens jordeböcker 1 skattehemman. Från 1400-talets slut finns dessutom uppgifter om att Magdalena Karlsdotter ägde en ödejord som röntade 4 örtugar (DMS 4:4 s. 199). Eftersom samma Magdalena också ägde Brännhult kan vi misstänka att det är Brännhults utjord Humpen som avses i detta fall. Avkastningen är nämligen lite väl låg för att gälla hela Perstorp som dessutom var antecknat som ett helt skattehemman 50 år senare (DMS 4:4 s. 199).

Humpens ursprung

Orsaken till att Brännhult ägde en utäng eller ett ängsfjäll inom Perstorps ägor kan möjligen förklaras av den medeltida agrarkrisen. Ödegård och äng var ofta synonyma begrepp i äldre jordeböcker. I t.ex. Vadstena klostets jordeböcker från 1400-talets andra hälft används termerna äng och öde om enheter som saknade egna brukare. Orsaken till detta är att många gårdar blev utan brukare efter digerdöden och de följande pestepidemierna. Husen revs eller flyttades men tillhörande marker övergavs inte. Ofta tog grannarna över brukningen men nu på ett mer extensivt sätt. Vanligen lades åkrarna igen och blev slättermark eller beteshagar. Många gånger kunde två eller flera grannar dela på en ödegård. Denna levde dock ofta kvar som ett skatteobjekt i form av en kameral utjord.

Storleken, formen och förekomsten av röjningsrösen gör det troligt att Humpen en gång var en egen gård som lades öde i samband med medeltidens agrarkris, kanske redan 1350 som en följd av digerdöden. Ägorna togs därefter över av Brännhult som fortsättningsvis använde området som äng. Möjligen togs en del av ödegårdens område över av grannen Perstorp, men dessa delar har i så fall sedan länge införlivats med denna bys övriga ägor. Eftersom Humpen inte är bebyggd eller hårdare exploaterad i senare tid kan det finnas lämningar och kulturlager kvar efter den medeltida gårdsbebyggelsen. Vi känner inte namnet på denna gård. Hump(en) är från början inget egennamn. Termen definieras enligt NE: "Hump, urfjäll, flätte, dialektalt uttryck för ett ofta blockformigt särhägnat åkerstycke inom ett gårde." Denna definition stämmer bra med Brännhorps utäng, och med tiden övergick beteckningen till att bli ett riktigt namn.

Bilden utgår i digital publikation.

FIGUR 10. *Den flygfotobaserade ekonomiska kartan från 1940-talets första hälft visar i stort sett Astrid Lindgrens landskap. I norr syns Humpen. Brännhults gamla bebyggelse ska sannolikt sökas till området väster om Borgs park och trädgård. (Blad 6G 8b, Koppetorp. © Lantmäteriet Gävle 2009. Medgivande I 2009/0583.)*

Sammanfattning

På medeltiden fanns det tre enheter vid gränsen mellan Vimmerby stad och Vimmerby socken. För det första Perstorp som har överlevt till våra dagar, för det andra Brännhult som lades öde vid slutet av 1600-talet och för det tredje utängen Humpen mellan Perstorp och sjön Borstingen som sannolikt var en medeltida ödegård, men vars ursprungliga namn har försvunnit.

Humpen brukades under lång tid som äng till gården Brännhult 2,5 kilometer därifrån. Brännhult med underliggande äng ägdes vid slutet av 1400-talet av Karl Knutsson Bondes dotter Magdalena. När Vimmerby stad nygrundades i början av 1600-talet avsattes bland annat Brännhult med utängen Humpen som stadsägor. Senare uppstod gården Borg och en del lägenhetsbebyggelse med namn som Skänninge, Fredriksborg och Marieholm i området.

Landskapet är vårt största historiska arkiv. Men det är inte helt lätt att hitta det man söker. Utan de historiska kartorna skulle mycket förbli okänt. Sverige har världens främsta samling äldre storskaliga kartor. De är också tillgängliga för forskare och en intresserad allmänhet. Genom att utnyttja kartorna kan många spännande och dramatiska händelser studeras och förstås, i detta fall två inte tidigare uppmärksammade ödegårdar i Astrid Lindgrens hemtrakter.

NOT

- 1 Gårdarna ingick i ett större jordinnehav i Vimmerby socken som bestod av två gårdar i Vimmerby kyrkby, Gissemåla, Gryssebo, Kvavhult, Nosseshult, Ramshult, Råddehult, Vassemåla, Älekulla samt ytterligare några enheter i angränsande socknar (DMS 4:4).

REFERENSER

Litteratur

- Ahlberg, N. 2005. *Stadsgrundningar och planförändringar. Svensk stadsplanering 1521–1721*. Agria. Sveriges lantbruksuniversitet. Uppsala.
- Almqvist, J.A. 1976. *Frälsegodsen i Sverige under storhetstiden. 4*. Liber/Allmänna Förlaget. Stockholm.
- DMS = *Det medeltida Sverige*.
- DMS 4:4, *Aspeland, Sevede och Tuna län*. 1999. Red. Sigurd Rahmqvist. Riksantikvarieämbetet. Stockholm.
- Lantmäteristyrelsens arkiv, Gävle. Från hösten 2008 överflyttat till Riksarkivet i Arninge. Aktsignum G104-40:1 är uppbyggt enligt mönster: län, socken, bebyggelseenhet och karta.

Tryckta kartor

Wermings Atlas 1815.

Gustav Ljunggrens Atlas 1861. "Karta öfver Wimmerby med dertil lydande egor på föranstaltande af Comitéén till undersökning af grunderna för städernas beskattning efter vederbörligt förordnande upprättad av Gustaf Liunggren." Ekonomiska kartan. Blad G6 8b, 1944.

Handritade kartor

Akter över Vimmerby stad och Vimmerby socken.

Inskannade akter från Projekt Nationalutgåva av äldre geometriska kartor. Riksarkivet. Aktsignum G4:73 är uppbyggt enligt mönster: jordebok och sida.

NE = *Nationalencyklopedin*.

Nilsson I. 1990. *Perstorps by i Vimmerby kommun. Markanvändning under 300 år*. Stencil. Institutionen för ekologi och miljövärd, seminariekurs mark/växt år 1990. Sveriges lantbruksuniversitet. Uppsala.

Rosenberg, C. M. 1882–83. *Geografiskt-statistiskt handlexikon öfver Sverige*. 1–2. Stockholm.

Astrid Lindgrens landskap för tyska turister

Dieter K. Müller

”Wo is Bullerbü?” heter en resehandbok för barn och vuxna i Tyskland (Schwieder & Schwieder 2006). Den kritikerrosade boken presenterar inte bara turistisk information om platser såsom Vimmerby och Lönneberga utan där ges också en orientering om Astrid Lindgrens arbete och liv. Boken är ett tydligt uttryck för Lindgrens betydelse för Sverigebildens i Tyskland (Jendis 1998) men också för den tyska turismen till Sverige.

Att vandra i kända konstnärers och författares fotspår är på inget vis ett nytt fenomen (Squire 1994, 1996a, 1996b; Herbert 1995, 1996a, 1996b, 2001; Williams 1991). I stället kan det hävdas att redan den moderna turismens ursprung, *The Grand Tour*, innehöll besök på platser beskrivna av författare. Detta gäller också svenska prästers resande till platser förknippade med Martin Luthers liv och arbete (Eliasson 1998). I dag är litteraturturism dock inte längre en exklusiv företeelse för den klassiska kulturturisten som genom sitt resande söker ny kunskap och personlig utveckling. I stället har platserna transformerats till turistdestinationer med möjligheter att tillfredsställa mycket varierande behov (Müller 2006).

Den ovan nämnda resehandboken visar detta tydligt. Lindgrens litterära arv har blivit föremål för varugörande: väl förpackat och presenterat kan arvet säljas och konsumeras. Det kan också användas strategiskt för ändamål som regional utveckling, skapande av arbetstillfällen och stärkande av en lokal identitet, vilket t.ex. LEADER-programmet *Astrid Lindgrens Hembygd* har visat genom att inte minst uppmärksamma ungdomar på deras uppväxtmiljö (Larsson 2002).

Syftet med detta bidrag är att belysa vad Astrid Lindgrens arbete har betytt för den inresande turismen till Sverige, och då i synnerhet den tyska. För att åstadkomma detta diskuteras olika sekundära källor inom ramen för det som här kallas litteraturturism.

Litteraturturism

Litteratur kan ses som ett medium för kulturell kommunikation som i de flesta fall är kopplad till platser och landskap (Squire 1996a). Litteratur kan ge uttryck för gemensamma värden, frågor och problem eller, som Squire (1996a:75) uttrycker det: "... literature is a social construct; a vehicle through which both writers and diverse readers negotiate meanings and values for places." Det gäller också för barnlitteratur eftersom denna genom sin enkelhet har goda förutsättningar att bli en del av populärkulturen. Detta har inte minst Astrid Lindgren lyckats med, som ju inte bara i Sverige räknas till de mest inflytelserika författarna (Jendis 1998). Squires "skapandet av mening och värden för platser" förutsätter möten mellan läsaren och landskapet. I sammanhanget måste turism ses som ett fysiskt sätt att fördjupa detta skapande av mening genom besök på litterära platser, med målsättningen att kunna förstå bättre, känna historiens vingslag, leva in sig i berättelsen eller uppleva liknande förhållanden som litteraturens figurer.

Platser och landskap som associeras med litteratur och författarnas liv har varit attraktioner under lång tid. Detta är föga överraskande om MacCannells (1976) idéer om turistattraktioner tillämpas: Turistattraktioner förutsätter följande tre relaterade element: en plats med någonting som kan vara en sevärdhet, en markör och turister som vill besöka platsen. Inom litteraturturism utgörs sevärdheten av platser som är nämnda i litteraturen eller har någon roll för dess förståelse eller tillkommande. Markörerna som annars förser mer eller mindre betydelselösa objekt med mening kan finnas i olika former (Leiper 1990). Framkallande markörer spelar roll före resan och hjälper till att identifiera platser som är värda ett besök. Transitmarkörer hjälper turisterna att hitta rätt väg, och slutligen informerar lokala markörer direkt på plats om sevärdheten. Litteraturen kan huvudsakligen karaktäriseras som en framkallande markör, men aspekter av litteraturen kan också brukas som transitmarkör eller som lokal markör.

Vid sidan om att vara markör för platser som är värda ett besök, skapar eller påverkar litteraturen också bilder av en plats eller ett landskap. Dessa bilder representerar människors förnimmelse av platsen vilket påverkar relationen och agerandet gentemot denna plats (Walmsley & Lewis 1993). En turistresa som görs för nöjes skull förutsätter med andra ord en positiv bild av den plats som turisten avser att besöka. Litteratur fyller därför platser också med ett innehåll. Jendis (1998) hävdar i detta sammanhang att Astrid Lindgrens böckers innehåll i stort sett smälter samman med tyskarnas Sverigebild, medan andra svenska författare som beskriver ett modernt och urbant land inte marknadsförs som "svenska".

Den framkallande aspekten av litteraturturism kan enligt Herbert (2001:314) föranleda följande mer konkreta funktioner av ett besök:

- besök på litterära platser kan tillfredsställa intresse för författarnas liv och arbete,
- litterära platser kan ha en speciell betydelse för besökarna,
- litterära platser kan återkalla barndomsminnen, och
- besök på litterära platser kan ha speciell koppling till viktiga händelser i författarens liv.

Ett initialt turistiskt intresse för litterära platser kan i sig själv fungera som attraktion, eftersom det väcker nyfikenhet även i grupper som annars inte känner till författaren eller dennas arbeten. Platser som tidigare har varit eftertraktade på grund av sina kulturella värden förvandlas på så vis till besöksmål med attraktionskraft på allmänheten (Herbert 1995).

Vid sidan om resehandböcker är det i huvudsak filmer, som baseras på litteratur eller på författarnas liv, som lockar till besök (Riley, Baker & Van Doren 1998; Beeton 2005). Film breddar också utbudet av litterära attraktioner genom att markera även inspelningsplatser som sevärda. På så vis förvandlas fiktiva platser till verkliga, som kan besökas och upplevas. Ett ypperligt exempel är den turism som har utvecklats kring filmatiseringen av *Lord of the Rings*. Filmerna har konkretiserat Tolkiens skildringar i det Nya Zeeländska landskapet och samtidigt bidragit till en turismboom till landet (Croy 2004). Det allt ökande antalet litterära platser med anknytning till film och populär barnkultur innebär också att nya och mycket större grupper kan attraheras i jämförelse med dem som skulle ha besökt platser relaterade till mer klassiska författare (Herbert 2001).

Litteraturturisten definieras i de ovan nämnda sammanhangen ofta utifrån utbudssidan. Det vill säga: turister som besöker av den lokala turistorganisationen identifierade platser, är litteraturturister. Inte alla turister som lockas av litteratur behöver dock besöka dessa utpekade platser. Vistelsen i landskapet som beskrivs genom litteraturen kan tänkas ge lika meningsfulla möten med författaren och dess arbete. Vistelsen ger dessutom turisterna möjlighet att välja den grad av kommersialisering de vill uppleva, även om detta givetvis utestänger dem från vissa miljöer. Ett sådant perspektiv, som tar sin utgångspunkt i turisternas motiv och efterfrågan, vidgar kretsen litteraturturister avsevärt men undanröjer också möjligheten att kunna bedöma gruppens storlek och betydelse.

Platser som produkt

Litteraturturism förändrar platser. Försök att kunna bredda besökargruppen innebär också att litterära plaster måste tillgodose en rad andra behov utan koppling till det litterära arvet. Infrastruktur, övernattningsmöjligheter och en tilltalande

utformning av besöksplatserna behöver tillhandahållas för att kunna utveckla det litterära arvet framgångsrikt. Detta fokusskifte mot mer turistiska aspekter anses av somliga vara ett hot, inte minst när det gäller den litterära platsens autenticitet (Fawcett & Cormack 2001; Herbert 2001; Chhabra, Healy & Sills 2003). Problem uppstår inte minst när litterära platser baseras på filminspelningar snarare än på direkta kopplingar till författarens verk (Fawcett & Cormack 2001). Är dessa platser också autentiska?

Det finns även annan framförd kritik mot platsernas kommersialisering. Ek och Hultman (2007) ger uttryck för att platsernas kommersialisering på sikt uttraderar platsernas unika karaktär. De menar också att platsernas kommersialisering riskerar att marginalisera grupper som bor på platserna, helt enkelt därför att ekonomiska intressen ibland ensamt tycks styra utvecklingssträvandena. En liknande kritik framför Müller (2006) med hänsyn till de litterära platsernas företrädares möjligheter att praktiskt ta del i t.ex. kommunernas utvecklingsarbete. Han menar att i synnerhet sevärdheter av mindre kommersialiserad art riskerar att marginaliseras till fördel för rent kommersiella aktörer, eftersom de förstnämnda inte sällan förvaltas av volontärer. Detta gäller i synnerhet i en tid där "public-private partnerships" tillhör den av många vedertagna vägen till utveckling.

Herbert (2001) ser två möjligheter för dem som arbetar med litteraturturism. Å ena sidan kan det litterära arvet skyddas som ett kulturarv. I detta fall läggs fokus på de litterära kvaliteterna. Å andra sidan kan platserna utvecklas i riktning mot ett mer turistiskt håll genom att man utvecklar ett bredare utbud av boende och aktiviteter. Müller (2006) påpekar också att satsningar på litteraturturism inte alls behöver ske; passivitet gentemot det litterära arvet är också en option.

I synnerhet för litterära platser på landsbygden är det första alternativet uteslutet. Befolkningsminskning och ekonomisk omvandling har fört turismutveckling högt upp på den politiska agendan för regional utveckling (Sharpley & Sharpley 1997; Hall & Jenkins 1998; Jenkins, Hall & Troughton 1998). Utifrån detta perspektiv måste en kommodifiering av litteraturturism anses vara positiv. Oberoende av offentliga och privata strategier gentemot det litterära arvet kan även stigande besökskarantal för litterära platser tvinga fram en kommodifiering för att organisera och tillfredställa besökarnas efterfrågan.

Litteraturturism i Sverige

Litteraturturismen har fått fotfäste i Sverige. Inte minst under senare år har resandet till litterära plaster ökat anmärkningsvärt och blivit ett synligt fenomen. Traditionella destinationer som Astrid Lindgrens Småland och Selma Lagerlöfs Värmland har kompletterats med Henning Mankells Ystad, Jan Guillous Västergötland och

Mikael Niemis Pajala. Sillanpää (2004) visar visserligen att de två sistnämnda platserna inte enbart framkallar positiva och litterära associationer, men hon kan ändå konstatera att en stor andel av de personer som tillfrågades och hade läst böckerna också kunde tänka sig att besöka dessa platser.

Den lokala turistnäringen har anpassat sig till denna delvis nya efterfrågan. Mattson och Praesto (2004) visar t.ex. hur mobiliseringen av lokalbefolkning och näringsliv kring platser i Arns Västergötland har bidragit till ett uppsving inom den regionala turismen. I Ystad har det tagits fram en speciell broschyr, riktad till tyska turister, som pekar ut de platser som kan återses i Wallanderfilmerna (Ystads turistbyrå, utan år). Därutöver erbjuds också ett speciellt Wallanderpaket med övernattnings och middag på Wallanders favoritrestaurang. Även i Pajala har det tagits fram speciella kartor och broschyrer som guidar turisten genom Vittula och till andra litterära platser i samhället. I Sunne används Selma Lagerlöf bland annat för att locka gäster till ett spahotell. Teateruppsättningar av hennes verk används också för att attrahera sommarturister till kommunen (Ednarsson 2002).

Astrid Lindgrens Värld i Vimmerby är väl det tydligaste exemplet på en kommersialisering av ett litterärt kulturarv i Sverige. Litteraturturismen i Vimmerby omfattar emellertid också andra platser i kommunen såsom Gibberyd/Katthult och Sevedstorp/Bullerbyn, liksom Astrid Lindgrens barndomshem, vilka dock i mycket mindre utsträckning är kommersialiserade. Kommersialiseringen här bromsas av offentliga företrädare och även av Astrid Lindgrens Värld; Astrid Lindgren-temat ska helst koncentreras till parken och de andra platserna med direkt koppling till hennes person och verk (Müller 2006). Andra aktörer har dock förstått att dra nytta av litteraturturismen i Vimmerby. Sommarlandet "Lilla Landet" presenterar ett Sverige i miniformat så "... som Nils Holgersson såg det från sin gåsrygg" (*Lilla Landet* 2007). Sommarlandet har visserligen inga tydliga kopplingar till Astrid Lindgren men erbjuder ändå en attraktion som följer på ett litterärt tema och som också huvudsakligen vänder sig till barn.

Betydelsen av litteraturturismen för den ekonomiska utvecklingen i berörda regioner kan endast gissas. Vid sidan av den direkta konsumtionen vid de litterära sevärdheterna medför litteraturturismen oräknade övernattnings, måltider och souvenirinköp. Det kan också antas att många turister visserligen inte direkt tar tillvara det konkreta utbud som tillhandahålls kring det litterära temat, men ändå relaterar till det. Müller (1999) har t.ex. visat att många tyska fritidshusägare i Småland hänvisar till Astrid Lindgren när de förklarar sina husköp för andra och beskriver sina liv i stugan. Huruvida dessa turister också kan klassas som litteraturturister är tveksamt. Men utan tvivel har även dessa turister en Sverigebild som influerats av Astrid Lindgren.

Sverigebilden

I en rapport om Sverigebildens utomlands avslöjas att Sverige kan sägas ha ett mycket positivt varumärke, men att landet tappar inte minst inom området kultur och upplevelseindustri (Svenska institutet 2007). Detta anses synnerligen problematiskt eftersom kultur är en av de faktorer som skapar ett lands särart och därmed utgör ett skäl för besök. I den internationella panelundersökningen utmärker sig tyskarnas syn på Sverige genom att vara mest positiv. I jämförelse med tidigare studier ser tyskar i ökad utsträckning Sverige som ett turistland, men också som ett land som inbjuder till invandring vad gäller arbete eller studier. Faktorer som samhällsstyrning och förmåga att dra till sig humankapital, liksom människorna i Sverige, får toppbetyg, medan svensk export och forskning, kultur och turism bedöms som lite sämre. Landet karaktäriseras inte minst som varande modernt och progressivt.

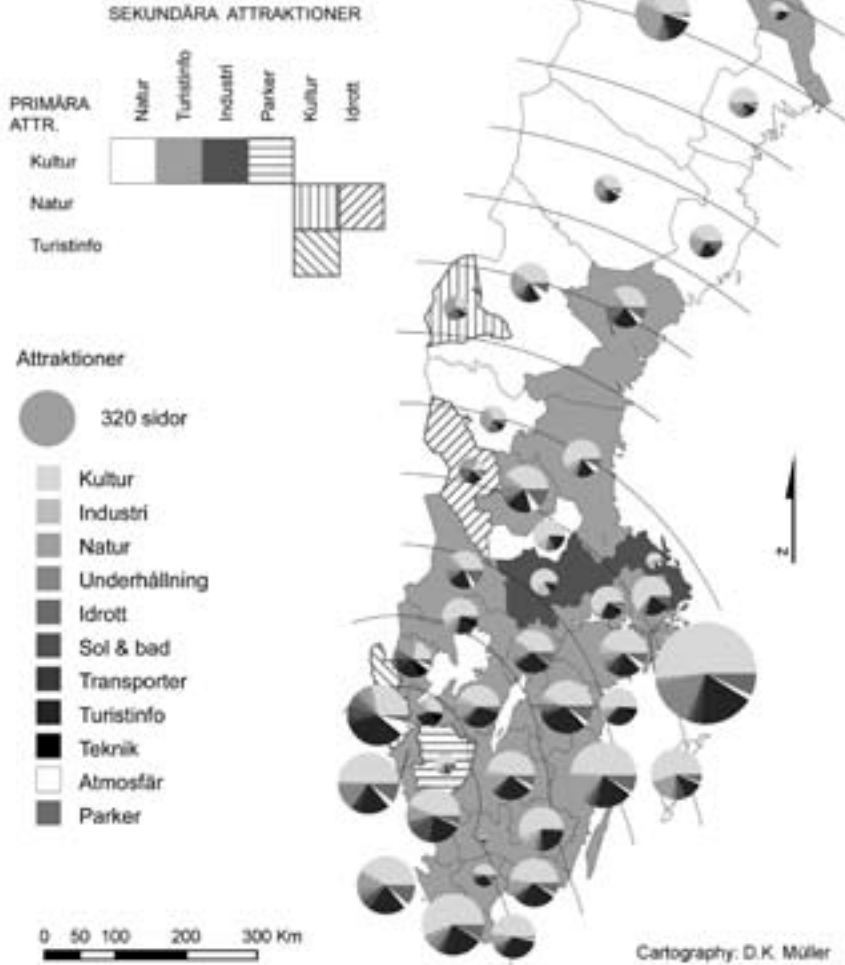
Även om resultaten av Svenska institutets panelundersökning kan diskuteras, bekräftar den dock tidigare studiers resultat. Tyskarnas övervägande positiva Sverigebild har även konstaterats av Müller (1999) som emellertid också påpekar att landet inte har en framträdande position i tyskarnas medvetande. Men i synnerhet hos tyska turister väcker landet mycket positiva associationer. Vid sidan av natur, skog och sjöar nämns kungafamiljen, välfärdsstaten och den svenska modellen (Styrelsen för Sverigebild 1992, 1994). En analys av den tyska bokmarknaden år 1999 visade att Astrid Lindgren dominerade bland svenska bokutgivningar i Tyskland (Müller 1999). Sedan dess har en våg av svenska deckare hamnat på den tyska marknaden där författare som Henning Mankell och Håkan Nesser har rönt stora framgångar. Ändå tycks det vara Astrid Lindgrens Sverigebild som dominerar; landsbygdsidyllen och positiva bilder av barnens uppväxtmiljöer är viktiga ingredienser i tyskars uppfattning om den nordliga grannen (Jendis 1998; Müller 1999).

Även den svenska turistreklamen spelar på denna Sverigebild (Müller 1999). Astrid Lindgren och hennes verk utgör viktiga inslag i katalogerna som ska locka tyska turister till landet. I en katalog från 1995 kan man t.ex. läsa följande (egen översättning):

”I Småland är Sverige särskilt svenskt: Oändliga skogar, där älgar kan dyka upp då och då, lugna sjöar, skärgård längs kusten och ensliga stugor med vita knutar – det förknippas många besökare med Sverige. Därtill byar som Bullerbyn där barn kan göra vad de vill under hela året. Detta Sverige finns än i dag. Ni behöver bara resa till Småland. När ni tillbringar semesterdagarna i en röd-vit stuga, kommer ni att känna er som i en bok av Astrid Lindgren.”

Här utpekas också stugsemestern som varande ett lämpligt sätt att uppleva den svenska idyllen, vilken sägs samexistera på ett okontroversiellt sätt med det moderna samhället (Müller 1999).

Destinationer i tyska guideböcker

FIGUR 1. *Sverige i tyska resehandböcker. (Karta: D.K. Müller.)*

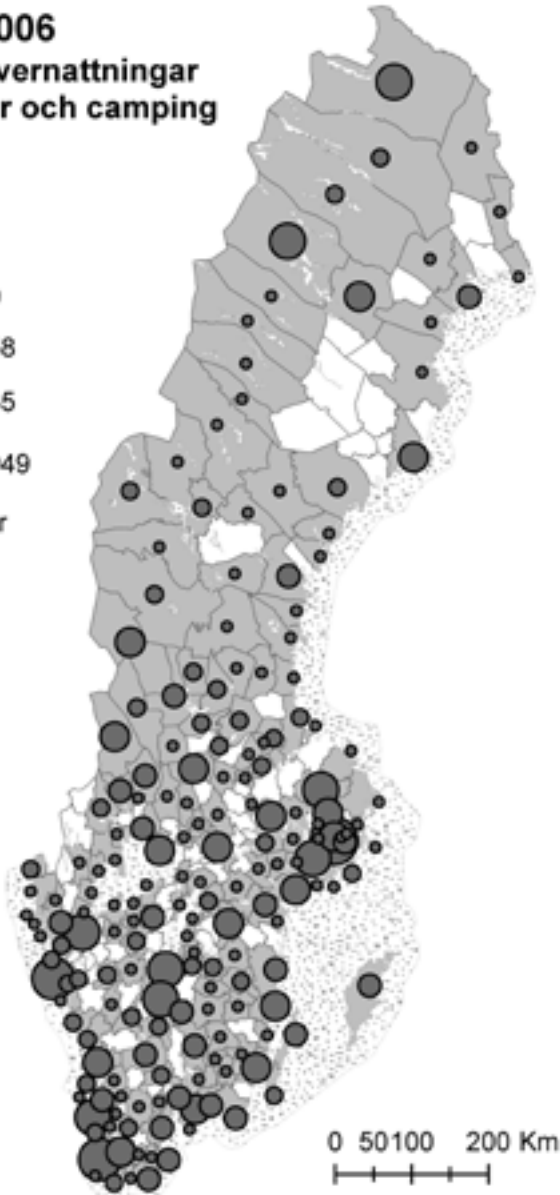
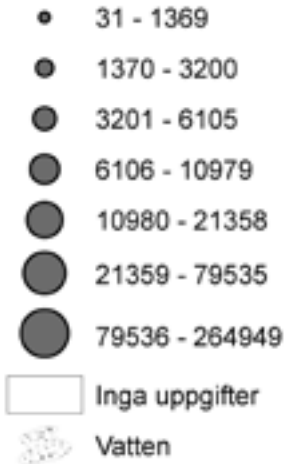
Detta tyska fokus på Småland bekräftas också i en studie av tyska resehandböcker där Småland, tillsammans med Lappland, är det mest omskrivna landskapet (Zillinger 2006). Begreppet Småland vidgas i dessa sammanhang och omfattar även områden som traditionellt sett inte räknas till landskapet. Detta antyder Smålands attraktionskraft på den tyska resemarknaden: Småland representerar Sverige i Tyskland. Zillingers analys tyder också på att Sverige inte alls i första hand förknippas med natur, i alla fall inte i resehandböckerna. I stället lyfts kulturen fram som den mest sevärda aspekten (figur 1).

Tysk turism i Sverige

Den tyska turismen i Sverige är omfattande. Tyska turister svarar för mer än 2 miljoner kommersiella gästnätter i Sverige (Nutek 2007). Oräknat i detta sammanhang är många övernattningar i egna eller hyrda stugor och hos vänner. Enligt stugförmedlarna svarar tyskar dock för ytterligare mer än 600 000 övernattningar i hyrda stugor (SCB 2007). Även Gränsundersökningen av inkommande turister (IBIS) år 2003 visade att cirka 1,7 miljoner tyskar besökte och övernattade i landet (Nutek 2007). Med andra ord är antalet tyska övernattningar i Sverige betydligt högre än de av SCB räknade. Under senare år har den tyska turismen till Sverige ökat markant. Det är svårt att förklara denna förändring, men Sverige som destination tycks ligga i tiden, inte minst efter 11 september 2001. Sverige upplevs som välordnat och tryggt. Även trenden mot fler men kortare semestrar gynnar säkert Sverige, som lätt kan nås från områden i norra Tyskland. Samma trender kan skönjas även när det gäller turismen från andra europeiska länder (SCB 2007). Här koncentreras resandet dock i högre utsträckning till storstadsområden, som i dag lätt kan nås inte minst tack vare budgetflyg.

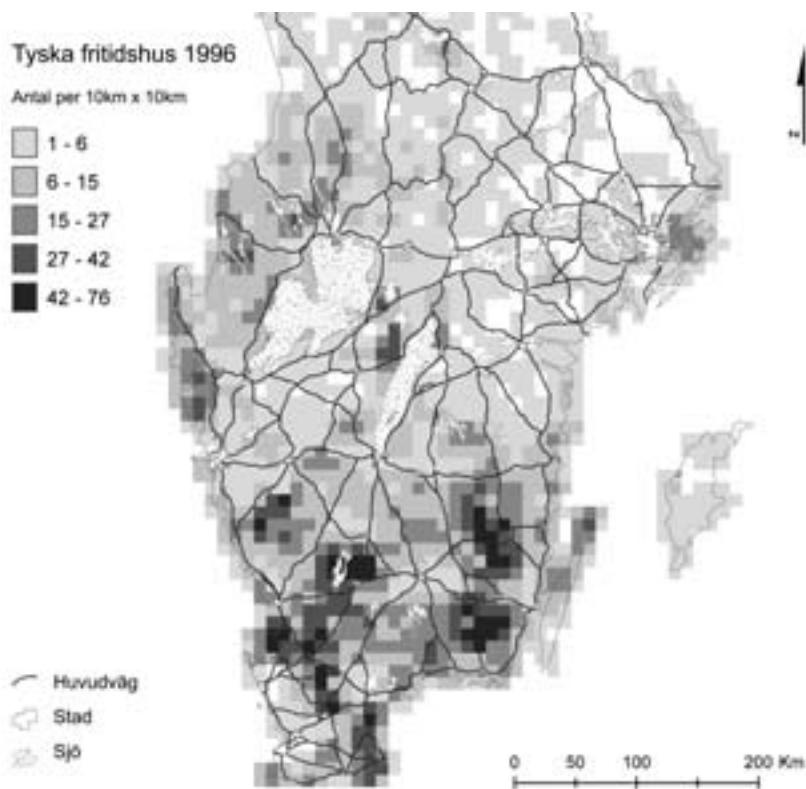
Den tyska turismen i Sverige är koncentrerad till de södra delarna av landet och till Norrbottens fjällkommuner. Även storstadskommunerna registrerar många övernattningar, men dessa kan till stor del också förklaras genom affärsturism. Småland utmärker sig däremot inte särskilt när det gäller tysk turism.

En förklaring till detta är att övernattningar i privatägda stugor inte är medräknade i SCB:s statistik. Redan 1996 ägde tyskar mer än 5 500 stugor i landet (Müller 1999) och antalet kan tänkas ha ökat avsevärt sedan dess (figur 3). Här syns en tydlig koncentration till Småland som också, sannolikt till följd av stugturismen, har rapporterat en väsentlig invandring från Tyskland (Breuer & Müller 2005).

Tysk turism 2006**Kommersiella övernattningar
i hotell, stugbyar och camping**

0 50 100 200 Km

FIGUR 2. *Tysk turism år 2006: antal övernattningar i hotell, stugbyar och camping.*
(Källa: SCB.)

FIGUR 3. *Tyska fritidshusägare i Sverige 1996. (Källa: Müller 1999.)*

Fritidshusägare i Astrid Lindgrens landskap

I de följande avsnitten kommer fokus att läggas på förekomsten av tyska fritidshusägare i Småland. Dessa har genom ett fastighetsförvärv dokumenterat en lojal och långvarig relation till området. Müller (1999) intervjuade mer än 90 fritidshusägare i Emmaboda, Nybro och Uppvidinge kommun om deras syn på Sverige, liksom ett antal fastighetsmäklare specialiserade på den tyska markanden.

Majoriteten av fritidshusägarna nämnde naturen och inte minst älgarna som de mest attraktiva faktorerna för fritidsboende i Sverige. Vid sidan av den fysiska miljön uppskattades inte minst lugnet vid stugan. Många fritidshusägare associerade

även till begrepp som människors tolerans. Vad gäller enskilda personer så framhölls, vid sidan av drottning Silvia och Ingmar Bergman, i synnerhet Astrid Lindgren och hennes bokfigurer som betydelsefulla. I undersökningen blev det mycket tydligt att fritidshusägarna förväntade sig en lantlig idyll med ostörd natur och avskildhet. Men även landets samhällsskick och den svenska modellen berömdes av många fritidshusägare.

Fritidshusen som förvärvades var ofta gamla torp och de återfanns i isolerade skogslägen. Ibland, i synnerhet när en framtida permanent flyttning till stugan redan övervägdes vid köpet, valdes också objekt i mindre byar (Müller 1999). Husen var generellt sett billiga, inte minst beroende på att många hade visst renoveringsbehov. Men detta var samtidigt också ett viktigt motiv för köpet – det var i synnerhet husens läge och deras ofta pittoreska utseende som var nyckeln till en lyckad försäljning.

Fritidshusägarna framhöll kontakten med lokalsamhället som särskilt angelägen. Men inte alla fritidshusägare hade lyckats med att bli förankrade. Müller (1999) menar att detta kan förklaras dels med att tyskarna mötte en modern svensk landsbygd som just saknade de idylliska dragen när det gällde samhällslivet, dels med att många fritidshusägare hade köpt sina fastigheter först nyligen. Fritidshusägarna var därför relativt optimistiska och förväntade sig att kontakterna med samhället skulle förbättras med tiden, inte minst i och med förbättrade språkkunskaper. Oftast var kontakterna begränsade till grannarna, men även gentemot dessa kände många tyskar sig osäkra – man kunde helt enkelt inte bedöma bemötandet. Enskilda ägare som hade köpt sina fritidshus redan under 1980-talet bekräftade dock att kontakterna förbättrades med tiden och de kände sig väl integrerade. Grannar eller bekanta skötte om huset medan man var i Tyskland. En ägare gjorde inte någon hemlighet av att han inte ville ha kontakter med lokalsamhället; han hade valt avskildheten.

Det visade sig emellertid att integrationen kunde föra med sig nya problem. En fritidshusägare berättade t.ex. att han hade bjudits in till den årliga älgjakten. Han deltog visserligen, men såg också till att han var upptagen under jaktperioden under de följande åren för att inte behöva vara med när dessa vackra djur sköts till döds. Inbjudan till jakt måste dock ses som ett tydligt tecken på integration, eftersom deltagandet i en såpass kulturellt rotad tradition inte kan ses som särskilt vanligt (Gunnarsdotter 2005). I stället utgör just jakten ett sätt att bibehålla gränser, och därför har jaktturism med tyska eller danska jägare inte alltid setts med blida ögon.

Den bristande kontakten med den svenska lokalbefolkningen ledde uppenbarligen till att tyskarna också letade andra vägar för att bryta den sociala isoleringen. I detta sammanhang var andra tyska fritidshusägare viktiga partner, dels för att umgänget skapade ett socialt liv, dels för att dessa personer också kunde vara en viktig resurs. De kunde t.ex. komma med praktiska tips om livet i Sverige (Müller 1999).

Många nya fritidshusägare kände dessutom redan andra hushåll som ägde fastigheter i Sverige, inte minst genom kurser i svenska anordnade av tyska studieförbund, och de tog på så vis med sig sina tyska nätverk till den svenska landsbygden. Svensk-tyska föreningar bidrog också genom sin verksamhet till ett fylligt fritidsliv i Sverige.

Men inte alla fritidshusägare uppskattade kontakter med varandra. Uppenbarligen utövades social kontroll där hushåll som inte följde svenska seder lätt marginaliserades. Därutöver ansåg många fritidshusägare att en ökad tysk närvaro allvarligt skulle minska regionens attraktionskraft (Müller 1999).

De flesta fritidshusägarna tillbringade sin tid i omedelbar närhet av fritidshuset. Utflykter gjordes sällan, men man besökte exempelvis gårdsauktioner för att förse huset med äkta svenska inventarier. Även när det gällde inköp av förnödenheter valdes den lokala lanthandeln i stället för moderna stormarknader. Promenader genom landskapet, naturobservationer och inte minst arbetet med fritidshuset ägnades mycket tid (Müller 1999). Här försökte man med stor glädje skapa och återskapa sin egen idyll, sin bild av Sverige, gärna efter de förebilder som filmerna om Emil i Lönneberga hade gett. Oron över att de tyska fritidshusförvärven skulle bidra till en förändrad landskapsbild visade sig var ogrundad. I stället ledde de många tyska efterforskningarna till att de småländska länsstyrelserna producerade guider på tyska om hur man på bästa sätt utifrån kulturella seder och bruk renoverar torp.

Denna situation innebar också att lokalbefolkningen sällan såg de tyska fritidshusförvärven som det hot som tidigare hade målats upp inför Sveriges EU-inträde (Müller 1995, 1999). Tyska fritidshusägare bidrog uppenbart till att skapa ett kulturlandskap som också lokalbefolkningen uppskattade, och det utan att samtidigt bli betraktade som ett hot mot den lokala bostadsmarknaden. I Emmaboda kommun ville man också se den tyska närvaron som resurs. Man försökte locka företag med koppling till fritidshusägarna att omlokalisera sig till kommunen.

I Astrid Lindgrens fotspår: tyska turister i Sverige

Litteraturturism kan sägas vara begränsad i tid och rum. Endast få litterära attraktioner kan locka till återbesök, inte minst när målgruppen huvudsakligen utgörs av familjer med barn. Men en utbudsbaserad definition av litteraturturism innebär att litteraturens betydelse underskattas. Sverige säljs utomlands, inte minst med hänvisning till Astrid Lindgren men nuförtiden också genom koppling till andra författare. Småland har därför blivit tyskarnas mest typiska svenska landskap, ett Sverige i miniatyr som vid sidan av den rent fysiska miljön också har bevarat en fungerande social struktur.

Tveklöst lockas de tyska fritidshusägarna av den Sverigebild de fått genom Astrid

Lindgrens verk. Mötet med verkligheten medför att bilden relativeras. Detta innebär dock inte att de kapitulerar och reviderar sin grundläggande bild. I stället engagerar de sig i att fysiskt och socialt återskapa den idylliska Sverigebild de förnimmer i Astrid Lindgrens verk. På så vis är de inte bara konsumenter av Astrid Lindgrens landskap; de bidrar också väsentligt till att återskapa, utveckla och bevara det.

REFERENSER

- Beeton, S. 2005. *Film-induced tourism*. Channel View. Clevedon.
- Breuer, T. & Müller, D. 2005. Grenzenlose Mobilität? Deutsche Auslandsbevölkerung in Europa. I: *Deutschland in der Welt*, s. 68–72. Deutscher Nationalatlas. Spektrum. Heidelberg.
- Chhabra, D., Healy, R. & Sills, E. 2003. Staged authenticity and heritage tourism. *Annals of Tourism Research*, 30, 702–719.
- Croy, G. 2004. The Lord of the Rings, New Zealand and tourism: Image building with film. *Department of Management Working Paper Series* 10/04. Monash University. Melbourne.
- Ednarsson, M. 2002. *Äntligen stod prästen i predikstolen: En publikundersökning av Gösta Berlings saga i Berättarlådan*. Arbetsrapport samhällsvetenskap 2002:5. Turism & fritid. Karlstad.
- Eliasson, P. 1998. Reisende Studenten während sechs Jahrhunderten. I: G. Müller-Waldeck (utg.), *Drei Kronen und ein Greif: Deutschland in Schweden – Schweden in Deutschland*, s. 9–31. Edition Temmen. Bremen.
- Ek, R. & Hultman, J. 2007. Produktgörandet av platser: En introduktion. I: R. Ek & J. Hultman (utg.), *Plats som produkt*, s. 13–35. Studentlitteratur. Lund.
- Fawcett, C. & Cormack, P. 2001. Guarding authenticity at literary tourism sites. *Annals of Tourism Research*, 28, 686–704.
- Gunnarsdotter, Y. 2005. *Från arbetsgemenskap till fritidsgemenskap: Den svenska landsbygdens omvandling ur Locknevis perspektiv*. Uppsala: SLU.
- Hall, C.M. & Jenkins, J.M. 1998. The policy dimension of rural tourism and recreation. I: R. Butler, C.M. Hall & J. Jenkins (utg.), *Tourism and recreation in rural areas*, s. 19–42. Wiley. Chichester.
- Herbert, D.T. 1995. Heritage as literary place. I: D.T. Herbert (utg.), *Heritage, tourism and society*, s. 32–48. Pinter. London.
- Herbert, D.T. 1996a. Artistic and literary places in France as tourist attractions. *Tourism Management*, 17, 77–85.
- Herbert, D.T. 1996b. The promotion and consumption of artistic places in France. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 87, 431–441.

- Herbert, D.T. 2001. Literary places, tourism and the heritage experience. *Annals of Tourism Research*, 28, 312–333.
- Jendis, M. 1998. Bullerbü oder Göteborg? Schwedische Kinderbücher in deutscher Übersetzung. I: G. Müller-Waldeck (utg.), *Drei Kronen und ein Greif. Deutschland in Schweden – Schweden in Deutschland*, s. 162–168. Edition Temmen. Bremen.
- Jenkins, J.M., Hall, C.M. & Troughton, M. 1998. The restructuring of rural economies: Rural tourism and recreation as government response. I: R. Butler, C.M. Hall & J. Jenkins (utg.), *Tourism and recreation in rural areas*, s. 43–67. Wiley. Chichester.
- Larsson, L. 2002. *När EU kom till byn: LEADER II – ett sätt att styra landsbygdens utveckling*. Kulturgeografiska institutionen. Uppsala.
- Leiper, N. 1990. Tourist attraction systems. *Annals of Tourism Research*, 17, 367–384.
- Lilla Landet. 2007. Lilla Landet: Sverigeparken för stor och liten (URL: <http://www.lillalandet.com>, besökt 2007-07-27).
- MacCannell, D. 1976. *The tourist: A new theory of the leisure class*. MacMillan. London.
- Müller, D.K. 1995. *Svenska fritidshus under tysk flagg: Tysk fritidshusturism i Kronoberg och Kalmar län*. Geografiska institutionen. Umeå.
- Müller, D.K. 1999. *German second home owners in the Swedish countryside: On the internationalization of the leisure space*. European Tourism Research Institute (ETOUR). Östersund.
- Müller, D.K. 2006. Unplanned development of literary tourism in two municipalities in rural Sweden. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 6, 214–228.
- Mattsson, J. & Praesto, A. 2005. The creation of a Swedish heritage destination: An insider's view of entrepreneurial marketing. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 5, 152–166.
- Nutek. 2007. *Fakta om svensk turism*. Stockholm.
- Riley, R., Baker, D. & Van Doren, C.S. 1998. Movie induced tourism. *Annals of Tourism Research*, 25, 919–935.
- SCB. 2007. Inkvarteringsstatistik för Sverige 2006. *Statistiska meddelanden NV 41 SM 0705*. Stockholm.
- Schwieder, W. & Schwieder, S. 2006. *Wo ist Bullerbü? Auf den Spuren von Astrid Lindgren durch Schweden*. Oetinger. Hamburg.
- Sharpley, R. & Sharpley, J. 1997. *Rural tourism: An introduction*. International Thomson. London.
- Sillanpää, P. 2004. *Skönlitteraturens påverkan på bilden av en plats*. Rapport U

- 2004:25. European Tourism Research Institute (ETOUR). Östersund.
- Squire, S.J. 1994. The cultural values of literary tourism. *Annals of Tourism Research*, 21, 103–120.
- Squire, S.J. 1996a. Landscapes, places and geographic spaces: Texts of Beatrix Potter as cultural communication. *GeoJournal*, 38, 75–86.
- Squire, S.J. 1996b. Literary tourism and sustainable tourism: Promoting 'Anne of Green Gable' in Prince Edward Island. *Journal of Sustainable Tourism*, 4, 119–134.
- Styrelsen för Sverigebildn. 1992. *Image of Sweden in Europe*. Stockholm.
- Styrelsen för Sverigebildn. 1994. *Utländsk turism i Sverige sommaren 1994*. Stockholm.
- Svenska institutet. 2007. *Sverigebildn 2007*. Stockholm.
- Walmsley, D.J. & Lewis, G.J. 1993. *People & Environment: Behavioural approaches in human geography*. Longman. Harlow.
- Williams, S. 1998. *Tourism geography*. Routledge. London.
- Ystads turistbyrå. utan år. In *Wallanders Spur: Ein Wegweiser über Ystad und Umgebung für alle Fans der Romanfigur Kurt Wallander* (URL: [http://www.ystad.se/Ystadweb.nsf/wwwpages/DB11AE82BBC91AB7C1256EF9002EA7D8/\\$File/wallander_pdf_deutsch.pdf](http://www.ystad.se/Ystadweb.nsf/wwwpages/DB11AE82BBC91AB7C1256EF9002EA7D8/$File/wallander_pdf_deutsch.pdf), besökt 2007-07-26, besökt 2007-07-27).
- Zillinger, M. 2006. The importance of guidebooks for the choice of tourist sites: A study of German tourists in Sweden. *Tourism Geographies*, 6, 229–247.

Berättelsedestinationer

Från Astrid Lindgrens ideallandskap
till vandringar i deckarförfattarnas fotspår

Lotta Braunerhielm & Susanna Heldt Cassel

Bakgrund

Astrid Lindgren har präglat vår barndom med sagor om barnen i Bullerbyn, Pippi Långstrump, Emil i Lönneberga och Madicken med flera. I sina sagor gav hon sina läsare berättelser och levande skildringar av det småländska landskapet. Genom de bilder Astrid Lindgren förmedlade i sina böcker och filmatiseringarna av dessa har bilden av Småland etsat sig fast i vårt medvetande. Astrid Lindgrens småländska landskap är och har varit en turistisk resurs. Av denna resurs har bland annat turistdestinationen Astrid Lindgrens Värld skapats.

Både före och efter Astrid Lindgren har ett otal författare skildrat landskap som vi som läsare kunnat lära känna och (åter)uppleva som besökare på plats. Från diskussionen om Astrid Lindgrens skildringar av landskap drar vi paralleller till den trend vi kunnat urskilja i dag, där exempelvis deckarförfattare används som en resurs för turistprodukter och för skapande av platsidentitet. På pocketböckernas hitlistor har under de senaste åren exempelvis Camilla Läckberg, Mari Jungstedt, Åsa Larsson och Helene Tursten huserat på topplaceringar. I sina berättelser har de tydligt skildrat specifika orter och platser som sedan blivit besöksmål, eller som kan fungera som utgångspunkt för besökares upplevelser. I dag kan turister vandra i deckarförfattarens fotspår på flera orter och leva sig in i de berättelser som utspelas där. Detta fenomen är inte nytt. Vad som gör det så spännande är att både författarna och de platser som beskrivs i böckerna har fått ett oerhört genomslag via media.

I denna artikel vill vi belysa den turistiska nisch som litteraturturismen utgör och vilken påverkan litteraturens landskap har på förväntningar och upplevelser av de platser som vi väljer att kalla berättelsedestinationer. Vi vill visa dels hur bilder av platser skapas med hjälp av både litterära skildringar och filmatiserade böcker, dels hur dessa bilder sedan lever sitt eget liv utan någon nödvändig direkt koppling till den plats som är föremål för berättelsen.

Platsen som produkt

Turism handlar om att skapa produkter av platser. För att kunna skapa turistprodukter med anknytning till en plats måste vissa speciella egenskaper hos platsen väljas ut och förstärkas, och andra tonas ned. Bilder och berättelser som förstärker platsers identitet i vissa avseenden och som hjälper till att skapa tydliga associationer och känslor i samband med platser är naturligtvis användbara i marknadsföringen av platser som turismdestinationer.

Turismnäringen karaktäriseras av en konsumtions- och varugörandeprocess som drivs av skapandet av attraktiva, unika och tillgängliga produkter för turister (Braunerhielm 2006:180). Denna process karaktäriseras enligt Cohen (1988:380) av en värdering av platser med utgångspunkt i värdet för utbyte eller handel, och blir på så sätt en vara, eller en tjänst. Den mest centrala ingrediensen i varugörandeprocessen är bytesvärdet, där tecken och symboler används för att differentiera produkter och skapa marknadsföringsvärden (Karlsson 1994:159).

Symbolvärden används för att understryka och förstärka specifika karaktärsdrag hos platser. Platser som symboliska produkter kan skapas genom att göra själva platsen till en produkt som konsumeras genom besök och iscensatta upplevelser, men också genom konsumtion av andra produkter som på olika sätt innehåller platsens symbolik via en berättelse, en association till en viss landskapstyp eller en regional image. Upplevelsen av ett landskap eller en viss stadsmiljö sker på ett specifikt sätt om det presenteras med utgångspunkt i en litterär skildring. Detsamma gäller för t.ex. konsumtionen av mat med regional profil eller lokal anknytning (se Heldt Cassel 2003). Utan en tydlig bild av och kunskap om en plats blir de lokala eller regionala produkterna, eller platsen i sig, inte så betydelsefulla och ger inte upphov till samma upplevelser.

Differentiering av upplevelser

Konkurrensen mellan destinationer hänger samman med en differentiering av marknader (Meethan 2001:56, 73). Kampen om turisterna driver med andra ord fram skapandet av unika platsspecifika produkter som inte kan kopieras. Samtidigt blir konsumtionen i det senmoderna samhälle vi lever i mer och mer individualiserad. Ett led i kommersialiseringprocesser i samhället och individualiseringen av konsumtionen är de nya former av upplevelsebaserad konsumtion som växer fram (Ashworth & Larkham 1994; Braunerhielm 2002; Cohen 1988; Dicks 2000:33; Richards 1996; Ringer 1998; Urry 1996; Wang 1999). Olika produkter anpassas efter grupper och individers intressen och önskemål, men också efter deras kunskaper och kulturella kapital. Platser skapas som konsumtionsprodukter med hjälp av olika

symboliska attribut som kräver att turister har en viss kunskap för att kunna uppleva den.

Ett tydligt exempel på hur en plats identitet har omskapats för att kunna säljas som destination är Grythyttan (se Braunerhielm 2006; Blom & Braunerhielm 2007). Grythyttan är en kulturhistorisk tätort men ursprungligen känd för sitt gästgiveri som uppfördes på beställning av drottning Kristina under början av 1600-talet. I den bild som förmedlas av Grythyttan kan urskiljas att en "ny plats" skapats för upplevelse och framför allt måltid. Det är ett nytt och turistiskt Grythyttan som inte förmedlar en stark lokal förankring med kopplingar till Bergslagens landskap, identitet och historia. Destinationens profil präglas av kommersialisering och Hällefors kommuns medvetna strategi att sudda ut en stämpel präglad av problem.

Den gamla bilden av Hällefors håller successivt på att suddas ut som en ort på tillbakagång och avflyttning. Det "nya" Hällefors ska identifieras med konst och kultur, form och design och upplevelse för den moderna människan.

(http://www.hellefors.se/upplevelse/historia_hfs2.htm)

En viktig del i profileringen av nya destinationer är skapandet av nya symboler och profiler. Starka symboler används som konkurrensmedel på en allt mer differentierad marknad. Konstruerandet av nya profiler kan medverka till spänningar mellan exempelvis historia, identitet, landskap och kommersiella turismprodukter. Konsumtionen av platsassocierade produkter är en del av ett socialt sammanhang där inte bara platser utan även konsumenters identitet konstrueras (Edgell m.fl. 1996). För att kunna uppskatta och konsumera produkter som fått sin identitet genom en tydlig platsanknytning krävs vissa kunskaper och erfarenheter hos konsumenten eller turisten. Genom specialiserad konsumtion som förutsätter viss smak, vissa erfarenheter och vissa kunskaper, så kallat "kulturellt kapital" (se Bourdieu 1986) kan en och samma plats skapas som olika turistprodukter som kan upplevas på olika sätt beroende på turistens egenskaper. Genom konsumtion av produkter, exempelvis med en tydlig platsidentitet knuten till vissa betydelser och symboliska attribut, reproduceras denna symbolik samtidigt som konsumenten framstår som en person med viss smak, viss livsstil eller med vissa åsikter (Bourdieu 1986; Featherstone 2000). En måltidsdestination som bärs upp av satsningar på konsumtion av exklusiv mat och dryck attraherar vissa typer av människor, de som har ett intresse för måltid och som i och med vistelsen på platsen kan förstärka sin identitet som belevad måltidsturist. Platsen blir med andra ord en turismprodukt i det ögonblick turisten upplever och använder den.

Platsers turistiska identitet skapas genom ett samspel mellan iscensatta produkter och turistens individuella agerande och tillägnelse av platsen (se Bærenholt m.fl. 2004). Med detta menar vi att upplevelsen av en destination är beroende av den

som upplever den, dvs. turistens egenskaper, förväntningar och beteenden påverkar upplevelseproduktens eller destinationens egenskaper.

Turistens egna förkunskaper och erfarenheter är därmed en viktig förutsättning för hur destinationen blir en upplevelsearena. Utan att exempelvis ha läst eller hört Astrid Lindgrens berättelser blir upplevelsen av de platser som skildras i dessa berättelser naturligtvis fundamentalt annorlunda. På samma sätt ger inte konsumtion av en lokal eller regional specialitet som exempelvis en maträtt upphov till samma typ av upplevelse för konsumenten utan kunskap om maträttens historia eller känslor för den region som produkten är knuten till (se Heldt Cassel 2003).

Berättelsedestinationer

Karaktäristiskt för upplevelsemarknaden är, enligt O'Dell (2002:151–165), att upplevelserna sker i kontrast till vårt privata liv. Det ger oss något nytt, annorlunda, rikare och en mer autentisk känsla. Det handlar om ett personligt fenomen. Ett exempel på skapandet av nya upplevelser är olika former av levandegjorda berättelser, historiska och/eller fiktiva, där betraktaren eller besökare är medverkande i någon mening. Det kan handla om att exempelvis skjuta pil i en vikingaby eller att lösa ett mysterium och gå på låtsasjakt efter en mördare på gatorna i Ystad i Kurt Wallanders fotspår.

Historieanvändningen är ett sätt att stärka upplevelsen på en plats. Genom rollspel, tidsenlig klädsel, hantverk och mat kan besökare ta ett kliv bakåt i tiden, göra en tidsresa och uppleva människorna och platsen så som den en gång sannolikt såg ut. Historieanvändningen gör att platsen förankras i turismprodukten, vilket ger besökare en berättelse om den plats de besöker. Historien behöver dock inte alltid vara den sanna. För besökaren handlar det om en emotionell upplevelse, att uppleva en stämning och en känsla. Upplevelsen är ofta viktigare än förståelsen för historien. Upplevelsen i sig bidrar också till att skapa en identitet till platsen. Därmed kan både fiktiva och verklighetsförankrade berättelser om en plats utgöra grunden för turistiska upplevelser.

Berättelsedestinationer är knutna till kunskap om en viss litterär eller filmatiserad fiktiv, eller för den delen verklighetsanknuten/dokumentär, berättelse. Den är individuell i den bemärkelse att den upplevda identiteten på platsen som berättelsedestination är beroende av om och hur besökaren tagit del av och uppfattat berättelsen. Vissa berättelsedestinationer är etablerade och erbjuder olika färdigförpackade turismprodukter, andra har enbart betydelse som berättelsedestination för den lilla grupp människor som har läst en viss bok och som återupplever den på egen hand genom besök på den aktuella platsen.

Litteraturturism

En växande nisch inom turismen är litteraturturism. På flera orter erbjuds vandringar i författares eller rollfigurers fotspår. I Mankells Ystad kan man genom att tänka sig in i böckernas värld följa i rollfiguren Kurt Wallanders hasor. Ett stort antal utländska turister besöker Mankells Ystad varje år. Vandringarna har på senare år utökats med ett antal kringaktiviteter som inte direkt har koppling till Kurt Wallander eller Henning Mankells författarskap. Ett exempel är projektet "Mordgåtor i Ystad", där besökare själva får ta del av en fiktiv mördarjakt (www.ystad.se).

I Västergötland är turismen kring Arns rike i full gång och på många andra svenska orter är olika former av litteraturturism under utveckling, då efterfrågan på vandringar eller upplevelsepaket med anslutning till litterära berättelser ökar. I Fjällbacka på Västkusten är exempelvis litteraturturism under utveckling kopplad till deckarförfattaren Camilla Läckbergs böcker (Karlsson m.fl. 2007).

En central del i den litteraturturism som nu växer fram är upplevelsen av karaktäristiska landskap. Det kan röra sig om specifika stadsmiljöer och kvarter som skildras i böckerna, eller hela regioner och platser knutna till dessa vars fysiska landskap skildras ingående och utgör en viktig del i själva berättelsen. Genom litteraturen skapas bilder och föreställningar av platser och typiska landskap som sedan utgör en grund för turismupplevelser på de orter som skildras. Platsernas identitet omformas också som en effekt av att de omnämns och blir föremål för populära fiktiva berättelser.

Det finns flera exempel på litterära berättelser som bidragit till att skapa berättelsedestinationer. Vissa platser som har en koppling till en sedan länge välkänd och folkkär författare eller dennes berättelser utvecklar en allmänt spridd och generell identitet som berättelsedestination. Astrid Lindgrens Småland och Selma Lagerlöfs Värmland, med specifika platser inom dessa regioner som pekas ut som typiska eller av särskilt stor betydelse för antingen författaren eller dess romanfigurer, är kanske de mest väletablerade och kända ur ett svenskt perspektiv. Det går inte att som utomstående säga Mårbacka, Vimmerby eller Katthult utan att samtidigt få upp en bild av författarna, rollfigurerna och de landskap som beskrivs i böckerna om Gösta Berling eller Emil i Lönneberga.

Litteraturen kan användas som ett medel för att marknadsföra och profilera en plats eller region. Enskilda kommuner ser därför nyttan av att använda litteraturens platser som resurs. Dagens populära författare och de platser som beskrivs har fått ett stort utrymme i media och platsförankringen har därmed blivit tydligare hos läsarna. Det har också medfört att intresset för att lyfta fram litteraturens platser ökat inom turismnäringen.

Eftersom konkurrensen mellan olika potentiella turismdestinationer är stark och

tycks hårdna anses det vara en stor fördel för de platser som ”råkat” bli föremål för en litterär berättelse eller en film. Ett citat ur *Västervikstidningen* på nätet illustrerar denna syn på litteraturturismens potential som utvecklingskraft för en ort:

I Ystad trängs horder av tyskar i spåren där Henning Mankells hjälte Kurt Wallander flåsats fram genom de smala gränderna. Granngårds har vi Astrid Lindgren. Där räcker det med att visa platsen för filminspelningen av fiktiva Katthult för att locka tusentals personer ut i Rumsdalslaskogarna. Litteraturturism är alltså melodin och jag har en idé. Kommunen ger en miljon till en person som skriver en bok om Västervik! (Hans Brandin, Västervikstidningen 070516.)

Filmturism

Ett vanligt förekommande fenomen i dag är att filmatisera framgångsrika böcker. Fenomenet är inte nytt, varken i vårt land eller internationellt. Däremot har filmatiseringen av böcker uppmärksamats genom det enorma genomslag det fått. Skildringarna av de olika platserna och miljöerna som möter tittaren på tv-skärmen eller på bioduken skapar starka band som kan utgöra en drivkraft till att vilja besöka platsen.

Turism i form av pilgrimsresor till platser som förekommer i populär fiktion har en lång historia (Beeton 2005). I dag överskuggas den rena litteraturturismen av de filmatiserade litterära berättelserna. Filmturismen är i dag en betydelsefull del av litteraturturismen eller, snarare, filmturismen är den nutida fortsättningen på litteraturturismen. Filmturism och litteraturturism är i många fall svår eller omöjlig att skilja åt då litterära berättelser får en ännu större genomslagskraft om de också filmatiseras.

De berättelsedestinationer som växer fram i Sverige i dag är framför allt relaterade till filmatisering av redan populära böcker. Platserna och de typiska landskapen från berättelsen konkretiseras och får ett tydligt fysiskt uttryck i form av platsen för inspelningen av filmen. Ett aktuellt exempel är de pågående filminspelningarna av Camilla Läckbergs deckare som utspelar sig i Fjällbacka. Tanums kommun använder filmatiseringarna av Läckbergs böcker som en språngbräda för olika typer av turismsatsningar och som marknadsföring av kommunen (www.tanum.se). Både berättelsens platsskildringar men också själva platsen för filminspelningen blir i Fjällbacka en viktig del i skapandet av platsen som destination.

Valet av platser för filminspelningar är en central del i skapandet av förutsättningar för berättelsedestinationer. Det är i filmerna som de specifika platsernas fysiska form och stämningar förmedlas tydligast och med koppling till en faktisk lokalisering. Att berättelsen sedan kanske inte egentligen utspelar sig på den plats där filmen spelas in blir i sammanhanget berättelsedestinationer av underordnad betydelse.

De bilder som förmedlas genom film är noggrant utvalda och väl genomtänkta för att representera de miljöer som utspelar sig i sagans och berättelsens värld. Även platser från Astrid Lindgrens böcker har på senare år fått nytt liv på grund av det ökade intresset för litteratur- och filmturism. Ett exempel på detta är den aktuella utvecklingen av turism i Söderköping i Östergötland där Madickenfilmerna spelas in. Det är först under de senaste åren som Söderköping utnyttjat detta som en turismresurs och produkt. I dag erbjuds exempelvis vandringar i Madickens fotspår på orten.

De bilder som förmedlas i filmerna baserade på Astrid Lindgrens böcker är ofta på olika sätt knutna till en idealiserad barndom och till ett dåtida bondesamhälle. Här finner vi de typiska attributen och symbolerna som röda stugor, kohagar och flaggstänger. Bilder förmedlas också av lekande barn, äppelblom och flickor i volangkläanning. Dessa bilder har fått stor betydelse för hur människor uppfattar och beskriver det småländska landskapet även i dag och de har kunnat användas i uppbyggnaden av destinationen Astrid Lindgrens Värld. Idealbilden är alltså materialiserad som besöksmål på Astrid Lindgrens Värld.

Bilder från Astrid Lindgrens filmer ger en till viss del stereotyp bild av hur det ideala småländska landskapet ser ut och bör se ut för att kännas äkta. För en filmtittare är skillnaden mellan filmens landskap och verklighetens småländska landskap både oklar och oviktig. På samma sätt är skillnaden mellan den förmedlade platsidentiteten i filmerna och andra versioner av platsens identitet oklar.

Saltkråkans skärgårdsidyll – berättelsedestinationen Norröra

En tydlig berättelsedestination som har sitt ursprung i film är ön Norröra i Stockholms norra skärgård, mer känd som Saltkråkan. På Norröra kan man vandra i familjen Melkerssons fotspår och uppleva de platser där karaktärerna i berättelsen om *Vi på Saltkråkan* levde och lekte i Astrid Lindgrens berättelse och film. Saltkråkan är en filmatisering av en berättelse av Astrid Lindgren från år 1960. Till skillnad från de andra filmatiseringarna av Astrid Lindgrens böcker skrevs Saltkråkan direkt för TV i olika avsnitt. Avsnitten klipptes därefter samman till en långfilm. Saltkråkans berättelser kom ut i bokform i efterhand och refererar till filmens gestalter och platser.

Ön Norröra har efter att den fick rollen som Saltkråkan i filmen blivit ett besöksmål, och berättelsen om Tjorven, Melker och de andra är närvarande i turismmarknadsföringen av platsen. Det hus där familjen Melkersson bodde i filmen finns kvar och är nu ett sommarcafé med namnet Café Snickargården. I omgivningarna kan besökare promenera runt och återuppleva de miljöer och byggnader som karaktäriserade Saltkråkans berättelser. De landskap och stämningar som förmedlas i Saltkråkan passar väl in i den allmänna bild av skärgården som har förmedlats av andra

författare såväl som i andra filmatiseringar och nutida TV-serier.

Skärgårdsområdet utanför Stockholm innehar ett starkt varumärke och är etablerat som turistparadis sedan början av 1900-talet. Skärgården som en landsbygds-idyll och ett rekreationslandskap för sommargäster och turister är en väl inarbetad och gammal föreställning som får förnyad kraft i dagens framställningar av skärgården i media och marknadsföring (se Heldt Cassel 2003). Den bild som många människor har av skärgården är starkt formad av konst, litteratur, film och massmedia.

Astrid Lindgren har starkt bidragit till att skapa vår föreställning om skärgården och dess landskap. De generationer som växt upp med Saltkråkan har en tydlig bild av livet och naturen i skärgården. Som i Astrid Lindgrens alla berättelser är det barnen och barndomen som är i centrum. Skärgården framstår i Astrid Lindgrens version som en fullkomligt bekymmersfri, obeskrivligt vacker och naturskön plats där de stackars stadsborna kan få frisk lantluft och stärkande naturvivelser. Skärgårdsbon i Saltkråkan påminner starkt om den typ av individ som också skildrats av bland andra Strindberg.

Stockholms skärgård har beskrivits av många författare före Astrid Lindgren och kanske är August Strindbergs *Hemsöborna* en av de mest kända och spridda berättelserna. Det som kännetecknar Strindbergs skapande av skärgården som en plats med en särpräglad identitet är gestaltningen av skärgårdsbon som en robust överlevnadskonstnär som formats som ett resultat av skärgårdens specifika natur. Platsen som Strindberg hade i tankarna och som blivit känd som "verklighetens Hemsö" är Kymmendö i Stockholms södra skärgård (Nordin 2005).

Bullerbyns Småland – ett ideallandskap

Boken om "barna i Bullerbyn" är en av de berättelser av Astrid Lindgren som tydligt förbinds med ett särskilt landskap och en plats. Astrid Lindgren talade om sig själv som ett bullerbybarn och kopplade detta till en positiv bild av att växa upp i en trygg miljö i Småland. Den faktiska plats som låg till grund för berättelsen och för miljöskildringarna var hennes fars barndomsby Sevedstorp utanför Vimmerby i Småland. Bullerbyn framställs som en landsbygdsidyll och en idealiserad uppväxtmiljö. Bullerbyn står tillsammans med Emils Katthult för en betydelsefull och stark bild av Småland. Bullerbyns landskap är en tydlig symbol för Småland, och upplevelsen av ett besök i Astrid Lindgrens hembygd är formad av de bilder som Bullerbyn har givit oss på näthinnan.

Även om böckerna om Bullerbyn ger beskrivningar av landskap och liv, är kanske ändå filmatiseringen av böckerna ännu tydligare och starkare i rollen som platskapare. Genom filmens makt över våra föreställningar, och den rörliga bildens förmåga att få oss att se berättelser som mer verkliga, blir de tre röda husen i Sörgården,

Mellangården och Norrgården en plats som man som besökare kan söka efter för att få uppleva ”på riktigt”. Den andra inspelningen av Bullerbyböckerna gjordes också i just Sevedstorp, medan den första inspelningen genomfördes på Vaddö i Stockholms norra skärgård.

Detta är ett tydligt men inte ovanligt exempel på hur platserns identitet formas till följd av litteratur och film, utan att platsen nödvändigtvis har en förankring eller fysisk koppling till våra bilder av den. Det kan till och med vara så att det faktum att det inte finns en faktisk plats att besöka på det ställe där vi föreställer oss den, dvs. en idealiserad mental landskapsbild, ger en ännu starkare och tydligare bild av landskapets utseende än om vi har en verklig plats att jämföra med, som kanske inte i alla stycken är perfekt.

Turism i Astrid Lindgrens och deckarförfattarnas fotspår – slutsatser och diskussion

I dag kan vi se en trend där många framgångsrika deckarförfattare har lyckats sätta vissa orter på kartan. Skillnaden mellan Camilla Läckbergs och andra deckarförfattares platser och Astrid Lindgrens landskap är framför allt att de inte fått en så stor spridning och att deras beskrivna landskap inte på samma sätt knyter an till en gången och idealiserad tid. Det som kopplar samman dem är hur deras berättelser skapar turismdestinationer, berättelsedestinationer, som bygger på återupplevelsen av en fiktiv berättelse.

Astrid Lindgren och andra författare som genom åren fått en stor läsekrets, och vars berättelser är allmänt kända, har naturligtvis en särställning som resurs för potentiella berättelsedestinationer. Ett besök i Vimmerby ger både associationer till författaren Astrid Lindgren som person, men också till hennes berättelser och särskilt då de som utspelas i Småland.

Litteratur- och filmturism kan vara baserad på en individuell upplevelse som inte syns i det fysiska landskapet. Berättelseturismen utspelas i turistens eget huvud och känslor frammanas av de platser som känns igen från böcker eller film. Denna individuella konsumtion av en plats behöver inte påverka någon annans upplevelse av samma plats. Har man inte läst boken eller sett filmen är platsen som vilken annan som helst. Den turistiska nischen består således i att hitta de konsumenter som har läst en specifik bok eller som känner till landskapen i en film.

Att berättelser från litteraturens och filmens värld ligger till grund för skapandet av besöksmål är ingen ny företeelse. Det som har gjort att fenomenet växt i betydelse och uppmärksamhet de senaste åren är att filmatiserade populära böcker fått ett större medialt utrymme. En anledning är ett ökat intresse i allmänhet för upplevel-

ser baserade på fiktion i olika former. En annan central drivkraft är den hårdnande konkurrensen mellan olika turismdestinationer och regioner om det mobila kapital som turisterna för med sig.

Vissa platser blir besöksmål för att de refereras till i böcker eller för att författaren kommer därifrån, andra blir besöksmål därför att de varit föremål för en filminspelning. Ytterligare andra platser kan bli besöksmål för att det ideallandskap som skildras i de litterära och filmatiserade berättelserna har en diffus koppling till en viss region, eller för att platsen liknar en annan plats som författaren anses ha haft i tankarna, som i fallet med Bullerbyn.

För att kunna erbjuda unika och platsspecifika turismprodukter krävs någon unik resurs som kan omvandlas till en kommersiell produkt. Här utgör en berättelse som utspelar sig på en specifik plats en möjlighet för skapandet av en produkt där ett typiskt landskap är en av huvudingredienserna. En viktig poäng med berättelsedestinationer är att de inte behöver koppla direkt till de platser som beskrivs i böckerna eller som visas på film. Det autentiska i en berättelsedestination har inte att göra med om berättelsen har utspelat sig på platsen ”på riktigt” eller inte, utan är snarare kopplad till om platsens landskap ger de rätta associationerna för besökaren.

REFERENSER

Litteratur

- Ashworth, G.J. & Larkham, P.J. (red.). 1994. *Building a new heritage – tourism, culture, and identity in the new Europe*. Routledge. London.
- Bærenholt, J.O, Haldrup, M., Larsen, J. & Urry, J. 2004. *Performing tourist places*. Ashgate. Aldershot.
- Beeton, S. 2005. *Film induced tourism*. Aspects of Tourism Series: 25. Channel View Publications. Clevedon.
- Braunerhielm, L. 2002. Plats, kulturarv och konsumtion. I: *Kulturarvet som resurs för regional utveckling*. CERUM Working Paper 49:2002, samt I: *Kulturmiljön i den regionala utvecklingen. En fallstudierapport*. Rapport 2002:4, Riksantikvarieämbetet.
- Braunerhielm, L. 2006. *Plats för kulturarv och turism. Grythyttan – en fallstudie av upplevelser, värderingar och intressen*. Karlstad University Studies. 2006:12. Karlstads universitet.
- Blom, T. & Braunerhielm, L. 2007. Från ståltid till måltid – en destinations födelse. *Nordisk Samhällsgeografisk Tidskrift*, 43. Roskilde.

- Bourdieu, P. 1986. *Distinction. A critique of the judgement of taste*. Routledge. London.
- Chaney, D. 2002. The power of metaphors in tourism theory. I: S. Coleman & M. Crang (red.), *Tourism. Between place and performance*. Berghahn Books. New York, Oxford.
- Cohen, E. 1988. Authenticity and commoditization in tourism. *Annals of Tourism Research*, 15, 3, 371–386.
- Crang, M. 2002. Qualitative methods: The new orthodoxy? *Process in Human Geography*, 26, 5, 647–655.
- Dicks, B. 2000. *Heritage, place and community*. University of Wales Press. Cardiff.
- Edgell, S. & Hetherington, K. 1996. Introduction: Consumption Matters. I: Edgell et al., *Consumption matters. The production and experience of consumption*. Blackwell/The Sociological Review. Oxford.
- Featherstone, M. 2000. Lifestyle and consumer culture. I: M.J. Lee (red.), *The consumer society reader*. Blackwell. Malden, Mass.
- Heldt Cassel, S. 2003. *Att tillaga en region. Den regionala maten i representationer och praktik – exemplet Skärgårdssmak*. Geografiska regionstudier nr 56, Kulturgeografiska institutionen. Uppsala universitet.
- Karlsson, S.E. 1994. *Natur och kultur som turistiska produkter. En början till en sociologisk analys*. Gruppen för regionalvetenskaplig forskning. Forskningsrapport 94:II. Högskolan i Karlstad.
- Karlsson, S., Moberg, A. & Wernersson, K. 2007. *Modern skönlitteraturs inverkan på en plats och dess turism – en litteraturturistisk studie i Pajala, Fjällbacka och Ystad*. B-uppsats i turismvetenskap, Avdelningen för kulturgeografi och turism. Karlstads universitet.
- Löfgren, O. 2001. Trängsel på upplevelsemarknaden. I: M. Elg, (red.), *På resande fot*. European Tourism Research Institute (ETOUR). Sellin & Partner. Stockholm.
- Massey, D. 1995. The conceptualization of place. I: D. Massey & P. Jess (red.), *A place in the world? Places, cultures and globalization*. The Open University. Oxford University Press. Oxford.
- Meethan, K. 2001. *Tourism in global society. Place, culture, consumption*. Palgrave. Basingstoke.
- O'Dell, T. 2002. Upplevelsens makt: Gåvobyte i det senmoderna. I: T. O'Dell (red.), *Upplevelsens materialitet*. Studentlitteratur. Lund.
- Nordin, U. 2005. Skärgården: En plats blir till! I: G. Forsberg (red.), *Planeringens utmaningar och tillämpningar*. Uppsala Publishing House. Uppsala.
- Richards, G. 1996. Production and consumption of European cultural tourism. *Annals of tourism research*, 23, 2, 261–283.

- Ringer, G. 1998. *Destinations. Cultural landscapes of tourism*. Routledge. London, New York.
- Sillanpää, P. 2003. Geografisk imagologi – hur uppstår bilden av en plats? I: *Plats, drivkraft, samhällsprocess. Vad gör kulturarvet till en resurs för hållbar utveckling?* Redovisning av seminariedagar i Uppsala 22–23 oktober 2003. Rapport från Riksantikvarieämbetet 2003:7. RAÄ. Stockholm.
- Urry, J. 1996. How societies remember the past. I: S. Macdonald & G. Fyfe (red.), *Theorizing museums*. Blackwell Publisher. Oxford & Malden.
- Wang, N. 1999. Rethinking authenticity in tourism experience. *Annals of Tourism Research*, 26, 2, 349–370.
- Västervikstidningen*, 070516. Hans Brandin. Västervikstidningen på nätet.

Webbaserade källor

- Hällefors kommuns webbplats: http://www.hellefors.se/upplevelse/historia_hfs2.htm
- Tanums kommuns webbplats: <http://www.tanum.se>
- Ystads kommuns webbplats: <http://www.ystad.se>

Turism och mobila informationssystem

Daniel Brandt

Bakgrund

Den tekniska utvecklingen har under senare år förändrat turismen på många olika sätt. Internettjänster har gjort det möjligt för turisterna att själva sköta en stor del av bokningen av transport och logi inför en resa direkt från sina hem. Dessutom har möjligheterna att planera resans innehåll hemifrån ökat, bland annat genom tillgång till elektroniska guider på nätet och olika former av diskussionsforum. Det har skapat helt nya möjligheter för resenärer att skaffa sig kunskap om lokala förhållanden på destinationsorten redan innan avresan. Internet har inneburit att många besökare har helt andra förkunskaper vid besöket än vad som varit fallet tidigare, vilket ställer allt högre krav på besöksmålen. Den ökade kunskapen hos besökarna om resmålet kan leda till att kraven på en uppdaterad information stiger, jämsides med ökad efterfrågan på specialvisningar av besöksmålet. Samtidigt har utvecklingen av ny teknik inneburit att man kan skapa helt nya produkter för att guida och informera sina besökare i dag.

Genom att presentera besöksmål med hjälp av ny informations- och kommunikationsteknik hoppas många besöksmål kunna förbättra sina besökssiffror. Det finns en vilja att kunna öka besökarnas upplevelser och därigenom bidra till att skapa en lokal upplevelseindustri som drivs av den lokala kulturrensursen. Pine och Gilmore pekar i sin bok *The experience economy* på att det finns en tydlig tyngdpunktsförskjutning i ekonomin från egenproducerade erfarenheter mot färdigproducerade upplevelser.¹ Runt om i landet har därför ett antal besöksmål tagit fram nya produkter som ska guida, informera och underhålla turisterna. I många fall har försöken inte varit lika lyckosamma som man initialt hoppades. Det finns flera orsaker till detta. Två olika dimensioner är viktiga att ha kunskap om när man ska använda ny, mobil teknik på turistområdet. Dessa är *den tekniska* respektive *den innehållsliga*

1. Pine II, B.J. & Gilmore, J.H. (1999).

dimensionen. Båda är viktiga att förstå för att man ska lyckas med sina projekt. I detta kapitel ska ett antal synpunkter på utvecklingsområdet ges, mot bakgrund av en pågående kursverksamhet vid Högskolan Dalarna.

Teknikutvecklingen skapar nya möjligheter för turismen

Utvecklingen av mobila turismprodukter vilar på två tekniska system, GPS-systemet och mobiltelefonen, vilka har fått en allmän spridning under de senaste tio åren. Redan tidigare fanns det naturligtvis olika former av mobila turistprodukter. Informationsfoldrar med kartor och texter eller guidade turer kan också räknas till mobila turisttjänster. Men den avgörande skillnaden mellan dessa produkter är att de analoga systemen har en rad begränsningar som inte finns hos de digitala. När USA beslöt att göra GPS-systemet tillgängligt utan störkod för allmänheten år 2001², och mobiltelefonerna hade sjunkit i pris, fanns för första gången reella möjligheter att skapa nya digitala informationssystem som kunde utnyttjas för att utveckla flexibla turismprodukter och förbättra tillgängligheten till besöksmål. I dag har en rik flora av olika typer av mobila informationssystem, som i grund och botten kopplar ihop geografiskt läge med specifik information, utvecklats.

Den tekniska plattformen för dessa system varierar. Vissa system använder sig av mobiltelefonen som bas. I dessa system uppmanas ofta turisten att ringa ett särskilt telefonnummer när han/hon kommer till en besökspunkt. Numret går till en telefonsvarare som berättar en historia och turisten slipper stå och läsa informationen själv. I Stockholm finns exempelvis det som kallas "Talk of the Town", där turisten köper en karta över innerstaden och därefter går till ett antal besökspunkter där man får ett telefonnummer som man kan ringa till.³ Andra varianter av mobiltelefonguidningar är system där moderna 3G-telefoner används för att spela upp ljud och bildfiler. Därutöver finns system som vilar på andra tekniska plattformar som handdatorer eller MP3-spelare. Ibland kan informationen laddas ner via internet innan besöket, ibland hyrs utrustningen på plats. Trots att det skett en stor utveckling på exempelvis mobiltelefonområdet under de senaste åren har inte utvecklingen av digitala turistguider tagit särskilt hög fart. Det finns flera bidragande orsaker till detta. Vissa problem kommer att lösas framöver genom en fortsatt utveckling av tekniken så att den blir både mer tillförlitlig och användarvänlig. Andra problem som måste lösas är organisatoriska. Det innebär att vart och ett av besöksmålen och aktörerna inom turismområdet själva måste fundera igenom projekten mer systematiskt än vad som är fallet i dag.

2. Lindén, M. (2002), s. 19.

3. http://www.talkofthetown.se/tott/en_index.html

E-guider – problem och möjligheter

Teknikutvecklingen har under de senaste åren eskalerat. Trots det finns fortfarande ett stort antal tekniska begränsningar för e-guider, problem som ännu inte har lösts. Erfarenheter från de projekt som vi på Högskolan Dalarna har genomfört visar på tekniska problem som fortfarande kan kännetecknas av ”omogen” teknik. Problem vi har stött på i arbetet med handdatorer har varit blänkande skärmar, handdatorer som är känsliga för fukt och stötar samt processorer som arbetar lite för långsamt för att systemet ska upplevas som färdigutvecklat av användarna. Vidare är inte överföringskapaciteten i mobiltelefonnäten tillräckligt snabb för att distribuera stora mängder bild och ljud till de bärbara enheterna, vilket innebär att all information måste vara lokalt lagrad på handenheten. Till dessa hårdvaruproblem kan läggas problem som uppstår när man använder sig av GPS-systemet. Eftersom detta system är utvecklat av försvaret i USA har det främst anpassats för amerikanska ändamål. Noggrannheten kan bli mindre och felkällorna större när systemet används på högre latituder. När systemet används i tätbebyggda områden kan felkällorna och störningen påverka tillförlitligheten. Om den digitala guiden innehåller vägvisning kan konsekvenserna av problematiken bli att guidningen går snett och besökaren dirigeras fel. Men även vid system där informationen är kopplad till olika POI (*points of interest*) kan systemet aktivera information vid fel plats – och därigenom förvirra turisten.

Trots att teknik finns för att visa rörliga bilder i mobila enheter, har våra försök visat att det effektivaste sättet att överföra information till besökarna är med hjälp av ljud. I dag finns ett antal mobila ljudanläggningar på marknaden. Informations-spridning via mobiltelefon är ytterst begränsande, då informationen bara kan spridas till en enda person. Handdatorerna är i detta sammanhang något bättre. Handenheten kan delas av flera besökare eftersom de inbyggda högtalarna sprider ljudet något bättre än en mobiltelefon. Men för normalbullriga utemiljöer är handdator-högtalare otillräckliga. I de allra flesta fall är möjligheten att göra en bra presentation avhängig en bra, mobil högtalaranläggning.

Guidesystemen är i dag ofta lokalt lagrade på handenheten. Det innebär att uppdateringar och uppgraderingar utgör flaskhalsar i systemen. För att förändra informationsinnehållet måste alla enheter uppdateras, och det måste därför finnas kompetens inom organisationen för att utföra uppdateringarna. Vissa guidesystem försöker lösa problemet genom att kunden får ladda hem informationen från internet innan besöket.⁴ I denna typ av lösning behöver organisationen på besöksmålet endast uppdatera den fil som ligger publikt för nedladdning. Dessa system förutsät-

4. Se exempelvis information om den guidade turen vid Sala silvergruva på <http://www.salasilvergruva.se/ljudguide/>

ter dock att turisten själv har en mobil enhet som stödjer informationen. Utvecklingen går nu mot att bygga ut trådlösa nätverk så att informationen inte behöver laddas ned i förväg utan kan föras över i realtid till de mobila enheterna.

En annan aspekt av lagringsstrukturen är var olika typer av information kommer ifrån. I ett omfattande mobilt turistsystem kommer olika typer av datakällor att behövas. I takt med att överföringskapaciteten i mobiltelefonsystemen ökar kommer dessa olika datakällor att länkas samman i tjänsterna. Endast sådan information som är unik för de enskilda besöksmålen kommer då att ligga lokalt lagrad vid besöksmålet.

I dag pågår ett arbete inom EU att underlätta informationsutbytet på geodataområdet, vilket på sikt har stor betydelse för utvecklingen av mobila turisttjänster. Geodatarådet fick år 2006, i samarbete med bland andra Lantmäteriet, i uppdrag att utarbeta en strategisk plan för den samlade informationsförsörjningen inom geodataområdet. Rådets slutrapport målar upp en vision där det finns en nationell infrastruktur för försörjning av geodata som bygger på samverkan över organisationsgränser.⁵ Genom att få tillgång till bland annat olika myndigheters geodata blir det möjligt att bygga nya system och ta fram nya produkter som kan utveckla turismen. I dag finns organisatoriska och avtalsmässiga hinder för att skapa generiska turisttjänster vilket hindrar den kommersiella utvecklingen på området. Det finns ett antal företag som säljer information om POI (*points of interest*) där lägsspecifik information tillhandahålls. Men det finns en svårighet att koppla samman denna information med annan geodatainformation som skulle kunna vara av intresse för en produktutvecklare. Om Geodatarådets vision lyckas, finns betydligt större möjligheter att skapa flexibla och dynamiska tjänster som kan möta marknadens behov på ett bättre sätt.

Ett annat tekniskt problem som har hämmat utvecklingen av e-guider har varit att de inte haft tillräckligt stor tillförlitlighet. Detta har minskat möjligheten att kunna hyra ut dem, och de tekniska begränsningarna har gjort dem dåligt anpassade för att lösa de uppgifter som guideprojekten har ställt dem inför. En utvärdering av ett guidesystem som utvecklades i världsarvsområdet för några år sedan visar att tekniken fortfarande har vissa brister, men att turisterna trots detta var nöjda med produkten.⁶

Utvecklingsarbetet av e-guider vid Högskolan Dalarna

På Högskolan Dalarna har vi sedan några år tillbaka arbetat med att utveckla mobila turisttjänster inom ramen för turismutbildningen. Därigenom har vi samlat på oss

5. Nationell geodatastrategi. Lantmäteriet. Rapport 2007-03-29. Dnr 505-2007/36.

6. Bohlin, M. (2004).

värdefulla erfarenheter för vad man bör vara uppmärksam på vid utvecklingen av dessa system. En grundläggande utgångspunkt för vårt arbete är att vi dels ser att den tekniska utvecklingen på området har varit dramatisk under de senaste åren, dels märkt att det har funnits bristande turistisk kunskap bakom många av de produkter som tagits fram.

Vi har därför sett ett behov av att studenterna ökar sin förmåga att använda lokala resurser vid utveckling av produkter som kan användas för att skapa helt nya upplevelser för turister. Det som kan sägas vara råmaterialet är *platsen* med dess historia och sedd i en vidare social och geografisk kontext. Genom att använda olika former av geografiska metoder, och analysera platsen, får studenterna kritiskt granska den lokala turismutvecklingspotentialen. Vi har arbetat på ett likartat sätt på olika platser runt om i landet. Arbetet sker i några olika steg. Först tecknas den grundläggande historiska utvecklingen på orten och dess nuvarande situation. Därefter genomförs ett fältarbete då den relevanta informationen samlas in, analyseras och processas. Slutligen omvandlas informationen till digitalt format och lagras på handdatorer. De analyser som ligger till grund för slutresultatet är både geografiska och icke-rumsliga. Våra erfarenheter av kursverksamheten har varit väldigt goda. Studenterna har presterat bra såväl på de teoretiska som på de praktiska delarna av kursen. Studenterna har på ett nytt sätt kunnat relatera till historiska fakta som de mött under kursens gång. När de dessutom ställs inför uppgiften att utveckla olika sätt att hjälpa andra att nå samma insikt som de själva har nått, tas ett stort steg för dem att internalisera kunskapen på ett helt nytt sätt. Även på Anglia Polytechnic University i Storbritannien har en kurs i kulturarvsinterpretation visat att inkorporering av 3D-visualisering har varit ett effektivt sätt att förbättra det akademiska lärandet.⁷

Varför ska man då syssla med modern teknik vid presentation av besöksmål? Enligt oss finns ett antal faktorer som trots problemen gör det angeläget att utveckla mobila turisttjänster:

A. Genom nya tekniska hjälpmedel blir det möjligt att presentera ett område på ett sätt som tidigare varit omöjligt. Med hjälp av handdatorer, mobiltelefoner eller MP3-spelare kan nya typer av produkter som kombinerar ljud och bild skapas. Därigenom produceras en upplevelse som inte skulle vara möjlig om presentationen bara hade genomförts av en guide. I stället för att enbart vara hänvisad till mänskliga berättelser, kan man nu beskriva och visa vilka förhållanden som rådde på platsen förr och även visa olika former av animeringar och filmer.

7. Minhas, A. & Ariyhapperuma, S. (2006), s. 162–178.

B. Möjligheterna att smälta samman kommersiell och offentlig information skapar nya, upplevelsebaserade produkter. Mobila turismsystem innebär möjligheter att ta fram dynamiska system som kan skapa nya upplevelser för besökarna. Här kan likaså ges lägesbaserad information om tillgång på exempelvis matservering och logi, och systemen kan även möjliggöra reservationer liksom ge dynamisk tillgång till information om menyer osv. Det är även möjligt att utveckla system som skapar nya produkter som utvecklas under resans gång, med ruttplanering baserad på dynamisk information osv. Det stora standardiseringsarbete som pågår är därför viktigt för att kunna utveckla produkter som baseras på olika organisationers geodata. Ett exempel på en dataleverantör som skulle kunna vara intressant för en producent är Riksantikvarieämbetet som förvaltar fornminnes- och bebyggelseregister.⁸

C. Flexibiliteten i tid och rum ökar. Den nya tekniken kan öppna för ett mer dynamiskt utnyttjande av resursen. Genom att produkten kan distribueras till kunden elektroniskt finns inget behov av samtidighet vid produktion och konsumtion. För många av turistmålen i Sverige skulle öppettiderna kunna förlängas. I dag finns gott om exempel där turistanläggningar har stängt för säsongen när den stora semesterperioden i Europa infaller. Säsongen bör kunna förlängas avsevärt om denna typ av system användes mer. Olika slag av produkter som på ett bättre sätt avspeglade kundgrupperna skulle kunna utvecklas. Dessutom skulle nya möjliga inkomstkällor kunna skapas. Vidare skulle olika språkversioner och kunskapsnivåer ligga till grund för olika versioner. Vid guidning av platser som kräver att man förflyttar sig med bil är dessa mobila turistprodukter särskilt lämpliga, eftersom de kan användas för att dirigera turisterna rätt. Det är viktigt att ta hänsyn till de temporala och geografiska begränsningar som existerar.

D. Aktualitet. Genom att förändra lagringen av information och genom att använda sig av öppna portaler är det möjligt att alltid ha aktualitet i systemen. Särskilt viktigt är detta när ny forskning hela tiden förändrar den historia som ska berättas på en plats. Ett exempel är informationen om Ales stenar, där forskningen hela tiden blottlägger ny information som forskarna vill nå ut med till allmänheten.⁹ Det gamla systemet med exempelvis tryckta foldrar är svårare att förändra jämfört med elektroniskt material. Det är viktigt att organisationen som ska använda sig av e-guider har kompetens och en plan för uppdatering av materialet och uppgraderingar av systemen. Utan denna organisation kommer e-guiderna att bli liggande och bli obrukbara inom en snar framtid.

8. <http://www.raa.se/cms/extern/index.html>

9. http://www.raa.se/cms/extern/aktuellt/nyheter/nyheter_2006/nya_ron_om_ales_stenar.html

Digital guidning och innehållsmässiga överväganden

Att skapa en berättelse som håller måttet och som kan stimulera besökarna är i många fall inte en teknisk fråga. Besökaren måste uppleva att e-produkten tillför ett mervärde till besöket, och att detta motiverar kostnaden för att hyra apparaten eller betala för filen. Många av produkterna som finns på marknaden i dag är främst inriktade mot att överföra information, inte att tolka landskapet för besökarna. Det finns här ett antal viktiga erfarenheter från besöksguidning som är värda att ta vara på. Centralt i detta avseende är kunskap om så kallad *interpretation*. Själva begreppet står i detta sammanhang för förmågan att tolka och beskriva landskapet för besökare. En klassisk definition av begreppet interpretering är:

*An educational activity which aims to reveal meanings and relationships through the use of original objects, by firsthand experience, and by illustrative media, rather than simply to communicate factual information.*¹⁰

Denna definition är tagen från en av förgrundsgestalterna på området, Freeman Tilden, som i USA på 1950-talet började intressera sig för besöksguidning av nationalparker. Definitionen pekar på ett antal centrala punkter som är viktiga att ha som utgångspunkt för arbetet med interpretering. Först och främst är interpretering en utbildningsaktivitet som har som mål att avslöja dolda meningar och inbördes relationer mellan i bästa fall originalartefakter. Denna fråga om originalföremål leder in på frågor rörande autenticitet¹¹, något som bör tas i beaktande vid varje besöksmål. Hur mycket kan man röra och påverka miljöer utan att förändra och manipulera det ursprungliga innehållet?

Interpretering handlar om utbildning och inte primärt om att förmedla fakta. En viktig dimension i en lyckad interpretation är att tid ägnas åt frågor om lärande och pedagogik. Den pedagogiska utvecklingen har varit stark inom skolan i stora delar av världen under senare tid, och här finns många lärdomar att dra för interpretatörer. Dessutom påverkar nya pedagogiska metoder i samhället även de ramar inom vilka interpretatörerna måste arbeta.

Andra menar att interpretering inte främst har en utbildande roll utan betonar andra delar av interpretation. Enligt The National Association for Interpretation är interpretation:

10. Tilden, F.I. (1977).

11. Se t.ex. "The authenticity debate", chapter 7, i: Timothy, D.J. & Boyd, S.W. (2003); eller Braunerhielm, L. (2006).

*... a communication process that forges emotional and intellectual connections between the interests of the audience and the inherent meanings in the resource.*¹²

Man menar att interpretering främst rör sig om en kommunikationsprocess där interpretatören måste upprätta någon form av kontakt mellan besöksmålets inneboende egenskaper och besökarnas intresse. En intressant skillnad mellan dessa två definitioner är den ökade betoningen på interaktion mellan besöksmål och besökare i den senare av dessa. Genom att öppna upp dessa båda vägar, öppnas helt nya frågeställningar som bör tas i beaktande vid utvecklingen av besöksprodukter. Det problematiska med definitionen ovan är att man menar att det finns en inneboende mening i besöksmålet.

Den australiensiska organisationen Professional Interpretation Australia Association säger:

*Heritage interpretation is a means of communicating ideas and feelings which help people understand more about themselves and their environment.*¹³

Även denna definition betonar att interpretering handlar om att kommunicera idéer och att syftet ytterst är att få människor att förstå mer om sig själva och sin omgivning. När fokus skiftas från att utbilda människor till att sätta besöksmålet och besökaren i centrum uppkommer ett stort antal frågor som är viktiga för interpretatören att ta ställning till. Dessa frågor handlar om besökarnas preferenser och deras möjligheter att analysera och relatera till besöksmålet, men även om besökarnas motiv till att komma till besöksmålet över huvud taget.

Poria, Reichel och Biran har visat att det är betydelsefullt att förstå besökarnas perception för att veta vad besökarna efterfrågar och hur man bör utveckla sina produkter.¹⁴ För interpretatören blir frågor om kognition och motivation, men även om heterogenitet i olika marknadssegment, centrala för lyckosamma projekt. Hur besökaren kan tänktas svara mot interpretationen beror i många fall på hur man som utvecklare ser på läroprocessen. Det finns många olika teorier om mänsklig utveckling, och olika inlärningsteorier som har betydelse för interpretering. Enligt exempelvis Piaget sker utvecklingen av lärandet i fyra olika stadier. Individens utvecklas från stadiet att som nyfödd lära sig genom att följa ett organiserat mönster för att lära sig, till stadiet att utveckla mer abstrakt tänkande från 11 års ålder. Andra sätt att se på inlärningsprocessen representeras bland många andra inriktningar av social kognitionsteori och teorier om medkännande intelligens.¹⁵

12. <http://www.interpnet.com/>

13. <http://www.interpretationaustralia.asn.au/aboutwhatis.htm>

14. Poria, Y., Reichel, A. & Biran, A. (2006), s. 367–388.

15. Knudson, D.M., Cable, T.T. & Beck, L. (2003), s. 132–146.

Enligt Beck och Cable¹⁶ finns ett antal punkter som är viktiga att tänka på vid interpretation av en plats. Ett antal av punkterna är ytterst relevanta för personer som ska utveckla innehållsligt högkvalitativa produkter. I följande stycken ges därför ett antal kommentarer till några av Beck och Cables principer, vilka har betydelse för utvecklingen av e-guider.

Det första som interpretatören måste fundera igenom är hur man väcker besökarens intresse. Det man avser att berätta måste relatera till något som har betydelse i besökarnas liv. Kunskapen om besökarna är då inte bara viktig för att man ska kunna veta något om en eventuell marknad för produkten, utan denna kunskap blir en viktig komponent redan vid utvecklingen av produkten. För många besöksmål har arrangörerna en alltför vag kunskap om vilka besökarna är och vilken kunskapsnivå och vilka preferenser de har. Dessutom finns ofta endast en berättelse som används oavsett besökare. Utmaningen för systemutvecklaren är att ta hänsyn till olika grupper preferenser samtidigt som man har en insikt i den betydande heterogenitet som finns inom många grupper. Demografiska analyser räcker kanske inte alltid för en lyckosam guidning.

Till skillnad från en "mänsklig" guide kräver en digital variant att man tänker igenom guidningen från början. Möjligheterna att interagera med besökarna finns inte vid en digital guidning, det är inte möjligt att fånga upp signaler från gruppen vid guidetillfället och därför måste detta göras i förväg.

Beck och Cable menar att interpretatörens uppgift är att skapa mening och sanning. För att kunna skapa bra produkter måste materialet baseras på hög kvalitet. Det är viktigt att kunna sätta objektet i relation till omvärlden och på samma sätt förstå det unika i landskapet. Att berätta det som är sant kan naturligtvis sägas vara en filosofisk fråga som kan vara svår att ta ställning till. Men tanken som Beck och Cable vill föra fram är att ha ett ärligt förhållningssätt till kulturarvet och därigenom undvika att förvanska historien på ett medvetet sätt. Samtidigt kan naturligtvis frågor om vad som bör lyftas fram ständigt ställas. Är en gammal bruksmiljö ett exempel på ingenjörskonst och ekonomisk framgång, eller en institution för förtryck av arbetarklassen? Vad som ska finnas med i guidningen är alltid en fråga om ideologiska val och innehållet styrs av den ideologiska lins genom vilken interpretatören studerar platsen.¹⁷ Enligt Beck och Cable räcker det inte med att tänka igenom vad som bör tas med för att på ett så sanningsenligt sätt som möjligt komma nära det interpretatören upplever vara verkligheten. Den interpretativa presentationen måste även byggas upp så att den både upplyser och underhåller besökaren. Många presentationer lägger en stor tyngd vid att vara så informativa som möjligt. Förmågan för besökaren att ta till sig en stor informationsmängd är i många fall relativt begränsad.

16. Beck, L. & Cable, T. (2002).

17. Schackel, P. & Palus, M. (2006).

Undersökningar som har gjorts i museer har ibland visat att även de mest ambitiösa utställningar kan misslyckas kapitalt med att förmedla kunskap. I vissa enstaka fall har mätningar till och med påvisat en kontraproduktiv effekt. Besökaren har då genom den massiva informationsattacken blivit förvirrad och kan efter besöket mindre om utställningens tema än innan besöket genomfördes.

När man ska utveckla en digital guide är möjligheterna till att överlasta produkten med information oändliga. Att fundera ut hur man underhåller konsumenten är betydligt svårare än att informera denna, men detta är samtidigt centralt för utvecklare av e-guider. Ett sätt att skapa en produkt som upplevs som mer underhållande är att åstadkomma en större grad av interaktion mellan besöksmål och besökare. Det är viktigt för interpretatören att försöka utmana och provocera besökaren till att tänka i nya banor och därigenom vidga sin kunskapshorisont. I stället för att möta besökaren med en massa information ska man försöka hitta sätt att väcka besökaren. Han eller hon ska på något sätt fås att rubbas i sina invanda tankemönster och fås att tänka själv och bli en deltagande part i interpretationen.

Något som ofta glöms bort vid utvecklingen av exempelvis POI är att interpretationen ska beröra människans hela person och ska vara uppbyggd kring ett tema eller en tes. Det sistnämnda underlättar för besökaren att följa med i berättelsen och att få informationen att hänga samman. Berättelsen eller tesen ska berättaren sedan leda i bevis under den guidade turen. Många av de e-guider som vi har stött på har haft en sådan berättelse. I Falu gruva utvecklades för tre år sedan en e-guide för att guida besökare runt världsarvet i Falun. Själva världsarvsområdet är större än det egentliga gruvområdet och innefattar även ett antal kulturminnesmiljöer runt om i kommunen. Den elektroniska guiden innehöll guidning runt gruvområdet och ut till de andra kulturminnesmiljöer som ingår i världsarvet. Hela berättelsen återberättas av Olof Simonsson Naucélérus, som arbetade som markscheider (dvs. kartritare över orterna) i gruvan under 1700-talet. Genom hans ögon får besökaren följa världsarvet och se dess olika miljöer.

Ett annat exempel är e-guidningen i Örebro där man får staden presenterad genom att följa i författaren Hjalmar Bergmans fotspår. En variant är en resa i den fiktiva riddaren Arns fotspår i Västergötland.

Intrycket av många e-guider är att man verkar ha glömt bort flera av människans sinnen. Ofta används bara ett sinne vid guidningen, nämligen hörseln. I vissa enstaka fall spelas även filmsekvenser upp i mobilen. Exempel där känsel och lukt används är betydligt mer sällsynta. I framtiden kan man tänka sig elektroniska tipspromenader eller skattletningar med högt informationsinnehåll med hjälp av mobiltelefoner eller annan elektronisk utrustning.

Detta leder oss in på en annan aspekt av interpretering. Olika marknadssegment kräver olika produkter. Interpretering för barn, tonåringar och pensionärer ska skilja

sig åt avsevärt. I de allra flesta fall tas det inte fram separata produkter för olika besöksgrupper.¹⁸ För att detta ska vara möjligt att genomföra måste antalet besökare vara tillräckligt stort. Då går det att motivera kostnaderna för att utveckla skraddarsydda produkter. Den moderna tekniken är på många sätt idealisk för denna form av specialanpassade produkter. Ett problem är vad man brukar kalla "informationsklyftan", dvs. den skillnad som finns mellan olika grupper vad gäller förmågan att kunna använda ny teknik. I de allra flesta fall är det inget större problem. Det som eftersträvas i de digitala guiderna är en så stor enkelhet som möjlighet. Det är fråga om en avvägning: att kunna förse produkten med olika valmöjligheter utan att göra systemet alltför komplext att använda.

Enligt Beck och Cable är en av grundprinciperna för all guidning att varje plats har en historia. Interpretation kan göra platsens historia mer levande. Det gör att dagens situation blir roligare och mer intressant att studera och att framtiden kan sättas in i ett perspektiv. För en geograf är platsen alltid ett intressant forskningsobjekt. Geografins grundfråga: "Varför ser det ut på detta sätt just här?", ställs på sin spets vid interpretation av en plats. Ytterst handlar frågan om hur det generella och det unika möts på en plats och strukturerar tillvaron. Interpretation handlar därför om att analysera växelspelet mellan olika krafter som formar landskapet. Genom att använda geografiska metoder är det möjligt att skapa en syntes som kan användas som råmaterial i den interpretativa processen. Ny teknologi kan hjälpa oss att avtäckas världen på nya spännande sätt. Men det är viktigt att tekniken används på ett genomtänkt och moget sätt. I våra landskapsanalyskurser använder studenterna många olika typer av metoder för att få kunskap om platser. I dag har den snabbt tilltagande digitaliseringen av olika arkiv gjort det möjligt att lättare få tag i historiska dokument, bilder och kartor. Sedan några år digitaliserar lantmäteriet alla historiska kartor som finns lagrade på kartarkivet i Gävle. I detta arkiv har vi hittat många av de kartor vi senare har använt i våra fältkurser. Kartorna har digitaliserats av lantmäteriet och har beskurits, rektifierats och överförts till handdatorer. Med hjälp av olika typer av geografiska metoder har historiska förändringar på platsen analyserats. Det har varit möjligt att blottlägga geografiska samband med hjälp av historiska och moderna kartor. I vissa fall har den historiska kartan, eller delar av den historiska kartan, överförts till handdator för att se hur besökare kan relatera till den gamla kartbilden. Erfarenheten av våra projekt visar att det oftast är bra att låta bli att använda alltför många olika visualiseringsmetoder. Blir diskrepansen mellan kartan och verkligheten för stor finns en stor risk att besökaren blir förvirrad.

En stor del av ett interpretationsarbete är hantverksbetonat och handlar om hur man mejslar fram goda produkter. Vid omfattande analyser av ett besöksmål kom-

18. Museet i Mölndal utgör ett intressant undantag, där ett mer systematiskt användande av e-guider har genomförts under de senaste åren.

mer materialet att med tiden bli oerhört omfattande. Interpretatören måste då både tänka på kvalitet och kvantitet för guidningen. Urval och noggrannhet är därför viktiga aspekter av arbetet. Erfarenheter visar att det alltid är bättre att berätta en kort, välfokuserad historia än en lång och mer diffus berättelse. Exempelvis har studier visat att besökstelefonen vid Ales stenar har en väldigt kort besökstid, trots att där finns ett väldigt omfattande material att tillgå.

Den hantverksmässiga aspekten av att interpretera en plats handlar inte bara om att göra en god grundforskning, göra ett bra urval och att vara kortfattad. Själva inläsningen utgör ett problem för många personer. Att läsa en skriven text så att den blir behaglig att lyssna på är en konst som kräver mycket övning. Likafullt är det en viktig komponent. Om man vill använda sig av konst i sin interpretering måste man som interpretatör ha en grundläggande kunskap inom kommunikationsteknik. I våra kurser har vi ofta använt olika typer av kartor som modeller över hur verkligheten hänger ihop. På samma sätt som för interpretatörer som vill använda sig av konst, måste den som vill använda sig av kartor ha en god kartografisk kunskap. Hantverksmässigheten bakom en god interpretation innebär att den vilar på en kumulativ kunskapsuppbyggnad. Graden av tyst kunskap är hög. Det innebär att en god interpretation ofta byggs upp över lång tid.

Vi har konstaterat att en bra interpretering kräver god forskning men att utrymmet för förmedlande av information är ytterst begränsat. Därför blir interpretativ skrivning en central kunskap att behärska. Det är ett område som kräver stor kunskap hos konstruktören, både om besökaren och om besöksmålet. För att producera en text som håller måttet för interpretering krävs en omsorgsfull analys som tar fasta på en rad kunskaper om objektet och besökaren. Här finns orsaken till att många e-guider inte blir särskilt lyckosamma. I relativt korta, teknikdrivna projekt finns oftast inte detta innehållsliga djup, utan delkomponenterna blir viktigare än slutprodukten.

Förutom detta problem måste även ett interpretativt program, enligt Beck och Cable, ha kapacitet att skaffa fram olika former av stöd. Det måste kunna dra till sig finansiellt, administrativt, politiskt och frivilligt stöd för att kunna blomma. Enligt oss är detta en viktig aspekt på utvecklingen av e-guider. Hur designar man ett projekt som har en långsiktig kapacitet? Hur skapar man en tillräckligt robust organisation som långvarigt kan stå på egna ben även efter det att projektet slutförts? Ett projekt som inte kan generera några intäkter har efter den initiala fasen svårt att hitta finansiering från offentliga aktörer eftersom det lätt blir betraktat som en förlustaffär. Om nya resurser inte tillförs projektet kommer produkterna att förfalla eftersom de kräver ständig uppdatering, ominstallation osv. Att skapa dessa produkter utan offentlig finansiering har i många fall visat sig svårt, eftersom konstruktören då ofta blir hänvisad till att sälja POI som kan läggas som ett eget skikt i ett naviga-

tionssystem. Dessa system blir då produkter som saknar både fast forskningsgrund och en väl genomförd presentationsstrategi. Båda dessa grundelement ser vi som en förutsättning för att skapa upplevelsebaserade produkter som kan säljas på en öppen marknad med framgång.

Utifrån ett samhällsligt perspektiv är det ändå viktigt att stödja utveckling av denna typ av produkter. Kunskap är det viktigaste instrumentet för att förhindra förslitning av natur- och kulturmiljöer. Människan kan inte fås intresserad av att bevara miljöer och kulturer om hon inte vet att de existerar.¹⁹

Avslutande diskussion

Vi befinner oss i dag i starten av en utvecklingsfas där lägesbaserad information och mobila tjänster kommer att dominera produktutvecklingen inom många samhällssektorer. Nya tekniska system, nya överföringstekniker och institutionella förändringar har skapat möjligheter för nya produkter. I detta kapitel diskuteras ett antal centrala punkter som är viktiga att ta hänsyn till om man ska kunna utveckla kommersiellt framgångsrika produkter. Många av aspekterna är svåra, och dyrbara, att komma till rätta med. Men trots detta finns en stor potential för lyckosamma projekt om man fokuserar på att lösa problem som uppstår i gränslandet mellan teknik och innehåll.

REFERENSER

Litteratur

- Beck, L. & Cable, T. 2002. *Interpretation for the 21st century. Fifteen guiding principles for interpreting nature and culture*. Sagamore Publishing. Champaign, Ill.
- Bohlin, M. 2004. *E-guiden till Världsarvet Falun – Vad användarna tycker om en ny mackapär för vägvisning och interpretiering av några valda världsarvsmiljöer sommaren 2004*. Högskolan Dalarna. Borlänge.
- Braunerhielm, L. 2006. *Plats för kulturarv och turism – Grythyttan – en fallstudie av upplevelser, värderingar och intressen*. Karlstad University Studies. Karlstad.
- Knudson, D.M., Cable, T.T. & Beck, L. 2003. *Interpretation of cultural and natural resources*, s. 132–146. Venture Publishing. State College, PA.
- Lindén, M. 2002. *Handbok i GPS. Praktisk navigering till sjöss och på land*. Nautiska Förlaget. Stockholm.

19. Se Beck, L. & Cable, T. (2002), s. 8.

- Minhas, A. & Ariyhapperuma, S. 2006. Role of three dimensional (3D) modelling as a pedagogic tool for heritage and tourism studies. *Annals of Tourism Research*, 33, 1, 162–178.
- Nationell geodatastrategi. Vision, strategiska mål och prioriterade aktiviteter. 2007. Lantmäteriet. Rapport 2007-03-29. Dnr 505-2007/36.
- Pine II, B.J. & Gilmore, J.H. 1999. *The experience economy: Work is theatre & every business a stage*. Harvard Business School. Boston, Mass.
- Poria, Y., Reichel, A. & Biran, A. 2006. Heritage site management. *Qualitative management research: An International Journal*, 9, 4, 367–388.
- Schackel, P. & Palus, M. 2006. Remembering an industrial landscape. *International Journal of Historical Archaeology*, 10, 1.
- Tilden, F. 1977. *Interpreting our heritage*. UNC Press. Chapel Hill.
- Timothy, D.J. & Boyd, S.W. 2003. *Heritage tourism*. Prentice Hall. New York.

Webbaserade källor

- <http://www.interpnet.com/>
- <http://www.interpretationaustralia.asn.au/aboutwhatis.htm>
- <http://www.salasilvergruva.se/ljudguide/>
- http://www.talkofthetown.se/tott/en_index.html
- http://www.raa.se/cms/extern/aktuellt/nyheter/nyheter_2006/nya_ron_om_ales_stenar.html
- <http://www.raa.se/cms/extern/index.html>

Astrid Lindgrens upplevelselandskap

Där sagor blir verklighet och där verkligheten blir sagor

Per Strömberg

Den turistanläggning som har gått allra längst i att iscensätta Astrid Lindgrens sagor är temaparken Astrid Lindgrens Värld. I temaparken är Astrid Lindgrens landskap ständigt närvarande, dels genom parkens sagomiljöer, dels genom den geografiska plats i utkanten av Vimmerby stad där turistanläggningen är förlagd. Landskap behöver inte vara reella utan kan även vara imaginära och användas som metafor för att beskriva kulturella processer i tid och rum.

Etnologen Tom O'Dell har myntat begreppet *experiencescape* – upplevelselandskap – för att beskriva en kulturellt betingad ekonomi som sätter upplevelser i centrum. Denna ekonomi omtalas allt mer som en ”upplevelseindustri”, vari kreativa näringar som exempelvis konst, musik, design och turism ingår som sektorer. Det handlar egentligen om en form av marknadsetetik där upplevelseaspekter tillförs varor och tjänster i syfte att bringa ekonomisk framgång för företag, kommuner och turistdestinationer. Landskapsmetaforen med ändelsen *scape* tjänar till att betona det processuella i ett övergripande globalt sammanhang där vissa former och recept på hur man exempelvis brukar kulturarv har utvecklats och kommer till uttryck på likartat och olikartat sätt, t.ex. i iscensättningar av historiska och tematiserade miljöer. Upplevelselandskapen är lika mycket platser för avkoppling och njutning som platser där lokala och globala krafter sammanflätas, där kulturella identiteter skapas och kommer till uttryck och där politiska intressen verkar och materialiseras (O'Dell 2005).

Med utgångspunkt i Astrid Lindgrens författarskap bildar temaparken ett specifikt upplevelselandskap. Detta upplevelselandskap handlar om hur temaparken ingår i ett större upplevelseekonomiskt sammanhang där Astrid Lindgrens sagor omsätts i ett kulturellt och ekonomiskt sammanhang.

Från Sagobyn till Astrid Lindgrens Värld

När jag i mitten av åttiotalet besökte Vimmerby i samband med ett ungdomsläger i Småland stannade vi även till vid Sagobyn, som parken hette då. Vi gick runt i duggregnet och kikade in i uppsnäckrade sagomiljöer i miniatyr med motiv hämtade ur Astrid Lindgrens barnböcker. När jag knappt tjugo år senare besökte parken med anledning av forskningsarbetet möttes jag av något helt annat. Under dessa tjugo år hade anläggningen inte bara hunnit byta namn till Astrid Lindgrens Värld, utan även utvecklats till en regelrätt temapark. Dess slogan numera – där sagor blir verklighet – gör verkligen skäl för sitt motto i dag. Namnet är i själva verket en analogi till Walt Disney World, som ägarna i slutet av åttiotalet även studerade på plats. Ett annat gemensamt drag är också det sätt som temaparken är uppbyggd kring Astrid Lindgrens barnboksgestalter. Hennes författarskap utgör således temat för parken, medan varje sagomiljö utgör ett undertema från respektive barnbok.

Ett stort steg togs när temaparken satsade på en näst intill fullskalig miljö i slutet av 1980-talet, den så kallade Bråkmakargatan. Liksom i de tidigare lektugemiljöerna utgick man från illustrationerna i Astrid Lindgrens barnböcker. Man tvingades kompromissa i kompositionen vilken mynnade ut i ett sammanhängande kollage av Ilon Wiklands illustrerade miljöer, hämtade ur böckerna om *Lotta på Bråkmakargatan*. Målet var framför allt att skapa en inspelningsmiljö åt SF:s filmatisering av Lotta på Bråkmakargatan, men även att bereda plats för en huvudentré och att tillgodose behoven av service, souvenirförsäljning och scenografi åt parkens skådespel. En av upphovsmännen till Bråkmakargatan menar att investeringen har betalat sig flera gånger om efter att ha figurerat i SF-filmen. Detta har inneburit en ovärderlig marknadsföring. Småstadsmiljön fungerade följaktligen som en affärsstödjande faktor genom den fiktiva sammansmältningen av film och temapark (Strömberg 2007). Men även andra inspelningsplatser för Lindgrens sagor runt om i Småland har successivt förvandlats till veritabla turistmål, t.ex. Gibberyds gård i Rumsulla där Emil-filmerna spelades in.

Bråkmakargatans beställare (Riquma-koncernen) respektive arkitekt (Bo Thunberg) ville komma åt "sinnebilden" av en småstad och lät sig även inspireras av den lokala småstadsmiljön i Vimmerby. Exempelvis återskapades det gamla polishuset i skala 9:10 av verklig storlek med hjälp av gamla fotografier. Även den så kallade Astrid Lindgren-gården på området återknyter till omgivningen. Byggnaden inrymde fram till 2006 utställningar om författarinnans liv och verk. Den fick ett utseende som påminner om en större ladugård. Att man valde formen av en ladugård gick hand i hand med den biografiska berättelsen om Astrid Lindgren, vars bror en gång i tiden drev ett mindre jordbruk på platsen, Näs. Några kvarter bort ligger det sedan 2007 nyöppnade kulturcentrumet Astrid Lindgrens Näs, vilket består av en

FIGUR 1. *Bråkmakargatan* är ett sammanhängande kollage av Ilon Wiklands illustrationer. Småstadsmiljön utgjorde den huvudsakliga scenografin till filmen *Lotta på Bråkmakargatan* och fungerar numera som en utmärkt arena för konsumtion, teater och lek. Foto: Per Strömberg.

samling byggnader som återknyter till författarinnan: hennes barndomshus, den gamla prästgården med samlingarna samt en nybyggd paviljong dit utställningen sedermera har flyttats. På så vis konstituerar Lindgrenfamiljens tidigare arrende platsen för den nuvarande parken, vilket temaparken även brukar lyfta fram i reklamen. Det finns en historisk densitet som definierar platsen. På Astrid Lindgrens Värld växlar man således mellan imaginära figurer, biografi och lokalhistoria, inte minst vid utformningen av miljöerna.

Nationaliseringsprocesser

Över huvud taget har Astrid Lindgrens författarskap, vars historier i många fall utspelar sig i Småland, spelat en stor roll för en nationaliseringsprocess som definierar Småland som en typisk svensk hemvist, på samma sätt som Dalarna en gång utpekades som Sveriges hjärta av konstnärer, diktare och tonsättare under nationalromantikens era vid förra sekelskiftet. Framväxten av en massmedial barnkultur i Sverige – allt från böcker till barnprogram på TV – har fungerat som en katalysator

i denna process. Barnkulturen har på så sätt blivit förmedlare av föreställningar om svenskhet och svenska värderingar (Löfgren 2000).

Astrid Lindgrens Värld anspelar i hög grad på svenskhet. I marknadsföring av temaparken utgör Astrid Lindgren den gemensamma nämnaren för den geografiska treenigheten Sverige – Småland – Vimmerby. Inte minst den tidigare biografiska utställningen på Astrid Lindgren-gården illustrerar och styrker denna koppling. Astrid Lindgrens Värld är inte bara ett kollage ur Astrid Lindgrens böcker. Den är även en del av ett barndomslandskap som ansluter till en nationaliseringsprocess som definierar Småland som ett svenskt kärnland. När en pyroman för några år sedan brände ned Emils "snickerboa" i Gibberyd var det inte bara ett desperat angrepp på ett filmhistoriskt kulturarv utan även mot svenskhet och något som förövaren sannolikt uppfattade som en symbol för det svenska samhället. Astrid Lindgrens barndomslandskap är också ett symboliskt landskap.

Även en annan smålänning har i vissa sammanhang valt att anknyta till Småland. Vid entrén till Ikea i Kungens kurva finns ett lekland som även det ansluter till det imaginära Småland. Det är inte bara ett land för små, utan leklandet anspelar i hög grad också på Småland som Ikeas ursprungsort. Enligt uppgift från förra ägarna var det just Ingvar Kamprad som Astrid Lindgren absolut inte ville att anläggningen skulle tillfalla när temaparken i fastighetskrisens spår bytte ägare på nittioalet. Kanske hyste hon farhågor för att temaparken skulle bli "alltför kommersiell" och brukas på fel sätt.

Sagoberättandets ruljans

Just faran för det "alltför kommersiella" har fordrat en balansgång från temaparkens sida mellan kommersen och de andliga värden som Astrid Lindgren står för. Enligt Joakim Karlén, vd för Astrid Lindgrens Värld 1994–2003, utgör Astrid Lindgren den inre kärnan av turistprodukten. I enlighet med hans framtagna modell flankeras denna kärna av fyra grundpelare: lek, teater, möte och miljö. "Men", skriver han, "och detta kan inte nog betonas, alla dessa aktiviteter får hela tiden sin unika näring från Astrid Lindgrens författarskap och därmed skapas de höga värden som möjliggör Astrid Lindgrens Världs unika verksamhet" (Karlén 2004).

När Astrid Lindgren avsåg sig engagemanget för parken i mitten av nittioalet bildades ett programråd bestående av fem personer med uppgift att bevaka författarinnans intressen och värderingar i verksamheten, bland annat vid tävlingar om utformningen av byggnader och miljöer. Denna policy tolkar jag som ett försök att balansera kommersiella intressen med återhållsamhet, att å ena sidan bedriva en lönsam kommersiell verksamhet, å andra sidan eftersträva ett slags trohet mot Lindgrens egna ideal och önskemål.

Astrid Lindgrens Världs tydliga inriktning mot teater är en viktig del av de andliga värden som företaget gärna framhäver. Mot dessa värden står den ökade kommersialiseringen av anläggningen med integrerad försäljning i miljöerna, i synnerhet på Bråkmakargatan vars idylliska småstadsmiljö bildar en utomordentligt bra kontext för prylförsäljning.

På Walt Disney World återfinner man skolexemplet på denna företeelse. I Magic Kingdom leds besökarna in genom området via Main Street U.S.A. Gatan, kantad av byggnader i viktorsansk sekelskiftesskrud, förefaller vara första scenen i en låtsasvärld som samtidigt lockar besökarna att stiga in. Men invändigt är bodarna i själva verket kamouflerade stormarknader där man handlar som besatt som om man fortfarande tror att allting är på lek, kåserar Umberto Eco under sin resa i populärkulturens och "hyperverklighetens" USA (Eco 1986).

Kommers och fiktion löper således samman på Bråkmakargatan. Den fungerar onekligen som en tratt varigenom besökarna måste ta sig igenom för att komma till övriga attraktioner med risk för att fastna i en butik. Samtidigt är försäljningen en

FIGUR 2. Skolgatan är en förlängning av Bråkmakargatan och ritades av arkitekten Lennart Magnusson. Skolbyggnaden inhyste under några år Oskar Lithells korvfabrik med en parallellutställning om Lithells företagshistoria. Foto: Per Strömberg.

viktig del av temaparkens ekonomi. Enligt parkens företrädare försöker man dock vara återhållsam vad gäller det "alltför kommersiella" genom att koncentrera all försäljning kring ett enda stråk och att bara tillåta reklam och företagslogotyper på parkeringsplatsen utanför (Strömberg 2007).

Fram tills för något år sedan fanns ett stort undantag. I Bråkmakargatans förlängning uppfördes en fiktiv skolbyggnad som sedermera gjordes om till en "korvfabrik", en butik med korvförsäljning och en parallellutställning om korvtillverkaren Lithells verksamhet. I texterna drog man paralleller mellan Lithells företagshistoria och Astrid Lindgrens liv i syfte att jämka samman företagets olika berättelser. Småstadsideyllen blev en arena för ömsesidigt samarbete och en narrativ brygga mellan företagen. Den utgjorde ett perfekt sceneri för Lithells marknadsföring. Företagshistorien integrerades i fiktionen då den jämfördes med Astrid Lindgrens sagoberättelser. Fiktion och kommers sammansmälter. I Astrid Lindgrens Värld blir således inte bara sagor verklighet; även verkligheten blir sagor.

Varumärkenas intrång i barndomslandskapet kan ofta vara försåtliga och kännas stötande. I likhet med Naomi Klein menar jag att det dock vore olyckligt att dra all företagssponsring över en kam. Det vore orättvist mot värdefulla ekonomiska insatser. Det hindrar oss också från att se förändringar på området. Vad som förut var en förening mellan filantropi och PR tenderar att bli allt mer renodlade marknadsföringsinstrument med krav på större kontroll från givarens sida (Klein 2002). De som tidigare hette "sponsorer" kallas numera för det mer positivt klingande "samarbetspartner". Omformuleringen indikerar ett fördjupat och mer invecklat samarbete mellan nätverk av företag. En företagsmässig partnerskapskultur breder ut sig över upplevelselandskapet och tar sig in i välbesökta turistmiljöer. Även om Astrid Lindgrens ande svävar över parken tycks den inte helt kunna stå emot denna utveckling.

Astridifiering och professionalisering

Mitt syfte här är inte att förminska de insatser som gjorts för att göra Astrid Lindgrens Värld till ett välbesökt turistmål, utan för att pröva synsätt och att ställa frågor. Den tilltagande kommersialiseringen är ett uttryck för en affärsmässig *professionalisering* av verksamheten, men också att ägarna, i dag Vimmerby kommun, i takt med framgångarna har insett den ekonomiska potentialen i att kapitalisera Astrid Lindgrens liv och verk. Astrid Lindgrens Värld blir ett epicentrum för ett slags astridifiering av Vimmerby och det småländska landskapet – både på gott och ont.

Astridifieringen är en funktion av denna professionalisering. Hennes författarskap och tablåer över det småländska landskapet har genom Lindgrenturismen gjort Vimmerby till en blomstrande småstad. Samtidigt riskerar kanske kommersialisering

ringen att föra oss längre och längre bort från ursprunget, nämligen böckerna; det är ändå därifrån vi hämtar vår unika näring, som Joakim Karlén tidigare påpekade. Finns det en risk för att det blir för mycket av det goda? Kan astridifieringen och den ökande kommersen göra att destinationen tappar i trovärdighet?

Det är en stor skillnad mellan mina besök i Vimmerby 1986 och 2003. För Vimmerby kommun och bygdens utveckling har framgångarna för Astrid Lindgrens Värld spelat en fundamental roll. För att inhysa turistströmmarna krävs många turistbäddar. I dag finner vi inte bara en stor kommunägd camping intill temaparken, utan även andra entreprenörer som kan leva av att återknyta till temat Astrid Lindgren: Pippis hotell, Hotell Ronja, Idas krog, Karaktärshotellet Björkbacken med flera. Alla dessa anläggningar är ett uttryck för *hybridkonsumtion*, dvs. när man skapar en mångfald av konsumtionsformer och konsumtionstillfällen med hjälp av nya och oftast fiktiva metoder, t.ex. ett övergripande tema. På så sätt har Astrid Lindgrens landskap genom fiktionen blivit en arena för konsumtion och lek.

På turistbyråns hemsida marknadsför sig kommunen numera som "Astrid Lindgrens Vimmerby". År 2003 initierade kommunen den så kallade *Vimmerbyakademin* som är tänkt att utgöra en regional "mötesplats för gränsöverskridande utvecklingsarbete inom upplevelsesektorn och den kulturella ekonomin" med syfte att "initiera, stimulera och stödja forskning och undersökningar kring Astrid Lindgrens Vimmerby och stadens kulturarv" (Strömberg 2007).

Detta är i min mening ytterligare ett bevis på hur Astrid Lindgren genomsyrar Vimmerby kommuns verksamhet. Hennes sagoberättelser har tagit Vimmerby och det smäländska landskapet i besittning. I Astrid Lindgrens upplevelselandskap befinner sig narrationen aldrig långt från det reella landskapet, liksom det smäländska landskapet figurerar i hennes barnböcker. Vimmerby *är* Astrid Lindgren och Astrid Lindgren *är* Vimmerby.

REFERENSER

- Eco, U. 1986. *Travels in hyperreality: Essays*. Harcourt Brace Jovanovich. San Diego.
- Karlén, J. 2004. *Tio år med Astrid Lindgrens värld: Tankar om turism och upplevelseindustri*. SIC-SAC. Vimmerby.
- Klein, N. 2002. *No Logo: No space, no choice, no jobs, no logo: Märkena, marknaden, motståndet*. Ordfront. Stockholm.
- Löfgren, O. 2000. *The disappearance and return of the national. Folklore, heritage politics and ethnic diversity: A festschrift for Barbro Klein*. Multicultural Centre (Mångkulturellt centrum). Botkyrka.

- O'Dell, T. 2005. Experiencescapes: Blurring borders and testing connections. I: T. O'Dell & P. Billing, *Experiencescapes: Tourism, culture and economy*. Copenhagen Business School. Köpenhamn.
- Strömberg, P. 2007. *Upplevelseindustrins turistmiljöer: Visuella berättarstrategier i svenska turistanläggningar 1985–2005*. Konstvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet. Fronton Förlag. Uppsala.

Kulturmiljöpedagogik – liv, lust och lärande

Ebbe Westergren

Kulturmiljöer finns överallt, där människor lever och bor i dag och där människor en gång har levat. Kulturmiljöerna spänner över alla tider, från jägarstenåldern till 2000-talet. Oftast är de senare tiderna tydligast, men ibland lyser spår från äldre tider, från forntid eller medeltid, igenom. Kulturmiljöerna är långt tydligare och vanligare i landskapet än naturmiljöerna.

Fysisk miljö eller människor

När vi talar om kulturmiljöer tänker vi ofta på byggnader, på herrgårdar, arbetarbo-städer eller kyrkor eller så ser vi ett odlingslandskap med röjningsrösen eller ett gravfält från järnåldern. Men kulturmiljöer och kulturlandskapet handlar inte om detta. Det handlar i stället om människor, människor som bott på herrgården eller i arbetarbstaden, människor som bett till Gud i kyrkan eller röjt åkern för att få spannmål till brödet. Det är endast när människorna är i centrum som kulturmiljöerna blir intressanta för oss, det är endast då som de kan få någon betydelse för människor i dag, för lokalbefolkning och turister.

Kulturarvet och kulturlandskapet är något som existerar i nutid. Det handlar om dagens samhälle, om mitt liv, mitt engagemang, min lust, i en jämförelse med människor från andra tider, historiska personer som kan inspirera oss och bli en del av vårt liv och samhälle. Om kulturarvet enbart blir en fråga om fynd, stil III eller IV, nyklassicism eller gotik, stensträngar eller åkerparceller, är det dött och meningslöst. När människor kommer i fokus, med sina fel, brister och kreativitet, då blir det intressant. Genom historiens människor kan vi lära oss något om kulturlandskapet.

Här är Astrid Lindgren en tydlig förebild. Inte många tänker på att man lär sig en hel del om kulturlandskapet och kulturarvet genom att läsa hennes böcker. I stäl-

let identifierar vi oss med människorna i böckerna och lär oss på det sättet, utan att tänka på det. Dessutom är det ett lustfyllt lärande.

Målgrupp och metoder

Kulturmiljöerna är något som berör alla. Om vi vill att kulturlandskapet ska leva vidare i framtiden är lokalbefolkningen, barn och vuxna, den viktigaste samarbetspartnern.

Hur kan då en ”vanlig” människa förstå kulturlandskapet? Hur kan gårdagens landskap bli meningsfullt för människor i dag? Det är inte helt lätt att läsa landskapet, men det finns metoder och redskap som gör det lättare. Vi som kulturinstitutioner kan tillhandahålla dessa redskap så att människor förstår det man ser och kan tolka historiens landskap. Om man kan läsa och tolka landskapet är det också lättare att inse dess betydelse och bevara det för framtiden.

Dagens pedagoger talar ofta om ett meningsskapande arbetssätt, ett arbetssätt där det som kommuniceras hör ihop med det liv som folk lever. Är arbetssättet inte meningsskapande, blir innehållet lätt ytligt och landar inte på djupet. Detta innebär att ett grundläggande redskap i kommunikation av kulturarv och kulturlandskap, för att få mening, är kopplingen till det ”vanliga” livet för människor i dag.

Alla Tiders Historia

Kalmar läns museum har i mer än tjugo år arbetat med att levandegöra kulturlandskapet, i utbildningar, skrifter och aktiviteter ute i kulturmiljöerna, tillsammans med skolor, föreningsliv och lokalbefolkning. Det finns en pedagogisk enhet på museet, Alla Tiders Historia, bestående av historiker, arkeologer, pedagoger och hantverkare. Varje år genomför enheten ett trettiotal utbildningsdagar och ett hundratal historiska arrangemang och tidsresor i den lokala kulturmiljön. Utgångspunkten är alltid en lokal kulturmiljö, som kan vara från vilken tidsepok som helst, från stenåldern till i dag. Centralt i arbetssättet är att läsa landskapet, att få människor att förstå den miljö som de lever och bor i. Historien är alltid en specifik kulturmiljö. Den är aldrig en gång för länge sen, utan alltid en bestämd plats, en bestämd tid och bestämda händelser. Genom att fokusera på det sättet kan man nå historiens människor. Det blir lättare för deltagarna att inse att historien inte är en saga utan en verklighet, något som hänt just här, där jag bor.

Kalmar läns museum har tagit fram en manual för skolor hur man kan studera kulturlandskapet – ”7 steg mot en fördjupad undervisning i kulturmiljön”. De sju stegen är: välja kulturmiljö – ta fram kunskap i arkiv och källor – läsa landskapet – utbildning – undervisning i skolan – tidsresa – utvärdering. Genom att arbeta

FIGUR 1. Tidsresa till 1906 med Vimarskolan i Vimmerby, oktober 2006. Eleverna i klass sju har med liv och lust, genom arkivsökning och en tidsresa, lärt sig en hel del om handlarern Palmgrens bakgård, en kulturmiljö från sekelskiftet 1900. Foto: Kalmar läns museum.

i enlighet med de sju stegen kan elever och lärare få en djup kunskap om de kulturmiljöer de studerar, något som till och med kan påverka deras eget liv. En höjdpunkt är tidsresan, där man under en dag deltar i livet i den kulturmiljö man valt. Tidsresan är alltid en bestämd plats och ett bestämt årtal, exempelvis Rom år 404, Vimmerby 925, Stockholm 1453, Lycksele 1736 eller Pelarnehult 1914.

Kalmar läns museum innehade under treårsperioden 2000–2002 det nationella uppdraget för museer. Kulturmiljöpedagogiken spreds i hela landet. Sedan ett antal år tillbaka har museet en omfattande internationell verksamhet med samarbetsprojekt i en lång rad olika länder. Museet är huvudinstitution och undertecknad ordförande i "Bridging Ages", International Organization in Historic Environment Education and Time Travels, en nätverksorganisation med representanter från ett hundratal museer, skolor och universitet från tretton länder i Europa, Amerika, Afrika och Asien. De senaste åren har läns museet haft konkreta samarbetsprojekt i bland andra Lettland, Estland, Finland, Island, Italien, Minnesota, New Mexico, Kenya, Turkiet och Sydafrika.

Kulturmiljöer i Vimmerby kommun

Tillsammans med skolförvaltningen och kultur- och fritidsförvaltningen i Vimmerby kommun har länsmuseum under 2005–2007 drivit ett skolutvecklingsprojekt om kulturmiljöer i Vimmerby kommun. Inom ramen för projektet har ett tiotal olika kulturmiljöer i kommunen lyfts fram, miljöer från stenåldern, järnåldern, medeltiden, 1600-talet, 1700-talet, 1800-talet och 1900-talet, såväl stadsmiljöer som landsbygdsmiljöer. I enlighet med de sju stegen har museet gjort research på samtliga dessa platser, utbildat lärare och andra intresserade, läst och tolkat landskapet. Lärarna har undervisat i skolan och tillsammans med museet genomfört tidsresor med elever i de olika kulturmiljöerna. Dessutom har flera historiska arrangemang med allmänheten genomförts. Kulturmiljöer som varit i fokus är bland andra stenåldersboplatser vid sjön Ören respektive Haga, det vikingatida Gästgivarhagen, Ungstorp på 1300-talet, Frödinge 1611, Vimmerby stad och landsbygd i början av 1700-talet och Vimmerby stad 1906. Syftet med utvecklingsprojektet är att öka förståelsen för kulturmiljöerna och göra dem till en normal del i undervisningen.

Alsta by, från stenålder till nutid

En annan kulturmiljö som har varit med i skolutvecklingsprojektet är Alsta by, Frödinge socken. I denna lilla bondby har kulturlandskapet, från stenåldern till nutid, följts i arkivmaterial och källor. Utbildningsdagar har genomförts ute i kulturmiljöerna. Om man i dag står mitt bland gårdarna i byn kan man se spår från alla tidsperioder, alltifrån jägarstenåldern för 8000 år sedan fram till nutid. Här finns äldre stenålderns boplatser, grav och boplatser från yngre stenåldern, gravrösen och röjningsrösen från bronsåldern, en kulturmiljö från äldre järnåldern, gravfält och hålväg från yngre järnåldern, bebyggelseplats från medeltiden, fossil åkermark från 1600- och 1700-talen, efterskifteslandskapet med stenmurar och större åkrar från slutet av 1800-talet, stora röjningsrösen från 1930–1950-talen och den nutida byn med sitt odlingslandskap. Allt detta kan man se från en enda plats, om man har de rätta glasögonen. Sedan kan man naturligtvis studera de olika miljöerna lite närmare, om man så önskar. Men man kan ju undra om dagens lantbrukare eller pendlare i Alsta tänker på detta? Denna fantastiska kulturhistoriska skatt som finns utanför köksfönstret, ett levande kulturhistoriskt landskap, upptäcker man det? Betyder det något? Är detta en del av Alstabornas arv eller identitet? Är de stolta över det eller ser man det inte, kanske inte ens känner till det?

Liknande historiska miljöer är inte så vanliga, men finns i andra områden. I södra Ölands odlingslandskap, där man på samma sätt kan följa landskapet från stenåldern till i dag, har detta kulturlandskap blivit ett världsarv.

Turism

Turisterna kommer knappast till Alsta. Frågan är om de som åker igenom Vimmerbytrakten ser det kulturhistoriska landskapet? Hur kan kulturmiljöer göras intressanta för tillfälliga besökare så att de ser och förstår landskapet med öppna ögon? Utbildningen i Alsta var en aha-upplevelse för dem som deltog. Liknande aha-upplevelser är vanliga hos dem som deltar i fortbildningar och tidsresor i andra kulturmiljöer.

Kalmar läns museum arbetar inte bara med lokalbefolkning, med skolor och föreningsliv, utan även med turism och besöksnäring. Sedan 2002 har museet ansvaret för verksamheten vid Eketorps borg på södra Öland, en rekonstruerad fornborg från järnåldern och medeltiden. Vi stöttar också andra som arbetar med turism i kulturhistoriska miljöer och vi gör utredningar om hur kulturhistoriska platser kan tillgängliggöras för turister och lokalbefolkning. Kronobäcks johanniterkloster, järnbruk i norra Kalmar län och södra Östergötland är exempel på sådana utredningar. För närvarande har vi ett samarbete med regionen Cape Winelands, norr om Kapstaden i Sydafrika, ett projekt som kallas "Heal divided societies". I detta projekt blir kulturmiljöer och historia en liten del i det stora försoningsarbetet i landet. Främst arbetar vi här med lokalbefolkning och skolor, men turismen finns med i diskussionen. Kulturmiljöpedagogik och tidsresor har även spridit sig till andra delar av Sydafrika.

Turister vill ofta se det genuina, det man inte kan se någon annanstans. Vad är genuint i Cape Winelands, Sydafrika, vilka miljöer berättar om den bygdens historia? Vad är genuint i Vimmerby, vilka miljöer är centrala i Vimmerbys historia?

När vi arbetar med kulturmiljöer i dag måste det göras med en aktuell pedagogik, inte ett budskap som kommuniceras med enbart ett eller två sinnen. Och inte något som förmedlas utan att besökarna är delaktiga. Annars är risken stor att vi som kulturinstitution bara spelar en marginell roll för det stora flertalet av turister och lokalbefolkningen.

Historiska upplevelser blir allt vanligare. En viktig fråga är hur besökarna tar till sig dessa upplevelser? Blir kulturarvet ett främmande land, något att drömma sig tillbaka till eller fasas över, eller blir det en meningsfull komponent i dagens samhälle?

Holy Cow!

Detta är inte det första symposiet i Vimmerby som handlar om kulturlandskapet och Astrid Lindgren. I november 2004 hölls ett internationellt symposium i Astrid Lindgrens anda i Vimmerby med kulturmiljöpedagogik som tema. Ett 30-tal per-

FIGUR 2. Elever från Ingzinga Zethu school i Cape Winelands i Sydafrika lagar ett vagnshjul i en tidsresa till år 1773. Tidsresan tydliggör historien kring det bergspass som öppnats några år tidigare och som berättar om några viktiga år i Sydafrikas historia. Vagnarna slets hårt och behövde ofta lagas efter färderna genom passet. Kulturmiljöpedagogik och tidsresor betyder mycket för de elever och lärare som är med i det samarbetsprojekt som Kalmar läns museum bedriver tillsammans med Cape Winelands District Municipality. Det ger insikter, ökat självförtroende och skapar vägar till försoning. Foto: Kalmar läns museum.

soner från museer, skolor och universitet i åtta olika länder i Europa, Amerika och Afrika deltog. Pelarnehult var en av de kulturmiljöer, kopplade till Astrid Lindgren, som användes. I en tidsresa firades Astrid Lindgrens sjuårsdag hos hennes mormor år 1914, något som gjorde ett djupt intryck på flera av deltagarna. En av dessa, Steven Labarakwe från norra Kenya, fick i tidsresan och på symposiet för första gången höra talas om Astrid Lindgren. Han blev så fascinerad av henne och hennes karaktärer att han, när han kom hem, startade det första Astrid Lindgren-biblioteket i Kenya. Symposiet har sammanfattats i skriften: "Holy Cow – This is great!"

I institutionella och offentliga sammanhang fokuseras gärna på vården av kulturmiljöerna. Men vem tar ansvaret för pedagogiken? Kulturmiljöer och historia iscensätts i dag till stor del av författare, filmregissörer och i temaparker. Vilken roll

har kulturinstitutionerna att kommunicera kulturarv och kulturlandskap med en aktuell pedagogik? Vilken roll har universiteten? Kommer kulturmiljöpedagogiken i framtiden att få samma resurser och status som kulturmiljövården?

Inom kulturmiljöpedagogiken finns ett stort behov av forskning, utveckling och resurser, både avseende kulturmiljöerna och pedagogiken. Kan kulturmiljön någonsin komma i fokus av folks intresse, på samma sätt som naturmiljön?

REFERENSER

- Holy Cow – This is great.* 2004. Report from a symposium on historic environment education and time travels in Vimmerby, Sweden. Ed. Ebbe Westergren. Kalmar läns museum. Kalmar.
- ”Jag trodde det skulle bli tråkigt, men ...”. 2004. Kulturmiljöpedagogik och historiska tidsresor under 20 år. Red. Ebbe Westergren. I: *Årsbok Kalmar län 2004*. Kalmar läns museum och Kalmar läns hembyggsförbund. Kalmar.
- Westergren, E. 2006. *Manual. Kulturmiljöpedagogik och historiska tidsresor*. Kalmar läns museum. Kalmar.
- Westergren, E. 2006. *7 steg mot en fördjupad undervisning i kulturmiljön*. Kalmar läns museum. Kalmar.
- Westergren, Eklund m.fl. 2008. This place has a meaning. Case studies of time travels and historic environment education in the Western Cape, South Africa 2006–2008. Worcester Museum & Kalmar läns museum. Kalmar.

Kulturlandskapet som råvara i turismens upplevelseindustri

Magnus Bohlin

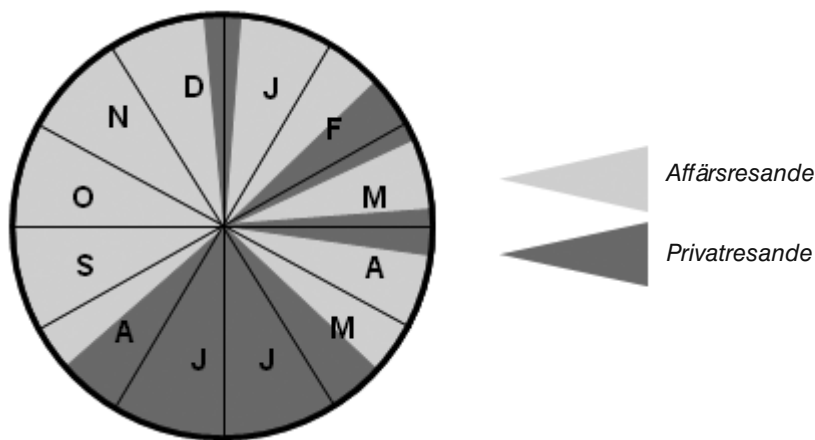
Turismen i Sverige – några allmänna reflektioner

På senare tid har turistnäringen hamnat allt mer i fokus. Den är en av de snabbast växande branscherna i världsekonomin, tillika i Sverige. Resandet till Sverige och resandet i världen har sedan början av 1990-talet nära nog fördubblats. Den svenska turismexporten är värdemässigt i dag viktigare än exportvärdet för personbilar tillverkade i landet (Nutek 2007). Turismens andel av BNP överstiger motsvarande värde för jord- och skogsbruket sammantaget. Det sagda markerar att turismen är en allt viktigare näringsgren för landets ekonomi. Den är emellertid mångfasetterad. Den brottas inte sällan med lönsamhets- och säsongproblem, den är geografiskt ojämnt fördelad, den är beroende av klimatförhållanden och den är i viss mån känslig för trender.

För en geograf är det självklart att först ”grotta ned sig” i verksamhetens *rumsliga* perspektiv. Och även om det finns en rad andra icke-rumsliga perspektiv på turism, är vi nog ändå benägna att hävda att det som har med *tid* och *rum* att göra är fundamentala hörnstenar i den struktur kring vilken turismen är byggd.

Tiden är i sammanhanget viktig på flera sätt. Den representerar för det första en vattendelare som separerar turismens strömmar i privatresande respektive affärs- eller arbetsresande. För det andra medför lokaliseringen av turister och besöksmål att vi har att göra med en tidsgeografisk dimension som har betydelse för de näringsmässiga förutsättningarna.

Först några ord om privat- respektive affärsresandet. För gemene man är privatresandet den egentliga turismen – punkt slut. Turistnäringen är väldigt fixerad vid privatresemarknaden. Det är egentligen bara en liten del av det egentliga affärsresandet (konferenser, utbildning och företagsinterna jippon) som föranleder några medvetna insatser från turistnäringens sida. Att göra sig ensidigt beroende av privatresemarknaden innebär en säsongproblematik där anläggningar bara beläggs

FIGUR 1. Schematisk fördelning av privat- och affärsresandet under årets tolv månader.

under en högst begränsad del av året (se figur 1).

Att lansera en turismprodukt i november månad med utgångspunkt i Astrid Lindgrens landskap förefaller för de flesta som en i grunden hopplös tanke. Oreflekterat är detta förstås i allt väsentligt korrekt. Det finns inga turister ute i hagarna, de är hemma och arbetar ihop till nästa års sommaresemester, men möjligheten att utveckla affärsresandet är ofta föga undersökt. Det är uppenbart att för mindre kommuner så spelar affärsresandet mindre roll, ett faktum som kanske kan antas vara direkt relaterat till storleken av ortens ekonomi. Dock, några mindre undersökningar som författaren själv varit inkopplad i visar att det är en möjlighet som överlag inte beaktas. Affärsresandet har förutom sin tidsmässiga förläggning också den fördelen att det bedrivs med obeskattade pengar vilket innebär en verksamhet med betydligt större köpkraft och mindre priselasticitet.

Turismen är generellt – i absoluta tal räknat, antingen vi mäter i volym eller värde – ett storstadsfenomen. Av sommarturismens logiutgifter hamnade år 2006 inte mindre än 60 procent i de tre största städerna, vilket också är en ökning från år 2000 med 2 procent.²⁰ Turismen är koncentrerad, och över tiden kan man se att det finns en tendens till fortsatt koncentration.

Det är framför allt turismen i norra Sverige som tappar mark mot Stockholm och södra delen av landet. Förändringen som visas i figur 2 anger relativa tal, vilket innebär att storstadsområdena i absoluta tal ökar snabbare jämfört med resten av

20. Källa: Nutek. Tabell som visar total logiintäkt för hotell, stugbyar, vandrarhem och camping juni–augusti 2000–2006. <http://www.nutek.se/sb/d/198/a/4130>

FIGUR 2. *Förändring i andel gästnätter mellan åren 1997 och 2006 efter län. (Källa: Bearbetning av statistik från Nutek.)*

FIGUR 3. *Andel av totala antalet gästnätter på hotell, stugbyar, vandrarhem och camping efter län år 2006. (Källa: Bearbetning av statistik från Nutek.)*

landet. Länens andel av totala antalet gästnätter framgår av figur 3.

När det så gäller hemmamarknaden är Småland och Vimmerby inte optimalt lokaliserade men ändå väl placerade. En stor befolkning finns inom ett omland av ett par timmars resväg. Detta gäller då med begränsningen att vi talar om privatresande. När det gäller affärsresandet är detta avhängigt områdets näringsliv. Med tanke på Vimmerbys storlek är affärsresandet förhållandevis begränsat, men på detta seminarium behandlas inte den frågan specifikt. I dagsläget är turismen i Vimmerby i allt väsentligt en sommarsäsongsföreteelse och så kommer det nog också att förbli. Det betyder inte att olika koncept för säsongsförlängning inte bör provas, men sådana projekt måste i hög grad bygga på egna meriter då det överlag blir fråga om sporadiska företeelser.

En första och ganska enkel förbättringsåtgärd är att få sådana hemsidor som kanaliserar trafiken till Vimmerby att fungera bättre. När jag besökte Visit Swedens hemsida²¹ kunde jag konstatera att kartfunktionen för Småland fungerade mycket dåligt, eller inte alls beroende på vilket språk jag valde. För språkvalet engelska fungerade kartfunktionen helt enkelt inte. På språken svenska och tyska tog det evigheter att få upp den begärda kartan på datorskärmen. Över huvud taget är kartfunktionen på de regionala sidorna på Visit Swedens hemsida av närmast erbarmligt slag. Geografer har kanske ett närmast fetischistiskt förhållande till kartor, men jag har likväl svårt att förstå hur turister ska kunna ta ställning till olika erbjudanden på hemsidor av det ovan nämnda slaget, om de inte redan i förväg vet var platserna är belägna. Det skulle bli långt enklare om kartografin fungerade även på dessa hemsidor.

Platsens ökade betydelse för turismprodukter

Lash och Urry (1994) förmedlade redan under tidigt 1990-tal iakttagelser om turismens utveckling: bort från massturism och till ett mer individuellt resande. När Pine och Gilmore (1999) mot slutet av decenniet lanserade begreppet *upplevelseekonomi* fick dessa tankegångar ytterligare genomslag, inte minst i perspektivet av hur lönsamheten i näringen kunde stärkas. Pines och Gilmores grundtes är att man ska *engagera* kunderna. Genom att foga en tematiserad upplevelse med utgångspunkt i besökarnas egen uppfattning om tid, rum och ämne, kan redan etablerade produkter transformeras och nya skapas. Produkter som förenar materiella komponenter med känslomässiga dimensioner lägger grunden för en tematisering som, när den är rätt genomförd, stärker affärsmöjligheterna. Denna tematisering ligger nära det Philips (1999) kallar narrativiserade rum. Intresset för att utveckla upplevelseturismen har inneburit att frågor som rör tematisering (*theming*) och historieberättande (*story-*

21. <http://www.visit-smaland.com/Templates/IFramePage0.aspx?PageID=0727dcco-982f-44fd-8f93-db25d6e2ab97> (2007-09-05)

telling) blivit viktiga byggstenar i dagens produktutveckling. Mossberg (2004) har tidigt omsatt Pines och Gilmores tankegods i en kontext av upplevelseproduktion. Tillsammans med Nissen Johansson har hon senare (Mossberg & Nissen Johansson 2006) fortsatt på den inslagna vägen och mera direkt diskuterat storytelling och dess roll i marknadsföring och varumärkesbyggande.

Storytelling är som så mycket annat hämtat från andra delar av näringslivet. Det har kanske främst uppmärksammats i samband med företagsledning/organisation och företagsimage (Denning 2001, 2005). Att utvecklingen av samtidens turismprodukter allt mer finner stöd i dessa metoder eller anslag visar Strömberg (2007), som i en avhandling i ämnet konstvetenskap ger en bred genomgång av hur tematisering och storytelling kan kopplas till visuella strategier för att åstadkomma avsedda effekter beträffande upplevelser. Även om huvuddelen av exemplen infaller i tidsperioden 1985–2005 visar Strömberg att tankegångar som nu förs fram med nomenklatur från Nordamerika redan i varianter kan spåras till turismens framväxt på 1930-talet, som i fallet med Gyllene Uttern. (Gyllene Uttern, beläget vid Vätterns strand, var ett direkt svar på den framväxande bilismen. Ruinarkitekturen fick sin inspiration från trakten medan logi i småstugor har amerikanska likheter.)

Upplevelseindustrin är även med amerikanska mått inte så nymodig som man kan få intryck av. På privat initiativ lanserade Mills (2001) redan på 1920-talet idén om interpretation av naturmiljöer. Dessa metoder anammades sedan av de amerikanska nationalparkerna och blev en del i skötselplaneringen av dessa. Efter hand utvidgades begreppet till att också omfatta kulturlandskapet. Tilden (1967) markerar i sin definition av begreppet att interpretation är väsentligt skilt från faktasammanställningar. Enligt honom är interpretation: *"An educational activity which aims to reveal meanings and relationships through the use of original objects, by firsthand experience, and by illustrative media, rather than simply to communicate factual information."* Ytterligare några snarlika varianter av definitionen återges av Knudson och medarbetare (1995). Begreppet har sedermera getts en mer generell lydelse av The National Association for Interpretation (NAI) som definierar interpretation som: *"... a communication process that forges emotional and intellectual connections between the interests of the audience and the inherent meanings in the resource."* Liknande utgångspunkter återfinns bland motsvarande organisationer i Australien och Europa.

Interpretationens tillkomsthistoria gör det också möjligt att inränga begreppet i förhållande till de ovan nämnda koncepten rörande tematisering och storytelling, som mer direkt förknippas med upplevelseindustri av samtida datum. Sålunda kan man utan överdrift hävda att interpretation har en mer direkt koppling till faktiska förhållanden och händelser, medan de senare begreppen (tematisering och storytelling) mer drar åt det fiktiva och avsiktligt konstruerade. Denna skala, vars ytterändar

sålunda kan betecknas med *realism* respektive *fiktio*n, är kanske mer en tankekonstruktion än en faktisk avspegling av hur å ena sidan interpretation och å andra sidan tematisering och storytelling förhåller sig till varandra. Den skillnad som är reell är att interpretation alltid startar i verkligheten genom insamling av ett urval av fakta, men att presentationen sedan med ett antal frihetsgrader avviker från det strikt faktabaserade. Inte minst är formen för berättande och kommunikation kopplad till fiktionen som blir ett behändigt verktyg.

Det ovan anförda hänför sig framför allt till karaktären på tjänsterna och metoder för att producera sådant som efterfrågas av nutidens turister. Till detta perspektiv ska läggas ett område som på senare tid har trätt fram som en möjlig källa till produktförnyelse. Det är redan delvis utpekad av Pine & Gilmore i deras iakttagelser av att platsen spelar en central roll. Läger man därtill även *platsen och dess historia* är det lätt att inse att vi kommer in på domäner där både geografer och historiker känner sig kallade. Hartshorne (1939) är kanske den bland geografer som främst har pläderat för studiet av platsers särdrag. Dessa tankegångar har sina rötter bland geografins tidigaste företrädare då regionalgeografen intog en särställning i ämnet. De filosofiska skiften som därefter inträffat har ändå motiverat ett vidmakthållet intresse för landskapsanalyser. Stockholmsgeograferna med Gerger & Sporröng i täten (se t.ex. Sporröng 2003) blev tongivande på detta fält i Sverige.

Det Lindgrenska landskapet

Frågan om hur Astrid Lindgrens landskap kan utvecklas till mer än en trivsamt kuliss åt förbipasserande turister är förstås intressant. Det skulle kunna innebära ytterligare en produkt som stärker turistföretagen lokalt, men det skulle också kunna bidra till att ett landskap som är stätt i fortlöpande förändring i något större utsträckning kanske kan bibehållas. Att större områden skulle kunna hanteras som t.ex. Stensjö gård, som ägs och förvaltas av Vitterhetsakademien, är närmast otänkbart av kostnadsskäl. Man ska heller inte underskatta möjligheten att återkalla bilden och förståelsen av ett äldre landskap även om det enbart är spår och enstaka artefakter kvar från den tid som vi söker oss tillbaka till. Slaget är inte helt förlorat, även när den öppna marken växer igen, om dock inte kommande landskapsbruk helt föröder märkena av föregående brukningsmetoder. Stensjöns landskap är förstås lättare att förstå och göra begripligt än vad som är fallet med en från förra sekelskiftet helt beskogad inäga, där kanske enbart ett dike eller en stenmur skvallrar om tidigare former av markanvändning.

De snabba samhällsförändringar som följde med industrialiseringens genombrott under den andra hälften av 1800-talet, den efterföljande urbaniseringen, jordbrukets rationalisering och regionala strukturförändringar har i Sverige åstadkom-

mit en transformation av både stad och land under en mycket kort tidsperiod. Den förankring Sveriges befolkning hade på landsbygden har genom strukturförändringarna radikalt ändrats. Det är nu enbart en liten fraktion av befolkningen som har direkt koppling till jordbruket. Anknytningen och referenserna till kulturlandskapet blir allt glesare. Sådant som tidigare var ganska allmänt omfattat och självklart har blivit allt mer alienerat och svårförståeligt för de flesta i dag.

Ett första steg i att göra landskapet till en reell resurs för turistnäringen är att det åter blir tillgängligt. Tillgängligheten handlar då i första hand om en intellektuell tillgänglighet. Vid sekelskiftet 1800/1900 fanns hos befolkningen både en vardaglig praxis och ett språkbruk som gjorde landskapet fattbart och förståeligt. Med den följande urbaniseringen, och den samtida strukturförändringen av ekonomin, har det vi i dag kallar Astrid Lindgrens landskap mest blivit betraktat som en pittoresk kvarleva. Det språk människan tidigare av nödvändighet hade tillgång till för att hantera den agrara vardagen behövs inte längre. Denna förändring är immateriell, men den skulle kunna jämföras med exempelvis förbuskningen av det öppna landskapet. Orden faller i glömska. Så småningom blir det svårt att beskriva med ord det som varit. När verkligheten inte kan kategoriseras med ord, finns inte möjlighet att förstå det vi ser. För samtidsmänniskan har sekelskifteslandskapet därför en annan innebörd jämfört med för de tidigare generationerna, om det nu har någon innebörd alls? Om detta landskap ska kunna vara intressant för nutidens resenärer, turisterna, måste vi återupprätta förståelsen av det man ser. Den utmaning vi står inför är att dechiffrera landskapet för besökarna. Ord som åker, äng, lindor, träda, tå, skifte – och många fler – måste återerövrats. Geografin måste etiketteras. Och till dessa begrepp måste vi knyta insikter om mänskligt slit, sociala konstruktioner, om över- och underordning, inflytande och maktlöshet, om på vilket sätt jordens kvalitet och vädrets makter betydde överflöd eller svält, och så vidare.

Astrid Lindgren har i sitt författarskap starkt bidragit till att ge ingångar till detta landskap. Det gäller inte bara dess agrara del utan hon har också efterlämnat bilder av småstaden, må vara att den är starkt idylliserad. Utan att försöka värdera betydelsen har böckerna om Bullerbyn och om Emil kunnat vidmakthålla en bild av hur sekelskifteslandskapet såg ut. Detta har sedan ytterligare medierats genom filmatiseringarna av böckerna. Därmed finns fler referenspunkter i detta sekelskifteslandskap än vad som annars skulle ha varit fallet. Men faktum kvarstår: om besökarna inte får hjälp av någon guide, mänsklig eller elektronisk, går de allra flesta besökare bet på att förstå det de ser. När en plats, om den ens uppfattas som en plats, inte blir begriplig är den också ointressant för besökaren.

Paketering av ett landskap

Antikvariska intressen har ganska tidigt uppmärksammat betydelsen av kulturen i turismsammanhang. Det gäller naturligtvis kulturinstitutioner överlag – museer, historiska minnesmärken, fasta scener för teater och musik eller deras motsvarigheter med återkommande arrangemang sommartid. Dessa resmål har blivit självklara för turister. Sveriges dåvarande turistråd gjorde tillsammans med Riksantikvarieämbetet under 1980-talet också en ”drive” för att utveckla kulturturismen, inte minst på kommunal nivå. Under resans gång har också förskjutningar i den officiella retoriken kunnat iakttas. Kulturminnesvård övergår till kulturmiljövård, bevarande ersätts med historiebruk och liknande terminologi. Kulturarvet blir på så vis en resurs för turismutveckling (Weissglas 2002) i paritet med andra resurser (Grundberg 2004). I detta perspektiv är det näraliggande att peka på att landskapet i sig, både det rurala och det urbana, rymmer en betydande potential kring vilken nya upplevelser kan produceras. Att interpretara och kommunicera dessa landskap eller sevärda platser till turister kan göras på flera sätt. Det traditionella sättet är att en guide berättar för ett auditorium av besökare. Handburna datorer och/eller telefoner möjliggör nu att digital teknik tas i anspråk för att komplettera den mänskliga guiden. Denna nya typ av e-guider har både för- och nackdelar. Det är än så länge en tekniktillämpning som befinner sig i sin linda. E-guiden har beskrivits ganska utförligt i Daniel Brandts kapitel.

Oavsett guidningens form gäller de tre grundprinciperna i interpretering (Veverka 2001), vilka brukar formuleras som nedan:

1. att provocera så att man fångar besökarens uppmärksamhet,
2. att relatera stoffet till besökarens referensram,
3. att på slutet nå fram till berättelsens ”clou”, något som kan liknas vid ett avslöjande.

De tre punkterna utgör också grundstenar inom reklamen, och ytterst handlar det om hur vi kommunicerar meddelanden människor emellan. Att koppla till Astrid Lindgren är ett sätt att fånga besökarens intresse också för det kultur- och stadslandskap hon berättar om. Att relatera kulturlandskapet till besökarna är annars ingen enkel sak. I grund och botten krävs kunskaper om besökarnas preferenser och även kunskapsnivå för att veta var interpreteringen kan ta sin utgångspunkt. För somliga är de naturgeografiska komponenterna eller de mer naturvetenskapliga beståndsdelarna i kulturlandskapet de mest intressanta. För andra är i stället historien i landskapet, kopplad till människorna som en gång levde där, det viktigast. Och det finns förstås de som gärna tar del av båda sidor av detta kunskapsstoff. Berättelsens

”clou” varierar, men det väsentliga är att det finns en poäng i det som berättas. Det är det som ger besökaren en känsla av att ha upplevt någonting.

En viktig ingrediens i berättandet av landskapets historia är ett bra kunskapsunderlag. Hur berättelsen sedan iscensätts är framför allt en fråga om form. Olika vetenskaper kan bidra på olika vis. Som geograf är det näraliggande att söka sig till det historiska kartmaterialet och andra historiska källor med lägesbunden information för att börja interpretiera utvecklingen på en plats. Det äldre kartmaterialet, de geometriska jordeböckerna som efter hand kommer att finnas i digitalt skick, liksom därpå följande skifteskartor och enstaka stadskartor, behöver i viss mån rektifieras men framför allt skaltransformeras, så att det går att anknyta till dagens referenssystem. De metoder som har utvecklats (Frisk 2002) för att göra kartöverlägg är tillämpliga för att spåra vilka förändringar som har skett över tiden på en plats eller i ett större område. Denna första förändringsanalys kompletteras med okulärbesiktning i fält för att tolka utfallet av kartanalysen. Därefter görs ett urval av företeelser kring vilka en interpretation kan byggas upp, följt av en genomgång av andra källmaterial som innehåller lägesbunden information kopplat till platsen i fråga. Det gäller bland annat kyrkböcker, husförhållningsprotokoll, domböcker, företagsarkiv och liknande. Den berättelse som växer fram på detta sätt har också en egen lokal geografi där olika händelser, landmärken och landskapselement i övrigt har sina speciella koordinater i kartan.

Den lokala geografin ställer vissa krav på berättelsen. De olika byggstenarna måste ha en rimlig fördelning i det geografiska rummet. Hur vägvisningen genomförs (till fots, med bil eller med annat fortskaffningsmedel) påverkar i första hand storleken på det rum som kan inbegripas i en och samma guidning. Hur detta ska avgöras beror på hur den interpreteringsprodukt som utvecklas är relaterad till efterfrågan på dessa tjänster och hur dessa ingår i de produkter som turistnäringen tillhandahåller och paketerar. Denna efterfrågan har sin tidsgeografi och bestämmer läge och varaktighet på de landskapsinterpretationer som är möjliga att utveckla och tillhandahålla.

Slutmålet med en guidning är att både skapa en positiv upplevelse och att förmedla kunskaper till turisterna. En indirekt effekt är också att besökaren genom ökade kunskaper får en större medvetenhet om den aktuella miljöns känslighet. Därigenom kan guidningen bidra till att turismen på platsen blir mer hållbar än vad som annars skulle vara fallet. Om turismen ska kunna bidra till att Astrid Lindgrens landskap åtminstone fragmentariskt kan bevaras, förutsätts att det går att skapa lönsamma produkter kring detta landskap.

Turistnäringen förknippas ofta med ytlighet och kommersialism. Den kritiken är inte ogrundad men samtidigt är det lätt att sätta sig till doms över andra. Den som vill höja kvaliteten måste rimligtvis också fråga sig varför turister inte hellre efter-

frågar, som i detta fall, mer kunskapstunga produkter. Frågan har säkert mer än ett svar. Men klart är att innehåll och form måste ses i ett sammanhang. Vetenskapen som kan lägga grunden för innehållet har inte gjort sina landvinningar tillräckligt tillgängliga för upplevelseproducenter. Och i många fall förstår kanske dessa producenter heller inte betydelsen av att utgå från en god kunskapsbas. När det gäller formen är jag för egen del övertygad om att tekniken öppnar helt nya möjligheter att vidga tillgängligheten till kulturlandskapet. Men allt måste förpackas och presenteras på ett sätt som gör det begripligt och intressant. Själva förpackandet innebär i sig att verkligheten upphör att vara ett kontinuum och i stället kan identifieras som någorlunda homogena och därmed greppbara delar. När verkligheten görs till vara, går den att sälja och köpa. Den finns i tid och rum. Är den bra – då både lär jag mig något nytt och får en positiv upplevelse.

REFERENSER

- Bohlin, M. 2004. *E-guiden till Världsarvet Falun – Vad användarna tycker om en ny mackapär för vägvisning och interpretering av några valda världsarvsmiljöer sommaren 2004*. Högskolan Dalarna. Borlänge.
- Bohlin, M. & Brandt, D. 2003. *Developing mobile tourist information for heritage sites – The case of Avesta, Sweden*. Paper presented at TTRA Europe Conference "Urban tourism – Mapping the future", Glasgow, September 24–27 2003.
- Bohlin, M. & Brandt, D. 2005. *Mobil digital turistinformation – geografisk interpretation av rummet i tiden*. Paper presenterat vid The Inaugural Nordic Geographers Meeting "Power over time-space", Lund, May 10–14 2005.
- Bohlin, M. & Brandt, D. 2007. *Heritage interpretation in a digital format – Conveying the past in current and future media*. Paper presented at TTRA Europe Conference "Tourism Mobility and Technology", Nice, France, April 22–25 2007.
- Denning, S. 2001. *The Springboard: How storytelling ignites action in knowledge-era organizations*. Butterworth-Heinemann. Woburn, MA.
- Denning, S. 2005. *The leader's guide to storytelling – Mastering the art and discipline of business narrative*. Jossey-Bass. San Francisco.
- Frisk, M. 2002. *Digital rektifiering av historiska kartor. Manual version 2.0*. Riksantikvarieämbetet, Kunskapsavdelningen, PDF-fil. http://www.raa.se/cms/showdocument/documents/extern_webbplats/2002/oktober/digital_rektifiering_av_historiska_kartor_manual_version_2_0.pdf
- Grundberg, J. 2004. *Historiebruk, globalisering och kulturarvsförvaltning. Utveckling eller konflikt?* Institutionen för arkeologi. Göteborgs universitet. Gotarc Serie

- B, Nr 28. Göteborg.
- Hartshorne, R. 1939. *The nature of geography*. The Association of American Geographers. Lancaster, PA.
- Knudson, D.M., Cable, T.T. & Beck, L. 1995. *Interpretation of cultural and natural resources*. Venture Publishing. State College, PA.
- Lash, S. & Urry, J. 1994. *Economies of signs and space*. Sage Publications. London.
- Mills, E. 2001. *Adventures of a nature guide*. Temporal Mechanical Press. Longs Peak, Colorado (först publicerad 1920).
- Mossberg, L. 2004. *Att skapa upplevelser – från OK till WOW*. Studentlitteratur. Lund.
- Mossberg, L. & Nissen Johansen, E. 2006. *Storytelling: Marknadsföring i upplevelseindustrin*. Studentlitteratur. Lund.
- The National Association for Interpretation* (NAI). 2007. <http://www.interpnet.com/>, 2007-02-10.
- Nutek. 2007. *Fakta om svensk turism och turistnäring*. 2007 års upplaga. Stockholm.
- Philips, D. 1999. Narrativised spaces: The function of story in the theme park. I: Crouch, D. (red.), *Leisure/tourism geographies – Practices and geographical knowledge*, s. 91–108. Routledge. London.
- Pine II, B.J. & Gilmore, J.H. 1999. The experience economy – Work is theatre & every business a stage. Harvard Business School Press. Boston, MA.
- Sporrong, U. 2003. The Scandinavian landscape and its resources. I: Helle, K. (red.), *The Cambridge history of Scandinavia*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Strömberg, P. 2007. *Upplevelseindustrins turistmiljöer. Visuella berättarstrategier i svenska turistanläggningar 1985–2005*. Fronton förlag. Uppsala.
- Tilden, F. 1967. *Interpreting our heritage*. UNC Press. Chapel Hill.
- Veverka, J.A. 2001. *Marketing basics for interpretative & heritage sites and attractions – It's all about visitors*. John Veverka & Associates. Laingsburg.
- Weissglas, G. (red.) 2002. *Kulturarvet som resurs för regional utveckling – En kunskapsöversikt*. Riksantikvarieämbetets rapporter 2002. Stockholm.

FÖRFATTARFÖRTECKNING

EWA BERGDAHL

enhetschef, delprojektledare Fastigheter och besöksmål, Riksantikvarieämbetet

MAGNUS BOHLIN

professor i kulturgeografi, Höskolan Dalarna

DANIEL BRANDT

universitetsadjunkt, Höskolan Dalarna

LOTTA BRAUNERHIELM

fil.dr i kulturgeografi, universitetslektor, Karlstads universitet

SUSANNA HELDT CASSEL

fil.dr i kulturgeografi, universitetslektor, Höskolan Dalarna

TORVALD GERGER

docent i kulturgeografi, emeritus, Vimmerby

CAROLA GUNNARSSON

Vice ordf. LRF:s Sydost styrelse, lantbrukare, Alvesta

DIETER K. MÜLLER

professor i kulturgeografi, Umeå universitet

ULF SPORRONG

professor emeritus i geografi, särskilt kulturgeografi, sekreterare KVHAA 2001–2007

PER STRÖMBERG

fil.dr i konstvetenskap, Uppsala universitet, numera postdoc i upplevelseekonomi, Handelshøyskolen BI, Kristiansand, Norge

CLAS TOLLIN

fil.dr i kulturgeografi och universitetslektor i agrarhistoria, Sveriges lantbruksuniversitet

EBBE WESTERGREN

i:e antikvarie, Kalmar läns museum

ERIK WESTHOLM

professor i kulturgeografi, Högskolan Dalarna/forskningsledare vid Institutet för framtidsstudier, Stockholm

ANDERS ÅKESSON

ledamot av riksdagen och dess kulturutskott samt tidigare ordförande i Kalmar läns regionförbund

Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens serie *Konferenser*

- 1 Människan i tekniksamhället. Föredrag och diskussioner vid Vitterhetsakademiens konferens 25–27 januari 1977. 1977
- 2 Människan i tekniksamhället. Bibliografi. 1977
- 3 Swedish-Polish Literary Contacts. 1979
- 4 Människan, kulturlandskapet och framtiden. Föredrag och diskussioner vid Vitterhetsakademiens konferens 12–14 februari 1979. 1980
- 5 Människan, kulturlandskapet och framtiden. Bibliografi. Ed. Arnold Renting. 1980
- 6 Safe Guarding of Medieval Altarpieces and Wood Carvings in Churches and Museums. A Conference in Stockholm, May 28–30 1980. 1981
- 7 Tolkning och tolkningsteorier. Föredrag och diskussioner vid Vitterhetsakademiens symposium 17–19 november 1981. 1982
- 8 Research on Tropes. Proceedings of a Symposium Organized by the Royal Academy of Letters History and Antiquities and the Corpus Tropicorum, Stockholm, June 1–3 1981. Ed. Gunilla Iversen. 1983
- 9 Om stilforskning. Föredrag och diskussionsinlägg vid Vitterhetsakademiens symposium 16–18 november 1982. 1983
- 10 J. V. Snellman och hans gärning. Ett finskt-svenskt symposium hållet på Hässelby slott 1981 till 100-årsminnet av Snellmans död. 1984
- 11 Behövs ”småspråken”? Föredrag vid Vitterhetsakademiens konferens den 22 november 1983. 1984
- 12 Altaistic Studies. Papers Presented at the 25th Meeting of the Permanent International Altaistic Conference at Uppsala June 7–11, 1982. Eds. Gunnar Jarring and Staffan Rosén. 1985
- 13 Att vara svensk. Föredrag vid Vitterhetsakademiens symposium 12–13 april 1984. 1985
- 14 Samhällsplanering och kulturminnesvård. Föredrag och diskussionsinlägg vid Vitterhetsakademiens symposium 28 mars 1985. 1986
- 15 Runor och runinskrifter. Föredrag vid Riksantikvarieämbetets och Vitterhetsakademiens symposium 8–11 september 1985. 1987
- 16 The Slavic Literatures and Modernism. A Nobel Symposium August 5–8 1985. Ed. Nils Åke Nilsson. 1987
- 17 Nubian Culture: Past and Present. Main Papers Presented at the Sixth International Conference for Nubian Studies in Uppsala, 11–16 August, 1986. Ed. Tomas Hägg. 1987
- 18 ”1786”. Vitterhetsakademiens jubileumssymposium 1986. 1988
- 19 Polish-Swedish Literary Contacts. A Symposium in Warsaw September 22–26 1986. Eds. Maria Janion and Nils Åke Nilsson. 1988
- 20 Sverige och Petersburg. Vitterhetsakademiens symposium 27–28 april 1987. Red. Sten Carlsson och Nils Åke Nilsson. 1989
- 21 Tradition and Modern Society. A Symposium at the Royal Academy of Letters History and Antiquities, Stockholm, November 26–29, 1987. Ed. Sven Gustavsson. 1989
- 22 Die Bronzezeit im Ostseegebiet. Ein Rapport der Kgl. Schwedischen Akademie der Literatur Geschichte und Altertumsforschung über das Julita-Symposium 1986. Ed. Björn Ambrosiani. 1989

- 23 Bilden som källa till vetenskaplig information. Föredrag vid Vitterhetsakademiens symposium 13–14 april 1989. Red. Allan Ellenius. 1990
- 24 Att tala utan ord. Människans icke-verbala uttrycksformer. Föredrag vid symposium i Vitterhetsakademien 25–26 oktober 1989. Red. Göran Hermerén. 1991
- 25 Boris Pasternak och hans tid. Föredrag vid symposium i Vitterhetsakademien 28–30 maj 1990. Red. Peter Alberg Jensen, Per-Arne Bodin och Nils Åke Nilsson. 1991
- 26 Czeslaw Milosz. A Stockholm Conference. September 9–11, 1991. Ed. Nils Åke Nilsson. 1992
- 27 Contemplating Evolution and Doing Politics. Historical Scholars and Students in Sweden and in Hungary Facing Historical Change 1840–1920. A Symposium in Sigtuna, June 1989. Ed. Ragnar Björk. 1993
- 28 Heliga Birgitta – budskapet och förebilden. Föredrag vid jubileumssymposiet i Vadstena 3–7 oktober 1991. Red. Alf Härdelin och Mereth Lindgren. 1993
- 29 Prehistoric Graves as a Source of Information. Symposium at Kastlösa, Öland, May 21–23, 1992. Ed. Berta Stjernquist. 1994
- 30 Rannsakningar efter antikviteter – ett symposium om 1600-talets Sverige. Red. Evert Baudou och Jon Moen. 1995
- 31 Religion in Everyday Life. Papers given at a symposium in Stockholm, 13–15 September 1993. Ed. Nils-Arvid Bringéus. 1994
- 32 Oscar Montelius 150 years. Proceedings of a Colloquium held in the Royal Academy of Letters, History and Antiquities, Stockholm, 13 May 1993. Ed. Paul Åström. 1995
- 33 August Strindberg och hans översättare. Föredrag vid symposium i Vitterhetsakademien 8 september 1994. Red. Björn Meidal och Nils Åke Nilsson. 1995
- 34 The Aim of Laboratory Analyses of Ceramics in Archaeology, April 7–9 1995 in Lund, Sweden. Eds. Anders Lindahl and Ole Stilborg. 1995
- 35 Qumranlitteraturen. Fynden och forskningsresultaten. Föreläsningar vid ett symposium i Stockholm den 14 november 1994. Red. Tryggve Kronholm och Birger Olsson. 1996
- 36 Words. Proceedings of an International Symposium, Lund, 25–26 August 1995. Ed. Jan Svartvik. 1996
- 37 History-Making. The Intellectual and Social Formation of a Discipline. Proceedings of an International Conference, Uppsala, September 1994. Eds. Rolf Torstendahl and Irmline Veit-Brause. 1996
- 38 Kultursamhangar i Midt-Norden. Tverrfagleg symposium for doktorgradsstudentar og forskarar. Føreläsningar ved eit symposium i Levanger 1996. Red. Steinar Supphellen. 1997
- 39 State and Minorities. A Symposium on National Processes in Russia and Scandinavia, Ekaterinburg, March 1996. Eds. Veniamin Alekseyev and Sven Lundkvist. 1997
- 40 The World-View of Prehistoric Man. Papers presented at a symposium in Lund, 5–7 May 1997. Eds. Lars Larsson and Berta Stjernquist. 1998
- 41 Forskarbiografin. Föredrag vid ett symposium i Stockholm 12–13 maj 1997. Red. Evert Baudou. 1998
- 42 Personnamn och social identitet. Handlingar från ett Natur och Kultur-symposium i Sigtuna 19–22 september 1996. Red. Thorsten Andersson, Eva Brylla och Anita Jacobson-Widding. 1998
- 43 Philipp Melanchthon und seine Rezeption in Skandinavien. Vorträge eines internationalen Symposions an der Königlichen Akademie der Literatur, Geschichte und Altertümer anlässlich seines 500. Jahrestages in Stockholm den 9.–10. Oktober 1997. Herausgegeben von Birgit Stolt. 1998

- 44 Selma Lagerlöf Seen from Abroad – Selma Lagerlöf i utlandsperspektiv. Ett symposium i Vitterhetsakademien den 11 och 12 september 1997. Red. Louise Vinge. 1998
- 45 Bibeltolkning och bibelbruk i Västerlandets kulturella historia. Föreläsningar vid ett symposium i Stockholm 27 oktober 1997. Red. Tryggve Kronholm och Anders Piltz. 1999
- 46 The Value of Life. Papers presented at a workshop at the Royal Academy of Letters, History and Antiquities, April 17–18, 1997. Eds. Göran Hermerén and Nils-Eric Sahlin. 1999
- 47 Regionala samband och cesurer. Mitt-Norden-symposium II. Föreläsningar vid ett symposium i Stockholm 1997. Red. Staffan Helmfrid. 1999
- 48 Intuitive Formation of Meaning. Symposium held in Stockholm, April 20–21 1998. Ed. Sven Sandström. 2000
- 49 An Assessment of Twentieth-Century Historiography. Professionalism, Methodologies, Writings. Ed. Rolf Torstendahl. 2000
- 50 Striernhielm 400 år. Föredrag vid internationellt symposium i Tartu 1998. Red. Stig Örjan Ohlsson och Bernt Olsson. 2000
- 51 Roman Gold and the Development of the Early Germanic Kingdoms. Symposium in Stockholm 14–16 Nov. 1997. Ed. Bente Magnus. 2001
- 52 Kyrkovetenskap som forskningsdisciplin. Ämneskonferens i Vitterhetsakademien, 12–13 november 1998. Red. Sven-Åke Selander. 2001
- 53 Popular Prints and Imagery. Proceedings of an International Conference in Lund 5–7 October 2000. Eds. Nils-Arvid Bringéus and Sten Åke Nilsson. 2001
- 54 The Chronology of Base-Ring Ware and Bichrome Wheel-Made Ware. Proceedings of a Colloquium held in the Royal Academy of Letters, History and Antiquities, Stockholm, May 18–19 2000. Ed. Paul Åström. 2001
- 55 Meaning and Interpretation. Conference held in Stockholm, September 24–26 1998. Ed. Dag Prawitz. 2001
- 56 Swedish-Polish Modernism. Literature – Language – Culture. Conference held in Cracow, Poland, April 20–21 2001. Eds. Małgorzata Anna Packalén and Sven Gustavsson. 2003
- 57 Nationalutgåva av de äldre geometriska kartorna. Konferens i Stockholm 27–28 november 2003. Red. Birgitta Roeck Hansen. 2005
- 58 Medieval Book Fragments in Sweden. An International Seminar in Stockholm, 13–16 November 2003. Ed. Jan Brunius. 2005
- 59 Trygghet och äventyr. Om begreppshistoria. Red. Bo Lindberg. 2005
- 60 Wisława Szymborska. A Stockholm Conference May 23–24, 2003. Eds. Leonard Neuger & Rikard Wennerholm. 2006
- 61 Konsterna och själen. Estetik ur ett humanvetenskapligt perspektiv. Red. Göran Hermerén. 2006
- 62 Litteraturens värde – Der Wert der Literatur. Konferens i Stockholm 26–28 november 2004. Red. Antje Wischmann, Eva Hættner Aurelius & Annegret Heitmann. 2006
- 63 Stockholm – Belgrade. Proceedings from the Third Swedish-Serbian Symposium in Stockholm, April 21–25, 2004. Ed. Sven Gustavsson. 2007
- 64 När religiösa texter blir besvärliga. Hermeneutisk-etiska frågor inför religiösa texter. Red. Lars Hartman. 2007
- 65 Scholarly Journals between the Past and the Future. The *Fornvännen* Centenary Round-Table Seminar, Stockholm, 21 April 2006. Ed. Martin Rundkvist. 2007
- 66 Hela världen är en teater. Åtta essäer om Lars Wivallius. Red. Kurt Johannesson & Håkan Möller. 2007
- 67 Efter femtio år: *Aniara* 1956–2006. Föredrag vid ett symposium i Kungl. Vitterhetsakade-

mien 12 oktober 2006. Red. Bengt Landgren. 2007

68 Jordvärderingssystem från medeltiden till 1600-talet. Red. Alf Ericsson. 2008.